

Het heeft zo moeten zijn. God heeft het zo gewild.

Over het verstaan van dergelijke uitspraken over Gods leiding in het pastoraat

Doctoraalscriptie Godgeleerdheid Universiteit Utrecht - Mei 2008

Christien W. J. Blom (0100897)

Eerste begeleider: Mevr. dr. C. J. Menken - Bekius

Tweede begeleider: Mevr. dr. N. M. Hijweege - Smeets

*If they were to write about
the story of my life
they would have to mention You
with every page they'd write
There's another side to every story told*

Michael W. Smith & Wayne Kirkpatrick

Inhoudsopgave

Voorwoord 5

Hoofdstuk 1 *Inleiding onderzoek*

- 1.1 *Terreinverkenning* 6
- 1.2 *Probleemstelling* 8
- 1.3 *Vraagstelling* 8
- 1.4 *Onderzoeksdoel* 9
- 1.5 *Opzet onderzoek en verantwoording gebruikte literatuur* 9

Hoofdstuk 2 *Hermeneutiek Paul Ricoeur*

- 2.1 *Inleiding* 11
- 2.2 *Paul Ricoeur* 11
- 2.3 *Hermeneutiek van symbolen* 11
- 2.4 *Hermeneutiek metaforen* 12
- 2.5 *Hermeneutiek van een tekst* 13
- 2.6 *Narratieve identiteit en levensverhaal* 15

Hoofdstuk 3 *Twee praktisch theologische modellen over het levensverhaal*

- 3.1 *Inleiding* 17
- 3.2 *Stromingen binnen praktische theologie* 17
- 3.3 *Stromingen binnen pastoraat* 18
- 3.4 *Doorwerking Ricoeur in praktische theologie en pastoraat* 21
- 3.5 *Doorwerking Ricoeur bij modellen Ganzevoort & Visser en Van Knippenberg* 21

- 3.6.1 *R. Ruard Ganzevoort en Jan Visser* 23
- 3.6.2 *Plaatsbepaling model Ganzevoort & Visser* 24
 - 3.6.2.1 *Plaatsbepaling model binnen stromingen pastoraat* 24
 - 3.6.2.2 *Plaatsbepaling model binnen pastoraat Ganzevoort & Visser* 24
- 3.6.3 *Model Ganzevoort & Visser* 25
 - 3.6.3.1 *Structuur* 25
 - 3.6.3.2 *Perspectief* 26
 - 3.6.3.3 *Rolverdeling* 26
 - 3.6.3.4 *Toon* 27
 - 3.6.3.5 *Relationele positionering* 27
 - 3.6.3.6 *Verantwoording voor het publiek* 28

- 3.7.1 *Tjeu van Knippenberg* 28
- 3.7.2 *Plaatsbepaling model Van Knippenberg* 28
 - 3.7.2.1 *Plaatsbepaling model binnen stromingen pastoraat* 28
 - 3.7.2.2 *Plaatsbepaling model binnen pastoraat Van Knippenberg* 29
- 3.7.3 *Model Van Knippenberg* 30
 - 3.7.3.1 *Structuur van het levensverhaal* 30
 - 3.7.3.2 *Antropologie en levensverhaal* 32
 - 3.7.3.3 *Zin en levensverhaal* 34
 - 3.7.3.4 *Proces en levensverhaal* 35
 - 3.7.3.5 *Doel en competentie in levensverhaal* 37

Hoofdstuk 4 Empirisch onderzoek

4.1 *Inleiding* 39

4.2 *Opzet en werkwijze empirisch onderzoek* 39

4.3 *Dhr. Klaassen* 42

4.3.1 *Portret* 42

4.3.2 *Woordonderzoek* 43

4.3.3 *Analyse op basis model Ganzevoort & Visser* 43

4.3.4 *Analyse op basis model Van Knippenberg* 45

4.3.5 *Conclusie* 48

4.4 *Mevr. Klaassen* 49

4.4.1 *Portret* 49

4.4.2 *Woordonderzoek* 49

4.4.3 *Analyse op basis model Ganzevoort & Visser* 50

4.4.4 *Analyse op basis model Van Knippenberg* 52

4.4.5 *Conclusie* 56

4.5 *Dhr. Elzinga* 56

4.5.1 *Portret* 56

4.5.2 *Woordonderzoek* 57

4.5.3 *Analyse op basis model Ganzevoort & Visser* 57

4.5.4 *Analyse op basis model Van Knippenberg* 61

4.5.5 *Conclusie* 65

4.6 *Dhr. Oosterbeek* 66

4.6.1 *Portret* 66

4.6.2 *Woordonderzoek* 67

4.6.3 *Analyse op basis model Ganzevoort & Visser* 67

4.6.4 *Analyse op basis model Van Knippenberg* 71

4.6.5 *Conclusie* 74

4.7 *Mevr. Kuiper* 75

4.7.1 *Portret* 75

4.7.2 *Woordonderzoek* 75

4.7.3 *Analyse op basis model Ganzevoort & Visser* 76

4.7.4 *Analyse op basis model Van Knippenberg* 78

4.7.5 *Conclusie* 81

Hoofdstuk 5 Evaluatie empirisch onderzoek

5.1 *Inleiding* 82

5.2 *Plaats en functie uitspraken over Gods leiding in het levensverhaal* 82

5.3 *Topic-list* 83

5.4 *Woordonderzoek* 84

5.5 *Model Ganzevoort & Visser* 84

5.6 *Model Van Knippenberg* 85

5.7 *Model Ganzevoort & Visser en model Van Knippenberg* 87

Eindconclusie 88

Samenvatting 89

Summary 91

Literatuurlijst 93

Bijlagen 95

Voorwoord

En nu is het dan zover... Mijn scriptie is af en mijn studie theologie is daarmee bijna ten einde... Het voelt wat vreemd dat mijn scriptie ineens klaar is en dat ik het nu zelf ben die afstudeert. Ik zal het studeren en werken aan mijn scriptie gaan missen!

Het was bijzonder om de afgelopen maanden bezig te kunnen zijn met een geheel eigen onderzoek en om ook steeds weer te ontdekken dat het onderwerp van deze scriptie mensen op de één of andere manier raakt. Ik denk dan aan de vele, vele gesprekken die ik naar aanleiding van mijn scriptie met mensen heb gehad over Gods leiding en uitspraken als 'Het heeft zo moeten zijn' en 'God heeft het zo gewild'. Mensen vertelden mij spontaan wat het onderwerp van mijn scriptie bij hen opriep en zij vertelden mij soms ook heel persoonlijk hoe zij Gods leiding in hun leven zagen. En als vanzelf praatte ik dan met mensen over Gods leiding tijdens de koffie of lunch, in de bus of lift, op een verjaardag of met autorijles. De ene keer sprak ik met docenten, predikanten of medestudenten, de andere keer met iemand van pianoles of een cliënt van de Thuiszorg. Deze gesprekken hebben mij laten zien dat het relevant is om na te denken over Gods leiding en deze gesprekken hebben mij ook geholpen bij dit denken over Gods leiding. Het was boeiend om zo met mijn scriptie bezig te zijn en daar met anderen over te praten. Soms vroeg het veel geduld van mij maar uiteindelijk heb ik vooral met genoeg kunnen werken aan mijn scriptie. Ik denk daarbij in het bijzonder ook aan het empirisch onderzoek in deze scriptie wat mij zelf heel erg heeft aangesproken.

Nu ik mijn scriptie heb afgerond wil ik graag ook de mensen bedanken die mij op wat voor manier dan ook hebben geholpen met deze scriptie. In het bijzonder wil ik mevr. dr. C. J. Menken-Bekius heel hartelijk bedanken voor haar begeleiding bij het schrijven van deze scriptie. Ik wil u speciaal bedanken voor de aandacht en precisie waarmee u mij heeft begeleid. Daarnaast bedank ik mevr. dr. N. M. Hijweege-Smeets die zowel voor als na haar zwangerschapsverlof erg betrokken is geweest bij mijn scriptie. Bedankt daarvoor! Bij ons thuis waren jullie 'de dames van mijn scriptie' en met een plezierig gevoel kijk ik terug op de gesprekken met deze dames. Mijn dank gaat ook uit naar de mensen die ik heb mogen interviewen voor mijn scriptie en de predikant die voor het contact met hen heeft gezorgd. Ik heb het heel speciaal gevonden dat mensen bereid zijn geweest om in een persoonlijk gesprek te vertellen over Gods leiding in hun leven en dat heb ik erg gewaardeerd. Verder wil ik mijn zus en zwager erg bedanken voor het lezen en corrigeren van de Engelse versie van de samenvatting van deze scriptie. Ook bedank ik Truus voor de computer waarop deze scriptie tot stand is gekomen(!).

Juist ook op deze plaats wil ik mijn ouders bedanken. Ik wil hen heel erg bedanken voor hun niet aflatende zorg en liefde tijdens al die jaren van mijn studie. Zonder jullie was ik niet zover gekomen!

Christien Blom

Hoofdstuk 1

Inleiding onderzoek

1.1 *Terreinverkenning*

In de afgelopen jaren heb ik verschillende mensen ontmoet die mij iets vertelden over Gods leiding in hun leven. Sommige mensen zeiden als zij terugkeken op hun leven dat hun leven was gegaan zoals God het had gewild. Ze gaven aan dat hun leven ook niet anders had kunnen gaan, zoals hun leven nu was gegaan had het moeten zijn. Andere mensen zeiden van een specifieke situatie dat God het zo had gewild. Ze dachten dan aan een situatie in de wereld of aan een bepaalde situatie in hun eigen leven. Zoals God het van tevoren had bepaald was het gegaan. Het was de wil van God dat het zo gebeurd was, het had zo moeten zijn.

Ook in het pastoraat vond ik de uitspraak dat God het zo had gewild impliciet weer terug. Enige tijd geleden sprak ik als pastor met een jonge vrouw in het ziekenhuis. Zij vertelde mij dat zij niet 'zomaar' ziek was. Wat in haar leven gebeurde, was volgens Gods plan. Een kort verslag van dit gesprek met deze vrouw geef ik hieronder weer.

*Ik ga naar het ziekenhuis om een jonge vrouw uit de gemeente te ontmoeten die daar nu een paar dagen is opgenomen. In de afgelopen tijd is deze vrouw erg afgevallen en in het ziekenhuis wordt nu onderzocht wat hier de oorzaak van is. Ik praat met haar over de onderzoeken die ze heeft gehad, hoe haar dagen (en nachten!) eruit zien en hoe het voor haar is om in het ziekenhuis te zijn. Verder vertelt de vrouw over haar opleiding en het werk dat ze doet. Het gesprek gaat als vanzelf. Op een open manier praat de vrouw over zichzelf en ook over haar geloof. Het geloof in God geeft haar rust. 'Zonder God zou ik nergens zijn, dan zou het voor mij allemaal niet meer hoeven. ... **Ik geloof dat God de weg zo voor mij heeft uitgestippeld, dat het zo heeft moeten zijn.***

Dit gesprek met deze vrouw is mij bij gebleven en heeft mij opnieuw aan het denken gezet. Veel vragen komen naar boven. Ik vraag mij af hoe ik zelf eigenlijk tegen Gods leiding aankijk. Ik geloof ook dat God mijn leven leidt, maar hoe doet Hij dat dan? Ik geloof dat God een plan heeft met mijn leven, maar hoe leidt God mijn leven dan volgens dit plan? En hoe verhoudt Gods leiding zich met mijn vrije wil en mijn verantwoordelijkheid? Wat is hier eigenlijk over gezegd in de bijbel en de traditie?

Naast deze theologische vragen bij de casus vraag ik mij ook af of ik de vrouw met wie ik sprak echt goed heb begrepen. Wat betekent het eigenlijk voor haar dat God de weg zo heeft uitgestippeld? Wat bedoelt ze daar precies mee? En hoe komt ze ertoe om dit te zeggen? Ook vraag ik me af of zij dit altijd al zo heeft gezegd of dat dit met de tijd ook is veranderd. En welke rol spelen de omstandigheden waarin zij zegt dat het zo heeft moeten zijn? Speelt het mee dat ze op dat moment ziek is, in het ziekenhuis ligt en met een pastor in gesprek is?

De casus blijkt veel vragen op te roepen die ook relevant zijn bij het nadenken over een adequate pastorale omgang met een uitspraak als 'Het heeft zo moeten zijn' of 'God heeft het zo gewild'.

Als een pastor op een goede manier wil omgaan met een dergelijke uitspraak is het van belang dat hij¹ meer weet van de inhoudelijke, theologische betekenis van de uitspraak². Om de mogelijke theologische betekenissen van de uitspraak helder te krijgen zou binnen de systematische theologie, de dogmatiek, onderzoek kunnen worden gedaan. De bovengestelde vragen bij de casus kunnen dan worden gebruikt als leidraad bij een dergelijk systematisch-theologisch onderzoek. De uitkomsten van dat onderzoek kunnen dan vruchtbaar worden gemaakt voor de pastorale situatie. Voor het pastoraat is het echter de vraag of bij een insteek vanuit de systematische theologie moet worden begonnen. De theologische betekenissen van de uitspraak zijn heel belangrijk maar deze theologische betekenissen hoeven pastoranten niet perse mee te geven aan hun uitspraak dat het zo heeft moeten zijn of dat God het zo heeft gewild. De uitspraak zou voor een pastorant bijvoorbeeld ook vooral een uitdrukking van gevoelens kunnen zijn en niet zozeer een uitdrukking van een theologische positie die is ingenomen.³ Een pastor moet eerst helder krijgen wat de uitspraak *voor de pastorant* betekent voordat hij theologische consequenties verbindt aan de uitspraak an sich. Hij moet eerst hebben begrepen wat een pastorant nu precies heeft willen zeggen met de uitspraak voordat hij daar als pastor op een goede manier op zal kunnen reageren.

In plaats van onderzoek vanuit de systematische theologie kan ook vanuit coping-theorieën worden gekeken naar uitspraken als 'Het heeft zo moeten zijn' of 'God heeft het zo gewild'. Ook coping-theorieën kunnen helpen om meer zicht te krijgen op de betekenis voor pastoranten van een uitspraak dat God het zo heeft gewild. Met behulp van deze coping-theorieën zou meer functioneel dan substantieel kunnen worden gekeken naar de uitspraak. Coping-theorieën zouden kunnen laten zien welke functie de uitspraak heeft in tijden van crisis. In coping-theorieën gaat het immers om de verschillende manieren waarop mensen betekenis geven aan de crisissituatie waarin ze zich bevinden. Er wordt dan niet zozeer gekeken naar de crisissituatie zelf maar meer naar de manier waarop mensen met die crisissituatie omgaan. Mensen gaan op verschillende manieren om met een crisis doordat ze de crisissituatie op verschillende manieren een bepaalde zin toekennen. Mensen zoeken binnen hun eigen referentiekader naar de zin van een crisis die hen het meest helpt om te kunnen omgaan met die crisis.⁴ Zo zouden mensen de crisissituatie waarin ze zich bevinden ook een bepaalde zin kunnen toekennen door te zeggen dat God het zo heeft gewild. Met behulp van coping-theorieën zou dan kunnen worden onderzocht welke betekenis de uitspraak precies heeft in de betreffende crisissituatie. Het gaat dan om de manier waarop de uitspraak werkt in het omgaan met de crisissituatie. De coping-theorieën kunnen helpen om duidelijk te krijgen hoe de uitspraak voor iemand functioneert in een crisis. Een nadeel van deze benadering kan wel zijn dat het alleen is gericht op crisissituaties. De uitspraak kan namelijk ook in niet-crisissituaties worden gedaan, bijvoorbeeld als mensen terugkijken op hun leven. Coping-theorieën zijn dan niet geheel toereikend om de betekenis van de uitspraak in zowel crisissituaties als niet-crisissituaties te verhelderen.

¹ Vanzelfsprekend kan hier ook zij worden gelezen. Vanwege de leesbaarheid van de scriptie gebruik ik, voor zover mogelijk, alleen het mannelijk persoonlijk voornaamwoord.

² In deze scriptie staat het woord 'uitspraak' voor een uitspraak over Gods leiding als 'Het heeft zo moeten zijn' of 'God heeft het zo gewild'.

³ Van de Beek, Berkhof et al., 1986, pp. 83-4

⁴ Zie Pargament, 1997, p. 90, 'Coping is a search for significance in times of stress' en ook pp. 86-91, 126-7

Omdat onderzoek vanuit een systematisch-theologisch perspectief of vanuit het perspectief van coping niet voldoende mogelijkheden lijkt te bieden is gezocht naar een ander perspectief om de uitspraak te bekijken. Er is gezocht naar een perspectief wat kan helpen om duidelijk te krijgen wat de uitspraak *voor een pastorant* betekent in zowel crisissituaties als niet-crisissituaties. Nu bevindt de uitspraak dat het zo heeft moeten zijn / dat God het zo heeft gewild zich in het pastoraat vaak binnen een verhaal dat pastoranten over hun leven vertellen. Als pastores bij mensen op bezoek zijn, krijgen zij vaak een dergelijk *levensverhaal* te horen waarin dergelijke uitspraken op de één of andere manier een plek hebben gekregen.

Als de uitspraak in het levensverhaal is te vinden, kan gekeken worden naar de betekenis van de uitspraak in dat levensverhaal. Ook kan dan de relatie worden onderzocht van de uitspraak tot de persoonlijke theologie van de pastorant zoals die zichtbaar wordt in het levensverhaal. Op deze manier staat de betekenis van de uitspraak *voor de pastorant* centraal en kan de uitspraak worden bekeken in de specifieke situatie waarin die zich voordoet. De uitspraak kan in het levensverhaal immers zowel bij crisissituaties als niet-crisissituaties een plek hebben gekregen. Het perspectief vanuit het levensverhaal is immers breder dan het perspectief van coping. Het perspectief van het levensverhaal biedt dus meer mogelijkheden en kijkt ook echt naar de betekenis van de uitspraak voor de pastorant. Om deze redenen is er in dit onderzoek voor gekozen om vanuit dit perspectief, het *narratief* perspectief, te kijken naar de uitspraak.

Dit wil echter niet zeggen dat onderzoek vanuit een systematisch-theologisch perspectief of vanuit het perspectief van coping nu niet meer belangrijk of bruikbaar zou zijn. Het is ook noodzakelijk om de inhoudelijke, theologische betekenis van de uitspraak helder te krijgen. Als een pastor tot een adequate pastorale omgang met de uitspraak wil komen moet hij weten wat de uitspraak theologisch gezien kan zeggen en weten welk licht de teksten uit de bijbel en traditie op deze uitspraak werpen. Vanwege het tijdsbestek van deze scriptie moet dit onderzoek vanuit een systematisch-theologisch perspectief helaas achterwege blijven. Het perspectief van coping kan een goede aanvulling geven op onderzoek vanuit een narratief perspectief wanneer blijkt dat de uitspraak in het levensverhaal is gedaan naar aanleiding van een crisissituatie. De coping-theorieën kunnen dan hulp bieden om helder te krijgen wat de uitspraak in die crisissituatie voor de pastorant betekent.

1.2 *Probleemstelling*

In het pastoraat zijn er mensen die pastores vertellen dat 'Het zo heeft moeten zijn' en dat 'God het zo heeft gewild'. Mensen zeggen dit bijvoorbeeld als ze terugkijken op hun leven of als ze zich in een crisissituatie bevinden. Als een pastor wil weten hoe hij op een adequate manier kan omgaan met dergelijke uitspraken, moet hij eerst komen tot een beter verstaan van zo'n uitspraak. Om de betekenis van de uitspraak helder te krijgen is enig onderzoek nodig. In dat onderzoek moet duidelijk worden wanneer de uitspraak in het levensverhaal voorkomt en wat de betekenis van deze uitspraak is in het levensverhaal. Het kennen van de plaats en functie van de uitspraak in het levensverhaal is een voorwaarde voor het verstaan van de uitspraak.

1.3 *Vraagstelling*

Wat is de plaats en functie van uitspraken over Gods leiding als 'Het heeft zo moeten zijn' en 'God heeft het zo gewild' in het levensverhaal van mensen?

1.4 Onderzoeksdoel

Het doel van dit onderzoek is om een bijdrage te leveren in het verstaan van uitspraken als 'Het heeft zo moeten zijn' en 'God heeft het zo gewild' met het oog op het pastoraat. Met behulp van twee praktisch theologische modellen die zijn ontwikkeld vanuit een narratief perspectief zal geprobeerd worden om tot een beter verstaan te komen van de genoemde uitspraken. Ook wordt dan gekeken in hoeverre deze modellen bruikbaar zijn om tot dit verstaan te komen. Het gaat om het narratief model van Ganzevoort & Visser⁵ en het model van de structuur van het levensverhaal van Van Knippenberg⁶. De keuze voor deze twee modellen licht ik toe in de volgende paragraaf.

De wetenschappelijke relevantie van het onderzoek is dat het een bijdrage levert in het nadenken over de manier waarop mensen leiding van God ervaren en verwoorden in het verhaal dat zij over hun leven vertellen. Ook kan de evaluatie van de modellen behulpzaam zijn bij verder wetenschappelijk onderzoek op basis van deze modellen. Tot slot kan dit onderzoek pastores helpen om tot een beter verstaan van de uitspraak te komen en daardoor tot een meer adequate pastorale omgang met mensen die zeggen dat het zo heeft moeten zijn of dat God het zo heeft gewild.

1.5 Opzet onderzoek en verantwoording gebruikte literatuur

Het eerste deel van dit onderzoek bestaat uit literatuuronderzoek. In dit literatuuronderzoek gaat het voornamelijk om de modellen van Ganzevoort & Visser en Van Knippenberg. Nu ik reeds uiteen heb gezet wat de reden is voor onderzoek vanuit een *narratief perspectief* wil ik hier een verantwoording geven van de keuze voor de modellen van Ganzevoort & Visser en Van Knippenberg. In de afgelopen jaren is er veel literatuur verschenen die geschreven is vanuit een narratief perspectief. Ook over het pastoraat is vanuit een narratief perspectief veel geschreven. Voor dit onderzoek is binnen dit *narratief* pastoraat gezocht naar passende literatuur omdat dit onderzoek zich uiteindelijk richt op het pastoraat. Verder moest het gaan om literatuur waarin het levensverhaal een duidelijke verbinding zou kunnen krijgen met het geloof. In dit onderzoek staat immers een *geloofsuitspraak* centraal in het levensverhaal. Uiteindelijk is op basis van deze criteria de keuze gevallen op het narratief model van Ganzevoort & Visser en het model van de structuur van het levensverhaal van Van Knippenberg. Deze modellen worden in het literatuuronderzoek dus nader verkend en zullen later ook worden gebruikt in het empirisch onderzoek van deze scriptie. Op dit empirisch onderzoek kom ik later nog terug.

Om de modellen van Ganzevoort & Visser en Van Knippenberg goed te kunnen begrijpen bevat dit onderzoek eerst een korte inleiding op het werk van Ricoeur. De twee modellen zijn namelijk voor een belangrijk deel gebaseerd op Ricoeur wat ik zal laten zien onder 3.5. Nu is het denken van Ricoeur niet alleen van invloed geweest op de modellen van Ganzevoort & Visser en Van Knippenberg maar ook op andere literatuur binnen de praktische theologie en het pastoraat. Ricoeur heeft namelijk een eigen visie op hermeneutiek ontwikkeld die van groot belang is geworden voor de praktische theologie.

⁵ Ganzevoort, R. Ruard en Jan Visser, *Zorg voor het verhaal. Achtergrond, methode en inhoud van pastorale begeleiding*. Zoetermeer, Uitgeverij Meinema, Zoetermeer, 2007, pp. 160-83

⁶ Knippenberg, Tjeu van, *Existentiële zielzorg. Tussen naam en identiteit*. Uitgeverij Meinema, Zoetermeer, 2005, pp. 11-66

Met deze hermeneutiek kunnen de betekenissen van teksten, verhalen en handelingen duidelijk worden gemaakt en kan een brug worden geslagen tussen de teksten uit de bijbel en het handelen op basis van die teksten.⁷ Dit werk ik verder uit onder 3.4. Ook in het pastoraat binnen de praktische theologie is de hermeneutiek van Ricoeur bruikbaar. Deze hermeneutiek kan helpen om het pastorale handelen beter te verstaan. Daarnaast zijn de ideeën van Ricoeur over de narratieve identiteit van mensen en over hun levensverhaal toepasbaar in het pastoraat. Juist in het pastoraat worden immers de levensverhalen van mensen gehoord.⁸ Ik zal dit ook onder 3.4 toelichten. Binnen deze stromingen in de praktische theologie en het pastoraat waar Ricoeur zo belangrijk is, zijn ook de modellen van Ganzevoort & Visser en Van Knippenberg te plaatsen, zie 3.6.2.1 en 3.7.2.1. Ook om die reden is het in deze scriptie van belang om aandacht te schenken aan het werk van Ricoeur.

Het tweede deel van dit onderzoek bestaat uit empirisch onderzoek. In het empirisch onderzoek worden mensen geïnterviewd over Gods leiding in hun leven. Het interview zal vervolgens worden geanalyseerd met de modellen van Ganzevoort & Visser en Van Knippenberg. Het empirisch onderzoek wordt gedaan in een gemeente aan de rechterkant van de Protestantse Kerk in Nederland (PKN). Deze gemeente aan de *rechterkant* van de PKN is gekozen omdat vermoed wordt dat de uitspraak vooral daar te vinden zal zijn. Het empirisch onderzoek wordt uiteindelijk afgerond door een evaluatie van dat onderzoek.

Het gehele onderzoek is vooral exploratief van aard met het verkennen van wat met behulp van de modellen van Ganzevoort & Visser en Van Knippenberg kan worden gezegd over de plaats en functie van uitspraken als 'Het heeft zo moeten zijn' / 'God heeft het zo gewild' in het levensverhaal.

⁷ Heitink, 1993, pp. 138-9

⁸ Demasure, 2004, pp. 103-4

Hoofdstuk 2

Hermeneutiek Paul Ricoeur

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wil ik kort de hermeneutiek van Paul Ricoeur uiteenzetten voor zover deze hermeneutiek van belang is in deze scriptie. Ik geef weer hoe Ricoeur tot zijn visie op hermeneutiek is gekomen en wat zijn visie op hermeneutiek precies inhoudt. Ik doe dit door achtereenvolgens te schrijven over wie Ricoeur was, over zijn visie op het verstaan van symbolen, metaforen, teksten en de narratieve identiteit van mensen en hun levensverhaal.

Wat ik hieronder over Ricoeur schrijf, is voornamelijk gebaseerd op de dissertatie van prof. dr. Karlijn Demasure.⁹ Ik gebruik deze dissertatie omdat het op een uitgebreide en gedegen manier de verschillende werken van Ricoeur met betrekking tot hermeneutiek uiteenzet. Daarnaast heb ik voor deze dissertatie gekozen omdat het de hermeneutiek van Ricoeur beschrijft met het oog op de verwerking daarvan in de praktische theologie.

2.2 Paul Ricoeur

Paul Ricoeur is een Franse filosoof die leefde van 1913 tot 2005. Hij is gepromoveerd op een studie naar Husserl en is vervolgens gaan doceren in Straatsburg, Parijs, Leuven en Chicago. Het denken van Ricoeur is beïnvloed door een existentialistische opleiding, de fenomenologische methodiek en een calvinistische achtergrond. In zijn latere denken ging zijn aandacht vooral uit naar de hermeneutiek wat zijn neerslag heeft gevonden in verschillende werken. Zo schreef Ricoeur *De l'interprétation, essai sur Freud*. (1965), *Le conflit des interprétations. Essai d'herméneutique*. (1969), *La métaphore vive*. (1975), *Temps et récit*. (1983-1985), *Lectures*. (1991-1994) en *Réflexion faite; autobiographie intellectuelle*. (1995).¹⁰

2.3 Hermeneutiek van symbolen

De ontwikkeling van de visie van Ricoeur op hermeneutiek begint bij symbolen. Een symbool is iets, een 'ding', dat een verwijzend karakter heeft. Het symbool wil iets duidelijk maken wat niet direct te zien is. Er ligt een betekenis achter dat wat direct waarneembaar is. Bij een symbool gaat het niet zozeer om het symbool zelf maar juist om de verwijzing van het symbool naar iets anders. Een voorbeeld van zo'n symbool is de paaskaars.

⁹ Demasure, Karlijn, *Verdwaald tussen liefde, macht en schuld. Een hermeneutisch model voor pastorale begeleiding van dader en slachtoffer bij seksueel misbruik van kinderen*. Leuven, Uitgeverij Peeters, 2004, pp. 103-54. Prof. dr. Karlijn Demasure is praktisch theoloog en is in 2003 gepromoveerd aan de Katholieke Universiteit Leuven in België. In haar dissertatie *Verdwaald tussen liefde, macht en schuld* heeft Demasure een hermeneutisch model ontwikkeld voor professionele, pastorale begeleiding van slachtoffers én daders van seksueel misbruik. Dit model is ontwikkeld aan de hand van studie naar de eigenheid van een pastorale benadering, het werk van Ricoeur en onderzoek naar seksueel misbruik. Prof. dr. Karlijn Demasure heeft tot oktober 2007 gedoceerd aan de Katholieke Universiteit Leuven en is vanaf januari 2008 werkzaam bij de Saint Paul University in Ottawa, Canada. Zij heeft daar de 'tenure track position of the Sisters of Our Lady of the Cross Chair in Christian Family Studies'.

¹⁰ Encarta, Encyclopedie, Winkler Prins, Editie 99, Microsoft, Elsevier, 1993-1998

Bij de paaskaars gaat het niet zozeer om de kaars zelf maar om het licht van de kaars dat verwijst naar Christus, het Licht voor de wereld. Daarnaast verwijst het licht van de kaars naar de gelovigen die door Christus zelf ook een licht zijn en die deze Christus met een brandende lamp tegemoet zullen gaan als Hij terugkomt op deze aarde.¹¹ Om te ontdekken wat een symbool wil zeggen moet het symbool volgens Ricoeur worden geïnterpreteerd. Pas als een symbool door iemand wordt geïnterpreteerd worden de verschillende betekenissen van het symbool helder. Door interpretatie worden ook de vele betekenissen van symbolen duidelijk. Symbolen dragen namelijk veel betekenissen in zich, symbolen zijn meerdudig.¹² Symbolen verwijzen niet naar één 'ding' maar naar meerdere 'dingen'.

Ricoeur gaat er vervolgens van uit dat niet alleen symbolen maar ook teksten verschillende betekenissen hebben. Deze verschillende betekenissen van teksten kunnen ook alleen zichtbaar worden door de teksten te interpreteren. Dit komt volgens Ricoeur doordat het ook bij teksten niet alleen om de tekst zelf gaat maar ook om dat waar de tekst naar verwijst. Verder moet er een verbinding worden gelegd tussen de tekst en de lezer om teksten te interpreteren. Tussen de tekst en de lezer is een afstand en deze afstand moet door het interpreteren worden overbrugd.

Bij symbolen en teksten moet er dus worden geïnterpreteerd en dit geldt ook voor kennis over wie iemand is. Om kennis over iemand te krijgen moet er worden geïnterpreteerd. Ricoeur stelt namelijk dat er geen directe kennis over iemand is. Dit is in tegenstelling tot wat Descartes vond. Descartes zei dat er een onmiddellijk kennen van de mens was. Men kan zo aangeven wie iemand is. Volgens Ricoeur moet echter datgene wat iemand zegt en doet eerst worden geïnterpreteerd. Pas dan kan men erachter komen wie iemand is. De betekenis moet dan worden gezocht van wat iemand zegt en doet om kennis over hem te krijgen. Hierdoor zullen andere betekenissen mogelijk worden van wat iemand zegt en doet dan de betekenissen die direct zouden kunnen worden gegeven. Wie iemand is, wordt alleen op een indirecte, symbolische manier duidelijk.

2.4 Hermeneutiek metaforen

Van de hermeneutiek van symbolen gaat Ricoeur over op de hermeneutiek van metaforen. Symbolen lijken namelijk op metaforen omdat ze beide vele betekenissen hebben. Om meer zicht te krijgen op metaforen gaat Ricoeur terug naar wat Aristoteles heeft gezegd over metaforen. Volgens Aristoteles geeft een metafoor een naam aan iets terwijl die naam eigenlijk helemaal niet passend is. Er lijkt geen logisch verband te zijn tussen de gegeven naam en dat wat die naam krijgt. Ricoeur gaat hierop door en zegt dat een metafoor twee woorden met elkaar verbindt die niet bij elkaar lijken te horen. Een voorbeeld van een dergelijke metafoor is 'iets met de mantel der liefde bedekken'. Een mantel heeft eigenlijk totaal niets met liefde te maken en liefde ook totaal niets met een mantel. In één zin blijken zulke verschillende woorden te staan dat er een spanning tussen die woorden ontstaat. Deze spanning is ontstaan door de spanning tussen de *betekenissen* van de verschillende woorden samen. Door de geheel verschillende woorden nu bij elkaar te brengen in één zin geeft de metafoor een nieuwe betekenis aan de verschillende woorden. Dit is de kracht van een metafoor. Er wordt niet meer gekeken naar de letterlijke betekenis van de woorden afzonderlijk maar naar de betekenis van de woorden bij elkaar. Deze betekenis wordt gevonden door interpretatie van de samenhang tussen de woorden.

¹¹ *Dienstboek - een proeve - Schrift, Maaltijd, Gebed*. 2001, p. 944

¹² Lukken, 1999, p. 20

Bij het bedekken van iets met de *mantel der liefde* wordt de liefde als een mantel om iets heen geslagen waardoor niet meer te zien is wat onder die mantel zit. Door de interpretatie van de samenhang tussen de woorden krijgt men door de metafoor een nieuw zicht op de werkelijkheid. Door de metafoor verdwijnt de letterlijke verwijzing van de afzonderlijke woorden naar de werkelijkheid, er is sprake van een 'second degree reference'. Deze 'second degree reference' van een metafoor wordt ook wel *metaforische referentie* genoemd. Bij de metafoor 'iets met de *mantel der liefde* bedekken' wordt duidelijk dat mensen de werkelijkheid vanuit liefde minder ongunstig voorstellen dan die eigenlijk is.¹³

2.5 Hermeneutiek van een tekst

Ricoeur gaat verder door de overeenkomsten te noemen die er zijn tussen een metafoor en een verhaal. Net als bij een metafoor worden in een verhaal geheel verschillende dingen bij elkaar gebracht. Zo ontstaat eenheid in de veelheid. Wat bij elkaar wordt gebracht heeft ook in een verhaal bepaalde betekenissen zoals dat bij een metafoor het geval is. Hierdoor geeft een verhaal, net als een metafoor, een nieuw zicht op de werkelijkheid.

Een verhaal ziet Ricoeur in navolging van Aristoteles als *mimèsis*. Deze *mimèsis* is de imitatie of representatie van handelingen. In het verhaal geeft de *mimèsis* een geheel eigen weergave van handelingen. Deze *mimèsis* is dus geen kopie van de werkelijkheid maar een nieuwe constructie. Deze nieuwe constructie van handelingen leidt vervolgens tot een nieuw zicht op de werkelijkheid. De *mimèsis* is in drie fases te verdelen. De eerste fase is de fase van de *prefiguratie*. In deze fase wordt duidelijk dat de wereld die Ricoeur ziet als handelen prenarratieve trekken heeft. Ricoeur toont dit op de volgende manier aan. Hij laat zien dat elke handeling een bepaalde structuur in zich heeft die mensen kunnen onderscheiden. Mensen begrijpen dat er verschillende stappen nodig zijn om een handeling geheel te verrichten. Om bijvoorbeeld te ploegen moet een boer verschillende dingen na elkaar doen omdat ploegen eigenlijk bestaat uit vele kleine stappen. Hoewel deze stappen geheel van elkaar kunnen verschillen begrijpen mensen dat ze nodig zijn voor dat ene ploegen. Zo kunnen mensen dus de structuur van handelingen onderscheiden. Nu blijkt deze structuur van een handeling overeen te komen met de structuur van verhalen. Ook in verhalen worden verschillende dingen samengevoegd tot één geheel. Door deze overeenkomst tussen handelingen en verhalen kunnen mensen verhalen niet alleen begrijpen maar het handelen ook goed uitdrukken in verhalen. Om handelingen om te zetten in verhalen moeten mensen dan wel weten op welke manieren verhalen kunnen worden verteld.

De handelingen kunnen ook vorm krijgen in een verhaal doordat een handeling *symbolische* waarde heeft. Een handeling verwijst naar iets anders en heeft een betekenis. Deze betekenis is afhankelijk van de context waarin de handeling is verricht en het is deze context die bepaalt hoe de handeling moet worden geïnterpreteerd. Als iemand zijn hand opsteekt, kan dat afhankelijk van de context zowel het groeten, het tegenhouden van een taxi als het uitbrengen van een stem betekenen. In een verhaal kan vervolgens duidelijk worden gemaakt hoe de handeling moet worden geïnterpreteerd op basis van de context. Naast de symbolische waarde van een handeling leidt ook de verhouding van een handeling tot de tijd tot het vormen van een verhaal. Een handeling in het heden kan namelijk een relatie hebben met het verleden en de toekomst. De motivatie voor een handeling kan bijvoorbeeld in het verleden liggen en het doel van een handeling in de toekomst. Zo wordt een handeling verbonden met verschillende tijden.

¹³ *Iets met de mantel der liefde bedekken*, iets uit liefde verbloemen. Coenders, 1998, p. 759

Deze verschillende tijden die meespelen bij een handeling kunnen juist in een verhaal goed tot uitdrukking komen.

De tweede fase van de *mimèsis* is de *configuratie*. Deze configuratie slaat een brug tussen de wereld van de handelingen en de wereld van het verhaal. Alle handelingen worden omgezet in één verhaal met een begin, midden en einde. Alle gebeurtenissen worden in een logische volgorde gezet door wat na elkaar gebeurt ook na elkaar te plaatsen. Zo veroorzaakt de ene gebeurtenis de andere en wordt er een causaal verband gecreëerd tussen de verschillende gebeurtenissen. De gebeurtenissen die in het verhaal echter niet relevant zijn worden weggelaten. Door de relevante gebeurtenissen *in een verhaal* onder te brengen krijgen de gebeurtenissen betekenis. De verschillende gebeurtenissen worden zo in het verhaal gezet dat het verhaal een betekenisvol en begrijpelijk geheel is. Ricoeur noemt dit de *concordantie*. Het is dus niet zo dat alle gebeurtenissen zomaar achter elkaar worden geplaatst.¹⁴ In het verhaal kunnen ook geheel aan elkaar tegengestelde of onverwachte gebeurtenissen die als *discordantie* worden ervaren een plek krijgen. Hierdoor ontstaat concordante discordantie. Hele verschillende gebeurtenissen kunnen dus in één zelfde verhaal staan. Toch blijft het verhaal begrijpelijk, de concordantie staat boven de discordantie.¹⁵ In het verhaal zijn niet alleen gebeurtenissen opgenomen maar ook de personen die van belang zijn bij de gebeurtenissen en de motieven, doelen en omstandigheden van die personen.

In de configuratie ontstaat ook een narratieve tijd, de tijd die zich voltrekt in het verhaal. De narratieve tijd is de tijd die ontstaat door de chronologische tijd van de wereld van de handelingen om te zetten in de tijd waarin het verhaal zich kan afspelen. Opeenvolgende handelingen worden in een bepaalde schikking in de tijd van het verhaal geplaatst.¹⁶ De narratieve tijd maakt de gebeurtenissen tot één geheel dat leidt naar het doel van een verhaal. Tot slot wordt het verhaal in de configuratie begrijpelijk doordat de auteur bestaande eigenschappen van verhalen gebruikt. Deze eigenschappen gebruikt hij om een nieuw verhaal te maken. Zo construeert de verteller een nieuw verhaal dat ook begrijpelijk is voor een ander. De constructie van zo'n nieuw verhaal noemt Ricoeur de *creatieve imaginatie*.

De *refiguratie* is de derde fase van de *mimèsis*. Deze fase vormt de overgang van de wereld van de tekst naar de wereld van de lezer. Dit is uiteindelijk ook het doel van de tekst. 'The meaning or the significance of a story wells up from the intersection of the world of text and the world of the reader'.¹⁷ De refiguratie laat zien dat de *mimèsis* niet alleen een beweging is van de handelingen naar het verhaal maar ook een beweging van het verhaal naar de handelingen. Het verhaal gaat weer terug naar de wereld van de handelingen die de wereld van de lezer is. Dit wil niet zeggen dat alles uiteindelijk weer op hetzelfde neerkomt. Omdat de wereld van de handelingen door het verhaal heengaat, komt deze wereld van de handelingen er anders uit te zien. Het verhaal geeft een nieuw zicht op de wereld van de handelingen waardoor de lezer tot een dieper verstaan komt van de wereld van de handelingen. De refiguratie vindt plaats op het moment dat de lezer de tekst leest. Als de lezer de tekst leest, verbindt hij de 'nieuwe' wereld die de tekst oproept met zijn eigen wereld. Gadamer noemt dit de samensmelting van verschillende horizonten, *Horizontverschmelzung*. De tekst zelf verwijst immers naar de wereld waar mensen in leven. Maar net als bij een metafoor geeft deze verwijzing een nieuwe betekenis aan die wereld. De refiguratie heeft dus een parallel met de metaforische referentie.

¹⁴ Ricoeur in Doeser en Kraay, 1986, p. 122

¹⁵ Ricoeur in Doeser en Kraay, 1986, pp. 122-3

¹⁶ Ricoeur in Doeser en Kraay, 1986, p. 123

¹⁷ Ricoeur in Doeser en Kraay, 1986, p. 126

2.6 Narratieve identiteit en levensverhaal

De hermeneutiek van Ricoeur heeft uiteindelijk ook als doel om tot een beter verstaan van de mens te komen. Ricoeur ontdekt dat men deze mens beter kan gaan begrijpen door zijn levensverhaal. Als wordt gevraagd naar wie iemand is, naar het zelf, geeft een *verhaal* over het leven van de betreffende persoon een voorlopig antwoord op deze vraag. In het levensverhaal wordt duidelijk wie iemand is, wat zijn identiteit is. Ricoeur ziet een antwoord op de vraag naar het 'wie' namelijk als identiteit. Als mensen hun levensverhaal vertellen, ontwikkelen zij hun identiteit en zo krijgen ze een *narratieve* identiteit.¹⁸ Er is dus geen directe kennis van wie iemand is omdat de identiteit in een levensverhaal moet worden gevormd. De narratieve identiteit ontstaat door een historisch verhaal te construeren met behulp van de methode en vertelstijlen van fictieve verhalen. Deze methode en vertelstijlen van fictieve verhalen zijn nodig voor het levensverhaal omdat een levensverhaal over het verleden gaat dat als zodanig niet meer bestaat. Het verleden dat gestalte krijgt in een levensverhaal is altijd een constructie van de verteller. Het grote verschil tussen een fictief verhaal en een levensverhaal blijft echter dat de gebeurtenissen in een fictief verhaal geheel in handen zijn van een auteur en dat dit bij een levensverhaal niet het geval is. Een mens kan immers niet geheel bepalen wat in zijn leven gebeurt.¹⁹

In het levensverhaal is de *mimèsis* ook terug te vinden. In het levensverhaal wordt net als in ieder ander verhaal een brug geslagen tussen de wereld van de handelingen en de wereld van het verhaal. Dit is de configuratie die wordt gevolgd door de refiguratie. In de refiguratie geeft het levensverhaal een ander zicht op de werkelijkheid. Als het levensverhaal daarna opnieuw wordt verteld zal dit levensverhaal anders zijn omdat de verteller een ander zicht op de werkelijkheid heeft gekregen in de refiguratie. Dit nieuwe zicht op de werkelijkheid, de wereld van de handelingen, zal het vertellen van het levensverhaal zo beïnvloeden dat er een nieuw levensverhaal ontstaat. De refiguratie kan worden gezien als de narratieve identiteit. Deze narratieve identiteit is voortdurend in beweging omdat het levensverhaal steeds wordt herschreven na elke refiguratie. Mensen *reconstrueren* hun levensverhaal voortdurend. Verder is de narratieve identiteit in beweging omdat mensen verschillende verhalen over dezelfde gebeurtenissen in hun leven kunnen vertellen.

De narratieve identiteit laat zien dat mensen door de tijd heen kunnen veranderen maar toch ook weer zichzelf blijven. Ricoeur duidt dit aan met het *idem* en het *ipse*. Het *idem*, dezelfde, staat voor datgene van de identiteit van een persoon dat door de tijd heen gelijk blijft. Het *ipse*, zelf, duidt aan dat iemand door de tijd heen zichzelf blijft maar dat de manier waarop iemand zichzelf is, kan veranderen.²⁰ Van Knippenberg verduidelijkt het *idem* en *ipse* met het voorbeeld van twee mensen die elkaar lang niet hebben gezien en elkaar weer ontmoeten. Bij het *idem* hoort dan de uitspraak: 'Jij bent nog precies dezelfde', en bij het *ipse* de uitspraak: 'Wat ben jij veranderd'.²¹ Het *ipse* zou volgens Ricoeur kunnen veranderen door de verhalen die iemand hoort over het leven van anderen, verhalen uit de traditie en door teksten die iemand leest. Mensen worden gevormd door deze verhalen en teksten.²²

¹⁸ Ricoeur, 1988, p. 288

¹⁹ Ricoeur in Doeser en Kraay, 1986, p. 131

²⁰ *Idem*, dezelfde. *Ipse*, zelf, persoonlijk, in eigen persoon. Pinkster, 1998, pp. 478, 558

²¹ Van Knippenberg, 2005, p. 59

²² Ricoeur in Doeser en Kraay, 1986, p. 131 en Van Leeuwen over Ricoeur, Van Leeuwen, 1994, p. 16

Het idem en het ipse zijn voortdurend op elkaar betrokken en geven samen de narratieve identiteit weer. Het idem en het ipse dat *tezamen* de identiteit vormt, legt Van Leeuwen nog eens uit met het volgende voorbeeld. De Belgisch-Amerikaanse literatuurwetenschapper Paul de Man blijkt in de Tweede Wereldoorlog een tekst te hebben geschreven met een bedenkelijke inhoud. Als dit na zijn dood bekend wordt, rekenen sommigen hem dit niet aan omdat ze vinden dat je in het verleden iemand anders was dan wie je nu bent. Je zou daarom niet meer verantwoordelijk zijn voor vroegere daden. Van Leeuwen wil met dit voorbeeld laten zien dat het onjuist is om te zeggen dat iemand niet verantwoordelijk zou zijn voor wat hij vroeger heeft gedaan. Identiteit bestaat immers uit zowel idem als ipse. Dit betekent dat mensen met de tijd wel anders worden maar niet iemand anders. Omdat mensen steeds dezelfde persoon blijven, zijn zij ook verantwoordelijk voor wat zij in het verleden hebben gedaan. Van Leeuwen geeft hiermee dus ook aan dat een levensverhaal een ethische dimensie heeft. Door het vertellen van het levensverhaal kan iemand ook worden aangesproken op wat hij heeft gedaan of op wat hij belooft.²³

Er blijft dus altijd een zekere wisselwerking tussen het idem en het ipse in de narratieve identiteit. Uiteindelijk zorgt het verhaal ervoor dat deze tegenstellingen tussen continuïteit en veranderlijkheid een plek krijgen.²⁴ Hele verschillende dingen kunnen immers een plek krijgen in eenzelfde verhaal. Dit geldt ook voor de vele dingen die iemand meemaakt. Al die geheel uiteenlopende gebeurtenissen kunnen worden ondergebracht in één verhaal dat laat zien wie iemand is. Het verhaal zorgt er dus voor dat de identiteit van personen tot stand kan komen. Deze identiteit staat overigens in nauwe samenhang met de handelingen in het verhaal. Om te weten wie iemand is, zal worden verteld wat die persoon heeft gedaan en met welke reden. Wat iemand doet, laat zien wie iemand is.

²³ Van Leeuwen, 1994, pp. 17-9

²⁴ Zie ook Ricoeur, 1988, pp. 289-90

Hoofdstuk 3

Twee praktisch theologische modellen over het levensverhaal

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk bespreek ik allereerst de verschillende stromingen binnen de praktische theologie en het pastoraat. Daarna zal ik aangeven hoe de hermeneutiek van Ricoeur heeft doorgewerkt in deze stromingen. Vervolgens laat ik zien hoe deze hermeneutiek de modellen van Ganzevoort & Visser en Van Knippenberg heeft beïnvloed. Verder maak ik duidelijk waar de modellen van Ganzevoort & Visser / Van Knippenberg zijn te plaatsen binnen de stromingen in het pastoraat en binnen hun eigen denken over pastoraat. Tot slot volgt de beschrijving van de beide modellen.

3.2 Stromingen binnen praktische theologie

Zowel binnen als buiten Nederland heeft de praktische theologie zich vanaf 1960 ontwikkelt als theologische handelingswetenschap. Hierbij zijn verschillende theorieën gevormd en binnen deze theorieën zijn volgens Heitink 5 stromingen te onderscheiden. Dit zijn de normatief-deduktieve, hermeneutisch-mediale, empirisch-analytische, politiek-kritische en pastoraal-theologische stroming. Deze stromingen zal ik nu kort bespreken op basis van wat Heitink over deze stromingen schrijft.²⁵

De eerste stroming is de *normatief-deduktieve stroming*. In deze stroming staat het woord van God centraal en gaat het om de verkondiging vanuit dit woord. Het handelen is vooral gebaseerd op een *normatieve* theologische theorie en niet zozeer op theorieën uit de sociale wetenschappen. Deze sociaal-wetenschappelijke theorieën komen op de tweede plaats. De namen die bij deze stroming horen, zijn de namen van Barth en Thurneysen. Het gevaar dat Heitink ziet bij deze stroming is dat er weinig aandacht is om de relatie tussen theorie en praktijk te doordenken vanuit de hermeneutiek en de empirie. Deze stroming is aan de andere kant wel erg goed in het historisch onderzoek van de praktische theologie en het doordenken van dogmatische vragen.

De *hermeneutisch-mediale stroming* is de tweede stroming die het handelen vanuit het geloof probeert te bevorderen en te verbeteren. Hiervoor wordt onderzoek gedaan in de praktijk en wordt de theologie en traditie in verbinding gebracht met die praktijk. Op basis daarvan kijkt men hoe het handelen vanuit het geloof zou kunnen verbeteren. De sociale wetenschappen en theologie functioneren hier interdisciplinair. Bekende namen bij deze hermeneutisch-mediale stroming zijn Firet, Dingemans en Josuttis. De kracht van deze stroming vindt Heitink in het praktijkgericht denken en het theologisch gehalte.

In de *empirisch-analytische stroming* gaat het vooral om onderzoek. Dit onderzoek wordt gedaan om 'religieuze overtuigingen, opvattingen, beelden en gevoelens, die onder mensen leven te ordenen, te analyseren, te interpreteren en te evalueren.'²⁶ In deze stroming is het onderzoek van Van der Ven erg belangrijk die met sociaal wetenschappelijke methodes onderzoek doet met een theologische vraagstelling. Vervolgens kunnen bruikbare theologische concepten worden ontwikkeld met wat in het onderzoek is ontdekt.

²⁵ Heitink, 1993, pp. 122, 167-73

²⁶ Heitink, 1993, p. 169

Deze concepten kunnen dan ook weer worden onderzocht in de empirie. Wat belangrijk is aan deze stroming is dat theologische concepten bruikbaar worden gemaakt voor de praktijk en dat het onderzoek een hoog wetenschappelijk gehalte heeft door de empirische methodologie die veelvuldig wordt gebruikt. Heitink vraagt zich bij deze stroming wel af of het onderzoek dat wordt gedaan wel echt bij de praktische theologie hoort of dat het beter past bij empirisch systematisch-theologisch onderzoek. Daarnaast stelt hij de vraag of deze stroming wel echt een bijdrage kan leveren aan de vernieuwing van de praktische theologie.

De *politiek-kritische stroming* is verbonden met de politieke theologie en de kritische theorie van de Frankfurter Schule. In deze stroming is het belangrijk om meer kennis te krijgen van de situatie van mensen die worden onderdrukt. Hiervoor wordt onderzoek gedaan vanuit een deelnemersperspectief en moet de onderzoeker in een subject-subject relatie staan met degenen die onderzocht worden. Nadat de situatie van onderdrukte mensen is onderzocht moet ook worden geprobeerd om deze situatie te veranderen. Aan de hand van het onderzoek moet een praktijk worden ontworpen én gerealiseerd die bevrijdend is. De kracht van de politiek-kritische stroming ligt in het centraal stellen van verdrukte en arme mensen. Een zwakte kan zijn dat het onderzoek vanuit zo'n specifieke invalshoek wordt gedaan dat het minder betrouwbare kennis oplevert.

De vijfde en laatste stroming binnen de praktische theologie is de *pastoraal-theologische stroming*. Deze stroming richt zich op de praktijk van de kerk, in het bijzonder op het werk van een pastor. De professionalisering van de pastor wordt erg belangrijk gevonden en daartoe wordt veel gebruik gemaakt van psychologie. De namen die verbonden zijn met de pastoraal-theologische stroming zijn de namen van Hiltner en Zijlstra. Het voordeel van deze stroming is dat het een grote bijdrage levert aan het competent en communicatief handelen en de theologie daarnaast richt op de ervaring. Een nadeel van deze stroming kan zijn dat het te veel gericht is op een klinische setting door het psychologische model. Verder is er weinig aandacht voor de nood in de samenleving.

3.3 Stromingen binnen pastoraat

In het verlengde hiervan onderscheidt Heitink 3 stromingen. Heitink ziet in de pastorale theologie van de 20^e eeuw drie verschillende stromingen. De eerste stroming is het kerygmatisch pastoraat, de tweede het therapeutisch pastoraat en de derde het hermeneutisch pastoraat. Deze verschillende stromingen zal ik nu kort toelichten en ook plaatsen binnen de hierboven beschreven stromingen van de praktische theologie. Het pastoraat valt immers onder de praktische theologie.²⁷

Het *kerugmatisch pastoraat* is in Duitsland ontstaan na de Eerste Wereldoorlog en heeft grote invloed gehad tot ongeveer 1960. Het kerugmatisch pastoraat komt op uit de dialectische theologie waarbij de namen van Barth en Thurneysen horen. In deze dialectische theologie klinkt een duidelijke kritiek door op de religie die meewerkt om een afgod te maken van het streven naar macht. Hiermee reageert de dialectische theologie op de politiek in Duitsland rond de Eerste en Tweede Wereldoorlog. Centraal staat dat mensen goed moeten beseffen dat er een groot verschil is tussen God en mensen en dat de mensen God God moeten laten zijn. Door het grote verschil tussen God en mensen is er een afstand tussen hen. Deze afstand kan worden overbrugd door het *kerugma*, de verkondiging. In deze verkondiging gaat het om God die de goddeloze rechtvaardigt en hem redt door zijn genade.

²⁷ Heitink, 1998, pp. 43-85

Dit is de enige basis waarop de mens kan staan voor God. Thurneysen wil daarom ook dat de verkondiging het uitgangspunt is voor het pastoraat. Het gaat niet zozeer om het levensverhaal of het geloof van de mensen maar om wat God die mensen te zeggen heeft. Het doel van een pastoraal gesprek is om het woord van God te horen waarin de vergeving van zonde klinkt in Christus. Mensen moeten hun zonden vervolgens belijden om daarna vergeving te kunnen ontvangen. Het kerugmatisch pastoraat is te plaatsen binnen de normatief-deductieve stroming in de praktische theologie. Net als in de normatief-deductieve stroming staat de verkondiging van het woord van God centraal in het kerugmatisch pastoraat. Kenmerkend aan het kerugmatisch pastoraat is dat de theologie een belangrijke plaats krijgt. Het woord van God kan in ieder pastoraal gesprek een heilzaam 'tegenover' zijn waar de pastor en de pastorant samen naar luisteren. Een nadeel van het kerugmatisch pastoraat kan zijn dat de pastor te weinig oog heeft voor het leven en geloof van de pastorant. De pastorant zou onder kunnen sneeuwen door de verkondiging die moet plaatsvinden en de wederkerigheid tussen pastorant en pastor kan onder druk komen te staan. Verder is er vrij weinig ruimte voor inzichten vanuit de psychologie die de communicatie in het pastorale gesprek kan bevorderen.

De tweede stroming in het pastoraat is het *therapeutisch pastoraat* en de oorsprong van deze stroming ligt in de Verenigde Staten. Bij het therapeutisch pastoraat hoort de correlatietheologie van Tillich. Tillich ziet een correlatie tussen existentiële vragen en theologische antwoorden op die vragen. Mensen stellen vragen over grenssituaties van leven en dood en in die grenssituaties blijken zij God te ontmoeten. In de diepste grond van het bestaan ontmoet de mens God, er is sprake van immanente transcendentie. De pastoraal-theoloog Hiltner, die van groot belang is voor het therapeutisch pastoraat, is erg beïnvloed door de genoemde correlatietheologie van Tillich. Hiltner ziet een correlatie tussen psychologische en theologische inzichten wat een basis vormt voor zijn visie op pastoraat. In het pastoraat is de aanvaarding van de pastorant van groot belang wat theologisch gezien overeenkomt met de aanvaarding van de mens door God in Jezus Christus. Deze mens met zijn ervaringen is voor Hiltner het uitgangspunt voor het pastoraat. In het pastoraat moet de pastor de pastorant met behulp van de psychologie proberen te ondersteunen waardoor een pastorant zichzelf verder kan helpen. De religieuze traditie kan daarbij bruikbaar zijn met bijvoorbeeld de bijbel, het gebed en de sacramenten. Hiltner ziet de pastor als een 'shepherd', een herder, bij wie het met het oog op de pastorant gaat om 'healing, sustaining, guiding', helen, ondersteunen en leiden. Het pastoraat staat voor Hiltner tot slot altijd in de context van de kerk. Andere namen die bij het therapeutisch pastoraat horen zijn de namen van Clinebell en Zijlstra. De stroming van het therapeutisch pastoraat behoort tot de pastoraal-theologische stroming in de praktische theologie. In beide stromingen is de professionalisering van de pastor op het gebied van de psychologie van belang en worden de namen van Hiltner en Zijlstra genoemd. Een voordeel van het therapeutisch pastoraat is dat er aandacht is voor de menselijke ervaring. Het woord van God moet immers wel echt aankomen bij *mensen* voordat het heilzaam kan werken. Een ander voordeel is dat de psychologie kan worden gebruikt voor het pastoraat. De inzichten uit de psychologie kunnen vruchtbaar worden gemaakt in het pastoraat wat het begrijpen van pastoranten en de communicatie met pastoranten ten goede komt. Een nadeel van het gebruik van de psychologie zou net als bij de pastoraal-theologische stroming kunnen zijn dat de psychologie een te grote rol gaat spelen. De theologie kan hierdoor ondergeschikt raken aan de psychologie. Ook kan de wederkerigheid tussen pastor en pastorant afnemen doordat de pastor de deskundige lijkt te worden door zijn kennis van de psychologie.

De derde en laatste stroming in het pastoraat is het *hermeneutisch pastoraat*. De wortels van het hermeneutisch pastoraat liggen in het begin van de 19^e eeuw en vanaf 1970 wordt deze stroming belangrijk in de 20^e eeuw. Het hermeneutisch pastoraat probeert inzichten uit de voorgaande stromingen van het kerugmatisch en therapeutisch pastoraat te integreren. Het hermeneutisch pastoraat richt zich dan ook op de verbinding van traditie en ervaring. De achtergrond van deze stroming in het pastoraat is de hermeneutische theologie die weer gebaseerd is op Schleiermacher. Bij Schleiermacher gaat het bij hermeneutiek voor het eerst niet alleen om de leer van het uitleggen maar ook om de leer van het verstaan. Bij deze leer van het verstaan gaat het ook om degene zelf die iets probeert te verstaan. Toegepast op religie betekent dit dat God en mens op elkaar betrokken zijn. Het gaat niet alleen meer om de *kennis* die mensen van God hebben maar om mensen die God *kennen*. In het pastoraat wordt dan gekeken naar de manier waarop God verbonden is of verbonden kan worden met het leven van de pastoraat. In de huidige tijd zijn vooral Gadamer en Ricoeur belangrijk voor het hermeneutisch pastoraat. Gadamer laat zien dat verschillende horizonten kunnen versmelten wanneer iemand tot het verstaan van een (bijbel)tekst komt, zie ook onder 2.5. De verstaanshorizon van een tekst kan gaan samenvallen met de verstaanshorizon van de lezer. Op deze manier kan iemand komen tot verstaan. Ricoeur gaat in zijn hermeneutiek de narratieve kant op. Hij geeft aan dat *bijbelverhalen* de gebeurtenissen in het verleden op een eigen manier weergeven en dat deze verhalen in het heden opnieuw worden geïnterpreteerd waardoor ze betekenis krijgen voor deze tijd.

In het hermeneutisch pastoraat is dus het denken van Schleiermacher, Gadamer en Ricoeur verwerkt. Uiteindelijk is het hermeneutisch pastoraat zo geworden tot pastoraat waarin de bijbel en traditie even belangrijk zijn als de ervaringen in het leven van mensen. Specifiek voor het hermeneutisch pastoraat is dan ook een wisselwerking tussen de bijbel, traditie en ervaringen van mensen. God openbaart zich namelijk aan de mens in de menselijke ervaringswereld en het leven van mensen kan worden geïnterpreteerd vanuit de heilsgeschiedenis van God met mensen. Dit betekent ook dat zowel de theologie als de psychologie belangrijk zijn. De theologie is nodig om het 'verhaal' van God te verduidelijken en de psychologie om helder te krijgen wat mensen precies vertellen over de ervaringen (met God) in hun leven. Zo kunnen de theologie en psychologie worden ingezet om de bijbel, traditie en ervaringen van mensen beter met elkaar te kunnen verbinden. Het hermeneutisch pastoraat staat in lijn met de hermeneutisch-mediale stroming in de praktische theologie. In beide stromingen wordt een vertaalslag gemaakt van een religieuze traditie naar de werkelijkheid en krijgen theologie en psychologie een eigen gelijkwaardige plaats. Het hermeneutisch pastoraat wordt gewaardeerd omdat het inzichten uit zowel de kerugmatische als de therapeutische traditie verwerkt. De traditie en ervaring worden met elkaar verbonden waarbij ook de theologie en psychologie kunnen worden gebruikt. Aan de andere kant is er ook kritiek omdat het hermeneutisch pastoraat teveel aandacht zou geven aan de religieuze traditie of juist aan de menselijke ervaring.

Binnen het hermeneutisch pastoraat is tenslotte ook een narratieve benadering te vinden. Deze narratieve benadering is in deze scriptie van groot belang omdat de modellen van Ganzevoort & Visser en Van Knippenberg tot deze benadering behoren. Daarnaast is het denken van Ricoeur ook in deze narratieve benadering verwerkt. De narratieve benadering binnen het hermeneutisch pastoraat is zowel in de Verenigde Staten als in Europa te vinden. In deze benadering gaat het in het pastoraat om het *verhaal* dat mensen over hun leven vertellen en de verbindingen die daarin liggen met het *verhaal* van God met mensen. Men gaat er namelijk vanuit dat in elk *levensverhaal* dat mensen vertellen op de één of andere manier een relatie is met een bepaalde levensbeschouwing.

In het pastoraat worden mensen geholpen om hun levensverhaal te vertellen en wordt gezocht naar (nieuwe) verbindingen van dit levensverhaal met het verhaal van God. Vervolgens wordt geprobeerd om in deze verbindingen opnieuw structuur aan te brengen en verband te ontdekken waardoor het levensverhaal wordt gereconstrueerd en gereïnterpreteerd. In de Verenigde Staten horen de namen van Gerkin en Capps bij de narratieve benadering en in Nederland de namen van Visser en Ganzevoort. In Nederland is de narratieve benadering overigens vanaf 1985 belangrijk geworden. Verder gebruiken Gerkin, Capps, Visser en Ganzevoort gebruiken allemaal de hermeneutiek van Ricoeur bij het vormgeven van hun gedachten over pastoraat.

3.4 Doorwerking Ricoeur in praktische theologie en pastoraat

Het werk van Ricoeur heeft een grote invloed op de praktische theologie. Volgens Heitink is Ricoeur van groot belang voor de praktische theologie omdat hij verbindingen legt tussen teksten en handelingen. Heitink ziet de praktische theologie namelijk als een theologische handelingswetenschap waarin de teksten uit de bijbel en traditie moeten worden verbonden met het handelen van mensen in deze tijd. Het gaat in de praktische theologie om het handelen vanuit het geloof. Het denken van Ricoeur is dan bruikbaar omdat hij een verbinding legt tussen de interpretatie van teksten en de interpretatie van de sociale werkelijkheid waarin gehandeld wordt of die door handelen wordt geconstrueerd. Ricoeur toont namelijk aan dat het interpreteren van een tekst een paradigma kan zijn voor het interpreteren van het handelen. Vervolgens brengt Ricoeur ook het interpreteren, het *verstaan* van een tekst bij het *verklaren* van een tekst. Door het verklaren van de tekst ontstaat er een nieuw zicht op de werkelijkheid waardoor de werkelijkheid beter wordt verstaan. Zo kan door het verklaren van teksten uit de bijbel en traditie ook een nieuw zicht op de werkelijkheid van het handelen ontstaan. Het praktisch theologisch handelen kan daardoor worden verbeterd.²⁸

Heitink ziet het belang van Ricoeur binnen het pastoraat vooral liggen in het hermeneutisch pastoraat. Heitink noemt dan de hermeneutiek van Ricoeur die duidelijk maakt op welke manier de verhalen uit bijbel en traditie kunnen worden verbonden met het levensverhaal van gelovigen. De verhalen in de bijbel ziet Ricoeur allereerst als verhalen die niet direct samenvallen met de historische feiten. Aan de andere kant zijn die verhalen wel gebaseerd op historische feiten en gaat het niet om *fictieve* verhalen. Gebeurtenissen in het verleden zijn op een geheel eigen manier weergegeven in verhalen. Er zijn dingen gebeurd die mensen hebben geïnterpreteerd als behorend tot de heilsgeschiedenis van God met mensen. Deze gebeurtenissen hebben diezelfde mensen vervolgens op hun manier, op basis van hun interpretatie, verwoord in een verhaal. In de huidige tijd worden de verhalen die toen zijn verteld en later opgeschreven opnieuw gelezen waarbij er een vertaalslag van de tekst naar het nu wordt gemaakt. Mensen lezen de verhalen nu vanuit hun eigen situatie en reïnterpreteren de gebeurtenissen in de verhalen op hun eigen manier. Zo krijgen de verhalen over gebeurtenissen van toen betekenis voor het heden en worden verhalen uit de bijbel verbonden met het levensverhaal van gelovigen.²⁹

3.5 Doorwerking Ricoeur bij modellen Ganzevoort & Visser en Van Knippenberg

De doorwerking van Ricoeur in de modellen van Ganzevoort & Visser en Van Knippenberg wordt vooral zichtbaar als het gaat om het levensverhaal.

²⁸ Heitink, 1993, pp. 138-9, 162-3, 168, 181-2

²⁹ Heitink, 1998, p.74

Deze doorwerking is allereerst te zien in de manier waarop het levensverhaal wordt beschreven. Ricoeur beschrijft het levensverhaal als een verhaal dat de geschiedenis weergeeft die iemand doormaakt. De verteller vertelt in zijn levensverhaal over de gebeurtenissen tussen zijn geboorte en dood en deze gebeurtenissen geeft hij op zijn eigen creatieve wijze weer. Uiteindelijk bepaalt hij zelf wat precies in het levensverhaal komt en hoe dat wordt gedaan, het levensverhaal is een *constructie* van de verteller. Ook Ganzevoort & Visser gaan ervan uit dat het levensverhaal weergeeft wat iemand heeft meegemaakt in zijn leven en dat dit levensverhaal een constructie van de verteller is. Het levensverhaal bestaat uit verschillende gebeurtenissen die de verteller op een bepaalde manier met elkaar heeft verbonden. Zo maakt de verteller een verhaal waarin ook doorklinkt hoe hij de gebeurtenissen ziet waarover hij vertelt. In een verhaal wordt volgens Ganzevoort & Visser niet op een objectieve manier over de gebeurtenissen gesproken. De gebeurtenissen waarover wordt verteld zijn gekleurd door de manier waarop de verteller ze ziet.³⁰ Van Knippenberg volgt Ricoeur ook als hij zegt dat een levensverhaal gaat over het traject dat mensen afleggen tussen hun geboorte en dood. Daarnaast ziet ook hij het levensverhaal als een verhaal dat de verteller zelf vorm geeft op basis van de verschillende gebeurtenissen en ervaringen in zijn leven. Deze gebeurtenissen en ervaringen worden door de verteller op een eigen manier verwoord en opgenomen in het levensverhaal.³¹

Het levensverhaal is voor Ricoeur dus een verhaal dat de verteller construeert over zijn leven. Deze eigen constructie kan echter voortdurend worden veranderd wat het levensverhaal tot een dynamisch geheel maakt en tot een voortdurende *reconstructie*. Mensen kunnen immers een nieuw zicht hebben gekregen op hun leven waardoor zij een ander levensverhaal zullen vertellen. Zij kunnen dit nieuwe zicht op de werkelijkheid bijvoorbeeld hebben gekregen door andere verhalen of teksten. Ganzevoort en Visser zien het levensverhaal ook als een verhaal dat voortdurend kan veranderen. Zo kunnen verhalen en teksten uit de bijbel een nieuw licht werpen op de werkelijkheid en het levensverhaal waardoor het levensverhaal kan worden vernieuwd. Daarnaast kan een levensverhaal bijvoorbeeld ook veranderen doordat iemand andere verwachtingen van de toekomst krijgt. Een nieuw *toekomstverhaal* beïnvloedt het gehele levensverhaal. De nieuwe verwachtingen van de toekomst zullen het leven een andere richting geven en daardoor ook het levensverhaal doen veranderen.³² Ook Van Knippenberg geeft aan dat het levensverhaal een dynamisch geheel is. Hij maakt duidelijk dat een levensverhaal soms ook zal moeten veranderen als nieuwe dingen aan het verhaal worden toegevoegd. Het levensverhaal moet dan worden gewijzigd om het verhaal een betekenisvol geheel te laten blijven.³³

Ricoeur laat zien dat het ook de kracht van een verhaal is om alle verschillende gebeurtenissen in een leven samen te voegen tot één geheel. Geheel verschillende dingen kunnen juist in een verhaal een plek krijgen en door het verhaal tot een eenheid worden. Zo kan er een levensverhaal worden gevormd dat een betekenisvol geheel is. Ook het *idem* en *ipse* van de identiteit kunnen op een zelfde manier in het verhaal tot eenheid worden. Een verhaal kan zowel aangeven wat gelijk blijft aan een persoon als wat verandert om zo de identiteit vorm te gaan geven. In het levensverhaal wordt de identiteit gevormd en daardoor kan men iemand ook leren kennen door het levensverhaal. Mensen hebben een *narratieve* identiteit.

³⁰ Ganzevoort & Visser, 2007, pp. 109, 160 en ook Ganzevoort, 1996, p. 18

³¹ Van Knippenberg, 2005, pp. 17-8

³² Ganzevoort & Visser, 2007, pp. 107-89

³³ Van Knippenberg, 2005, pp. 17-8

Ganzevoort & Visser sluiten bij Ricoeur aan wanneer zij zeggen dat mensen een bepaalde structuur aanbrengen in een levensverhaal wanneer zij de verschillende gebeurtenissen in het levensverhaal plaatsen. Door deze structuur wordt een verband gelegd tussen de verschillende gebeurtenissen en krijgt het verhaal betekenis en zin. Verder gaan ook Ganzevoort & Visser er vanuit dat in een levensverhaal de identiteit wordt gevormd en dat het levensverhaal kan laten zien dat iemand door de tijd heen verandert maar ook weer zichzelf blijft.³⁴ Het verhaal 'wil aantonen dat je in allerlei wisselende situaties jezelf geworden en geleven bent'.³⁵ Ook Van Knippenberg geeft aan dat levensverhalen uit allerlei, soms tegenstrijdige gebeurtenissen bestaan die de verteller heeft geordend tot een coherent verhaal. Net als Ricoeur maakt Van Knippenberg duidelijk dat het door de verteller gevormde levensverhaal laat zien wie hij is en dat mensen daardoor een narratieve identiteit hebben. Het steeds opnieuw vormgeven van deze narratieve identiteit door het levensverhaal ziet Van Knippenberg zelfs als doel van het levensverhaal.

In het levensverhaal duiden mensen 'de gebeurtenissen die hen overkomen en drukken daarin uit hoe zij zichzelf zien, wat zij over zichzelf denken, hoe zij zichzelf waarderen, hoe zij zouden willen zijn, welke plaats zij innemen in de omgeving, hoe het was en hoe het verder zal gaan.' Een levensverhaal is daarom te zien als 'de verschillende manieren van zelfexpressie waarmee de verteller zijn identiteit uitdrukt op de levensweg'.³⁶

3.6.1 *R. Ruard Ganzevoort en Jan Visser*

Het eerste praktisch theologische model dat in deze scriptie wordt gebruikt is het model van Ganzevoort & Visser. R. Ruard Ganzevoort heeft theologie gestudeerd aan de Universiteit Utrecht en is na deze studie van 1988 tot 1997 predikant geweest in verschillende Nederlands Gereformeerde Kerken. In 1994 is hij gepromoveerd aan de Universiteit Utrecht met zijn dissertatie 'Een cruciaal moment. Functie en verandering van geloof in een crisis.' Op dit moment is Ganzevoort hoogleraar pastorale theologie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam en lector aan de hogeschool Windesheim. Belangrijke thema's bij Ganzevoort zijn de ontwikkeling van een narratief perspectief, aandacht voor levenscrises, (seksuele) traumatisering en de samenhang met religie.³⁷

Jan Visser is na jarenlang in het pastoraat te hebben gewerkt in 1965 gepromoveerd. Kort daarna is hij docent geworden en ook bijzonder Hoogleraar en rector van het Oud Katholiek Seminarie in Utrecht. Verder is Visser hoofddocent geweest in de pastorale theologie aan de Theologische Faculteit van de Katholieke Universiteit Nijmegen en daarnaast hoofddocent in de Pastorale Psychologie en Theologie aan de Theologische Faculteit van de Universiteit Utrecht. Ook was hij Kanunnik van het Metropolitane Kapittel van Utrecht. Op dit moment is Visser emeritus hoogleraar vanwege de Oud-Katholieke Kerk aan de Universiteit Utrecht.³⁸

³⁴ Ganzevoort & Visser, 2007, pp. 50, 109, 166

³⁵ Ganzevoort & Visser, 2007, p. 50

³⁶ Van Knippenberg, 2005, pp. 17-9, 57-8

³⁷ Ganzevoort & Visser, 2007, p. 431

³⁸ Ganzevoort & Visser, 2007, p. 431

3.6.2 *Plaatsbepaling model Ganzevoort & Visser*

3.6.2.1 *Plaatsbepaling model binnen stromingen pastoraat*

Het model van Ganzevoort & Visser is te plaatsen binnen de narratieve benadering in het hermeneutisch pastoraat en daarmee ook binnen de hermeneutisch-mediale stroming in de praktische theologie. Het gaat in het model net als in de narratieve benadering om het verstaan van het levensverhaal en de verbinding tussen het levensverhaal en het verhaal van God. Het model richt zich immers op het pastorale gesprek waarin 'verhalen worden gedeeld met een ander en worden verbonden met het verhaal van God'.³⁹ Hierbij is het levensverhaal even belangrijk als het verhaal van God en dit geldt ook voor de verhouding tussen theologie en psychologie. Het model van Ganzevoort & Visser kan ook worden gebruikt om mensen te helpen om ervaringen en gebeurtenissen op een goede manier in een verhaal onder te brengen en het levensverhaal tot een betekenisvol geheel te maken. Het model helpt verder om te verstaan hoe het levensverhaal is verbonden met het verhaal van God en om te bedenken hoe dit eventueel op een meer constructieve manier zou kunnen gebeuren. In de verbinding van het levensverhaal met het verhaal van God moet het niet gaan om het herhalen van wat in bijbel en traditie is gezegd maar om het vertalen van wat is gezegd naar de huidige situatie. Het is nodig om een vertaalslag te maken van het verhaal van God naar het verhaal van mensen waardoor het model binnen het hermeneutisch pastoraat valt.⁴⁰

3.6.2.2 *Plaatsbepaling model binnen pastoraat Ganzevoort & Visser*

Ganzevoort & Visser hebben pastoraat gedefinieerd als 'zorg voor het verhaal van mensen in relatie tot het verhaal van God'.⁴¹ Bij het verhaal van mensen gaat het om de gebeurtenissen en ervaringen in het alledaagse leven die mensen verwoorden in een verhaal dat zij over hun leven vertellen. Het verhaal van God staat voor de openbaring van God zoals die zichtbaar wordt in de verhalen in godsdienstige en religieuze tradities. Uit de definitie die Ganzevoort & Visser geven van pastoraat blijkt weer dat zij het pastoraat vanuit een narratief perspectief benaderen, het gaat immers om het *verhaal* van mensen en het *verhaal* van God. In de pastorale gesprekken vertellen mensen dan ook hun levensverhaal en wordt dit verhaal verbonden met het verhaal van God. Hierbij is het verhaal van mensen voor Ganzevoort & Visser even belangrijk als het verhaal van God. Om het verhaal van mensen en het verhaal van God te kunnen verstaan en met elkaar te verbinden moeten hermeneutische stappen worden gezet. Het *narratief hermeneutische model* dat Ganzevoort & Visser hebben ontwikkeld kan daarbij worden gebruikt. Met behulp daarvan kunnen pastores ervoor zorgen dat 'mensen de gelegenheid en mogelijkheid krijgen hun levensverhaal en de daarin vervatte identiteit te plaatsen binnen de christelijke verhaaltraditie zodat ze 'openbarend' wordt voor hun eigen leven, een nieuw zicht daarop geeft en hen openhoudt naar de toekomst.'^{42 43}

Met behulp van het model van Ganzevoort & Visser kan het pastorale gesprek waarin mensen hun levensverhaal vertellen worden geanalyseerd. Dit gebeurt aan de hand van 6 verschillende dimensies die in elk levensverhaal zijn te vinden. Met het model kan een pastor het levensverhaal op een systematische manier waarnemen en analyseren waardoor hij het levensverhaal beter zal gaan begrijpen.

³⁹ Ganzevoort & Visser, 2007, p. 100

⁴⁰ Ganzevoort & Visser, 2007, pp. 100, 107, 161, 213, 216

⁴¹ Ganzevoort & Visser, 2007, p. 26

⁴² Ganzevoort & Visser, 2007, p. 118

⁴³ Ganzevoort & Visser, 2007, pp. 100-2, 107

Ook zal hij door het model te gebruiken beter kunnen beslissen wat een passende interventie van zijn kant zal zijn. Het model helpt een pastor ook om goed te kijken naar de verhouding tussen het verhaal van mensen en het verhaal van God. Met behulp van het model wordt zichtbaar hoe deze verhouding in het levensverhaal gestalte krijgt en kan worden gezocht naar een meer vruchtbare verhouding tussen het levensverhaal en het verhaal van God.⁴⁴

3.6.3 Model Ganzevoort & Visser

Ganzevoort en Visser verstaan onder het levensverhaal 'de verhaalachtige structuur, waarin een verteller vanuit het eigen perspectief het leven ervaart en verstaat en waarin hij of zij een rolverdeling aanbrengt, om zich daarmee te positioneren in relaties en zich te verantwoorden voor het publiek'.⁴⁵ In deze definitie klinken verschillende dimensies door van een levensverhaal en deze dimensies worden in het narratief model nader bekeken.

In het narratief model zijn vier dimensies die het verhaal als een *vertelling* analyseren, als een narratief product. Het verhaal wordt bekeken zoals het geworden is. Deze dimensies zijn 1. structuur, 2. perspectief, 3. rolverdeling en 4. toon. Twee andere dimensies analyseren het *vertellen* van het verhaal, het communicatieve proces. Er wordt dan gekeken naar de manier waarop het verhaal tot stand is gekomen. De persoon aan wie het verhaal verteld wordt, zal bijvoorbeeld ook van invloed zijn op wat wel en niet wordt verteld. Deze twee laatste dimensies van het narratief model zijn 5. relationele positionering en 6. verantwoording voor het publiek. Hieronder zullen de verschillende dimensies worden toegelicht.

3.6.3.1 Structuur

De *structuur* van een verhaal kan iets vertellen over de betekenis die mensen geven aan gebeurtenissen in hun leven. Deze structuur is allereerst te zien in de manier waarop mensen omgaan met tijd en ruimte in hun levensverhaal. In elk verhaal worden de verschillende delen van het verhaal in de tijd met elkaar verbonden. Hoe dit gebeurt, zegt iets over de betekenis die de verteller aan de verschillende delen geeft. Daarnaast worden verbindingen gelegd tussen verleden, heden en toekomst. Als deze verbindingen niet in een logische lineaire volgorde staan, komt vervreemding tot stand. Ook dit zegt weer iets over de verteller van het verhaal. Naast het omgaan met tijd heeft ook het omgaan met ruimte een betekenis. De verteller van het verhaal kan zichzelf op verschillende plaatsen positioneren in het verhaal. Dit laat iets zien van de ruimte die hij zichzelf geeft. Ook de ordeningen en verbindingen in een verhaal zijn kenmerken van de structuur. Deze ordeningen en verbindingen kunnen een causaal verband, een overeenstemming of een contrast aanduiden. Uiteindelijk krijgt het verhaal hierdoor één levensthema. Dit levensthema leidt met het gebruik van tijd en ruimte weer naar het eindpunt van het verhaal. Het eindpunt is het punt waarop de verteller denkt dat het verhaal tot een afronding of tot zijn bestemming komt. Dit eindpunt kan zowel positief als negatief zijn. Wat hier gezegd is over de structuur geldt overigens zowel voor het levensverhaal in zijn geheel als de verschillende deelverhalen waaruit het levensverhaal is opgebouwd.

De structuur die mensen op verschillende manieren in hun levensverhaal aanbrengen heeft ook te maken met samenhang en zingeving. De structuur van een levensverhaal geeft de gebeurtenissen een bepaalde betekenis en daarmee ook een bepaalde zin. Uiteindelijk geeft elk levensverhaal hierdoor zin aan het bestaan.

⁴⁴ Ganzevoort & Visser, 2007, pp. 160-2

⁴⁵ Ganzevoort & Visser, 2007, p. 161

Deze zin kan ook worden gevonden doordat het levensverhaal is verbonden met het verhaal van God. Het verhaal van God kan de dragende grond van een levensverhaal zijn. De belangrijke vraag die vanuit de dimensie van de structuur wordt gesteld is dan ook hoe het levensverhaal met het verhaal van God is verbonden.

3.6.3.2 *Perspectief*

De tweede dimensie is het *perspectief*. Het levensverhaal wordt verteld vanuit het perspectief van de verteller. Door de ogen van de verteller krijgt men zicht op het leven van de verteller. Er kunnen echter ook meerdere perspectieven zijn in een verhaal. De gebeurtenissen in het verhaal kunnen ook door de ogen van andere personen worden bekeken. Het ligt aan de verteller hoeveel perspectieven hij laat meeklinken in zijn verhaal en hoeveel waarde hij aan die perspectieven hecht. Als hij veel waarde hecht aan het andere perspectief bepaalt ook dat andere perspectief wat hij wel en niet over zijn leven zegt. Hij zal rekening houden met wat in het andere perspectief wel en niet wordt geaccepteerd.

Als in het levensverhaal over God wordt verteld gebeurt dit ook vanuit het perspectief van de verteller. Wat mensen over God zeggen, is afhankelijk van hoe zij God zien en hoeft niet samen te vallen met een absolute waarheid. Wat gezegd wordt, hoeft niet overeen te komen met de ontologische werkelijkheid. Ganzevoort & Visser wijzen erop dat het voor mensen onmogelijk is om te weten wie God 'werkelijk' is. Dit betekent echter niet dat alles dan maar over God gezegd kan worden. Wat gezegd wordt, kan getoetst worden aan criteria die als gezaghebbend worden beschouwd. Mensen kunnen wat over God wordt gezegd bijvoorbeeld willen toetsen aan wat zij in de bijbel lezen over God. Wat de verteller uiteindelijk over God zegt, heeft niet alleen te maken met zijn eigen perspectief maar ook met de perspectieven van mensen in zijn omgeving die hij laat meeklinken in zijn levensverhaal. Juist ook omdat er geen objectieve kennis is over God zijn er verschillende perspectieven op wie God is. Ganzevoort & Visser zien ook God als subject en als auteur met een eigen perspectief. Hoewel mensen dit perspectief van God niet rechtstreeks kunnen waarnemen kan ook dit perspectief een plek krijgen binnen het levensverhaal. Zo kunnen mensen immers ervaren dat God zich heeft geopenbaard in de werkelijkheid.

3.6.3.3 *Rolverdeling*

De derde dimensie is de *rolverdeling*. De verteller geeft zichzelf een bepaalde rol in het verhaal waaruit duidelijk wordt wie hij is. Hij kan zichzelf een rol geven door de interpretatie die hij van gebeurtenissen geeft en door te kiezen in wat hij wel en niet vertelt. Wat de verteller niet vindt passen bij de rol die hij wil spelen kan hij bijvoorbeeld weglaten. De verteller kan ook een rol hebben opgenomen vanuit een religieuze traditie. Hij kan bijvoorbeeld een rol op zich nemen die God de mens toekent in de bijbel. Wie de verteller is, wordt ook duidelijk door de rollen die hij andere mensen en gebeurtenissen laat spelen. Op deze manier ontstaat een bepaalde verhouding tussen de verteller en andere mensen en gebeurtenissen. Ook dit zegt weer iets over de verteller. In het verhaal kan ook God een rol spelen. Hieruit wordt duidelijk hoe de verteller tegen God aankijkt. De verteller geeft God bijvoorbeeld een rol in het verhaal door hem te zien als degene die zijn leven leidt en handelt in zijn bestaan. De rollen die de verschillende personen in een verhaal hebben, kunnen in de loop van het verhaal wijzigen. Ook dit heeft een betekenis.

3.6.3.4 *Toon*

De *toon* is de vierde dimensie van het narratief model. De toon van het verhaal wordt zichtbaar in de houding die de verteller aanneemt. Deze houding wordt weer duidelijk uit de manier waarop de verteller zichzelf ziet en de gevoelens die daarbij horen. De verteller kan zichzelf bijvoorbeeld zien als overwinnaar, als aanklager of als slachtoffer. Door de toon van het verhaal krijgt het verhaal een bepaald genre. Ganzevoort & Visser noemen de genres comedy, romance, tragedie of ironie / satire.⁴⁶ Deze genres worden in een levensverhaal vaak afgewisseld. Toch bepaalt één genre de grondtoon van het levensverhaal. De verschillende genres worden nu toegelicht.

Het genre *comedy* duidt op een verhaal waarbij de held in het verhaal overwinnaar wordt. De held, die vaak een buitenstaander is, zorgt ervoor dat het verhaal goed afloopt. De comedy is als een verhaal van de ochtend, van de lente. De *roman* is als een verhaal van het midden op de dag, van de zomer. Ook in de roman is er een held die alle bedreigingen overwint. De held is alleen geen buitenstaander, maar iemand uit de samenleving. De bedreigingen zijn bedreigingen in de samenleving waar de held de mensen tegen beschermt. Hierdoor loopt ook de roman goed af. De *tragedie* is het verhaal van de vallende avond, van de herfst. In de tragedie gaat de hoofdpersoon ten onder. Hij kan anderen misschien nog wel redden van de bedreigingen maar zichzelf niet. Het komt niet meer goed. Het laatste genre *ironie* of satire is het verhaal van de nacht, de winter. Het leven lijkt zinloos en ook de hoofdpersoon heeft geen hoop meer. Het leven is leeg en absurd. Het enige wat er nog is, is een verhaal over de leegte van het bestaan. Alleen dit geeft nog een laatste houvast.

Tot nu toe zijn de dimensies structuur, perspectief, rolverdeling en toon besproken. Deze dimensies gaven aanwijzingen om het verhaal als narratief product te analyseren. Het verhaal kan echter ook worden geanalyseerd door te kijken naar het communicatieve proces. Dit kan aan de hand van de dimensies *relationele positionering* en *verantwoording voor het publiek*.

3.6.3.5 *Relationele positionering*

De *relationele positionering* heeft te maken met de relatie die de verteller met anderen krijgt door het vertellen van zijn verhaal. Het gaat nu niet om de relaties binnen het verhaal maar om de relaties buiten het verhaal. De verteller krijgt bijvoorbeeld een bepaalde relatie met een pastor door zijn verhaal aan hem te vertellen. Hoe de verteller zijn verhaal vertelt, laat zien hoe hij zich tegenover de pastor opstelt. Door deze opstelling geeft de verteller zowel zichzelf als de pastor een bepaalde positie in hun relatie. Tegelijkertijd geeft ook de pastor een bepaalde positie aan de verteller en aan zichzelf in die relatie. Tijdens het gesprek moeten deze posities op elkaar worden afgestemd. Als de verteller zelf een hele andere positie wil innemen dan de pastor hem geeft, moet onderhandeld worden over de positie van de verteller.

Met het vertellen van zijn verhaal kan de verteller zichzelf ook in een bepaalde verhouding tot God stellen. Hij geeft zichzelf en God een bepaalde positie in hun relatie. Door de bijbel en de traditie geeft ook God zichzelf en de mens een positie in die relatie. Ook dit kan leiden tot onderhandelingen over de positie van God en mens. Om te komen tot een zelfde positie van God en mens kan het verhaal van God bijvoorbeeld ondergeschikt worden gemaakt aan het verhaal van de mens.

⁴⁶ Ganzevoort & Visser, 2007, p. 173

Het verhaal van de mens blijft dan staan, maar het verhaal van God wordt een veel kleinere waarde toegekend. Andersom kan ook het verhaal van de mens ondergeschikt worden gemaakt aan het verhaal van God. Over de positie van God en mens kan ook worden onderhandeld door het eigen verhaal én het verhaal van God te herschrijven. Door het herschrijven van de verhalen worden de verschillende posities bij elkaar gebracht zonder één van de posities te ontkrachten. De positie die de verteller aan zichzelf en God geeft binnen zijn relatie met God kan ook zijn beïnvloed door anderen. Dit kan bijvoorbeeld zijn gebeurd door de manier waarop in een kerkdienst over God en mens wordt gepraat. Als God als vergevend en de mens als zondig wordt gezien zal dit van invloed zijn op de posities die de verteller God en zichzelf geeft.

3.6.3.6 *Verantwoording voor het publiek*

De laatste dimensie van het narratief model is de *verantwoording voor het publiek*. De verteller vertelt zijn verhaal met het oog op zijn toehoorders, zijn publiek. Dit publiek bestaat uit de mensen om de verteller heen en de mensen die voor de verteller belangrijk zijn. Met het vertellen van zijn verhaal verantwoordt de verteller zijn doen en laten voor dit publiek. De verteller zorgt er dan ook voor dat het publiek zijn verhaal plausibel en legitiem zal vinden. Hij probeert zijn verhaal zo te vertellen dat het publiek het acceptabel zal vinden. Hij past zijn verhaal aan op het publiek. Dit publiek is overigens niet altijd letterlijk aanwezig. Ook in bijvoorbeeld een 1-op-1 situatie van verteller en pastor kan een publiek invloed hebben op het levensverhaal dat wordt verteld. Mensen die voor de verteller belangrijk zijn, kunnen op de achtergrond mede bepalen hoe het levensverhaal wordt verteld aan de pastor. Ook God kan deel uitmaken van het publiek waardoor de verteller zich met zijn verhaal ook voor God verantwoordt. In de christelijke traditie vindt de verteller de criteria die bepalen hoe hij zich voor God kan verantwoorden. Hij kan deze criteria bijvoorbeeld vinden in de bijbel en in wat binnen een kerk als plausibel en legitiem wordt beschouwd. Zo wordt uit een levensverhaal ook duidelijk wat richtinggevend normen en waarden zijn voor het leven van de verteller.

3.7.1 *Tjeu van Knippenberg*

Het tweede model dat in deze scriptie wordt gebruikt is het model van Tjeu van Knippenberg. Prof. dr. Tjeu van Knippenberg heeft als studentenpastor in Nijmegen gewerkt en als aalmoezenier van het maatschappelijk werk in een woonwagencamp. Vanaf 1988 is hij hoogleraar Pastoraaltheologie geweest aan de Universiteit van Tilburg. Hij werkte als hoogleraar geestelijke leiding bij het Centrum voor Religieuze Communicatie van de Theologische Faculteit Tilburg. Van Knippenberg heeft grote belangstelling gehad voor de ontwikkeling van mensenlevens en de rol daarin van de christelijke traditie. Hij heeft veel geschreven over de beleving van de christelijke praktijk, rouwverwerking en geestelijk leiderschap.⁴⁷

3.7.2 *Plaatsbepaling model Van Knippenberg*

3.7.2.1 *Plaatsbepaling model binnen stromingen pastoraat*

Het model van Van Knippenberg is eveneens te plaatsen binnen de narratieve benadering in het hermeneutisch pastoraat en binnen de hermeneutisch-mediale stroming in de praktische theologie. Ook Van Knippenberg probeert in zijn visie op pastoraat, of zielzorg zoals hij het liever noemt, een verbinding te leggen tussen theologie, traditie en praktijk.

⁴⁷ Van Knippenberg, 2005, kaft en <http://www.uvt.nl/univers/nieuws/0203/13/knippenberg.html>

Zo maakt hij in het door hem ontwikkelde model duidelijk, dat er een relatie is tussen het transcendent en het alledaagse bestaan. Als mensen bijvoorbeeld hun identiteit ontwikkelen is daarvoor een ijkpunt nodig wat gevonden kan worden binnen het evangelie. Zo ontstaat een verbinding tussen het ontwikkelen van een identiteit in het alledaagse bestaan en het transcendent. In de zielzorg moet het volgens Van Knippenberg gaan om de aandacht voor deze verbinding. De pastor, de zielzorger, moet dan dus een relatie kunnen leggen tussen de theologie en de praktijk, het alledaagse bestaan. Hiervoor is nodig dat hij zowel kan verstaan wat in de theologie wordt gezegd als in de praktijk. Pas dan kan hij begrijpen hoe de theologie kan zijn verbonden met de praktijk. Om de praktijk te kunnen verstaan ontwerpt Van Knippenberg een model dat een *hermeneutisch* kader is. Met behulp van dit model kunnen de *verhalen* van het alledaagse bestaan worden begrepen. Van Knippenberg gaat er net als in de narratieve benadering in het hermeneutisch pastoraat namelijk vanuit dat het alledaagse bestaan door mensen wordt verwoord in verhalen. Mensen geven de gebeurtenissen en ervaringen in hun leven weer in een *verhaal* over hun leven. Ook Van Knippenberg geeft dan aan dat mensen in het levensverhaal een verband zoeken tussen de verschillende gebeurtenissen en ervaringen waardoor die gebeurtenissen en ervaringen betekenis krijgen. Het is de taak van de zielzorger om (bijvoorbeeld) met behulp van het model dat Van Knippenberg heeft ontwikkeld het levensverhaal van de ander te interpreteren en daardoor te gaan begrijpen. Zo kan hij ook te weten komen wat ervaringen en gebeurtenissen voor iemand betekenen. Daarnaast kan hij met behulp van het model de ander helpen om een levensverhaal te vormen en dit verhaal te verbinden met het transcendent.⁴⁸

3.7.2.2 *Plaatsbepaling model binnen pastoraat Van Knippenberg*

In de bovenstaande paragraaf is al iets gezegd over de plaats die het model van Van Knippenberg heeft in zijn visie op pastoraat / zielzorg. In deze paragraaf werk ik dat verder uit door in te gaan op wat Van Knippenberg onder zielzorg verstaat, de plaats die het model in deze zielzorg krijgt en de manier waarop een pastor kan werken met dit model.

Zoals gezegd spreekt Van Knippenberg liever over zielzorg dan over pastoraat. Hij kiest voor zielzorg omdat dit woord verwijst naar de ziel waarop de zorg volgens hem gericht moet zijn. Het woord pastoraat verwijst naar degene die als pastor, als herder, zorgt voor een ander terwijl het in de eerste plaats gaat om de ander en niet om de manier waarop de pastor handelt. Bij Van Knippenberg staat de zorg voor de ziel dus centraal en deze ziel duidt op de gehele mens zoals die in de bijbel wordt aangeduid als 'ziel'. Zielzorg omschrijft Van Knippenberg vervolgens als: 'Een vorm van zorgverlening die, gebaseerd op scheppingsgelijkheid, vanuit het perspectief van het evangelie en voltrokken in relatie tot de kerk, erop is gericht dat in het concrete levensverhaal van mensen de ziel tot haar recht komt, met het oog op herijking van religieuze identiteit, om in het spoor van Christus te komen tot volledig menszijn in een bezielde verband.'⁴⁹ Deze omschrijving zal ik nu toelichten aan de hand van 6 kenmerken. Het eerste kenmerk van zielzorg is de *scheppingsgelijkheid* van mensen. Ieder mens is geschapen naar Gods beeld en gelijkenis waardoor de gever en ontvanger van zielzorg gelijkwaardig zijn en er herkenning tussen hen kan zijn. Het tweede kenmerk is het evangelisch perspectief. Hiermee wordt bedoeld dat ieder mens er op basis van de scheppingsgelijkheid mag zijn en met liefde moet worden behandeld. Het derde kenmerk is dat de zielzorg is ingebed in een kerkelijke gemeenschap. Vanuit deze gemeenschap wordt zorg verleend binnen de gemeenschap.

⁴⁸ Van Knippenberg, 2005, pp. 17-9, 117, 119-26

⁴⁹ Van Knippenberg, 2005, p. 118

Het vierde kenmerk van zielzorg is de aandacht binnen de zielzorg voor de relatie tussen het transcendent en de alledaagse werkelijkheid. De zielzorger moet in het levensverhaal dat mensen vertellen op zoek gaan naar deze relatie. Het vijfde kenmerk is dat mensen binnen de zielzorg geholpen moeten worden om hun religieuze identiteit te ontwikkelen waarvan het ijkpunt ligt in het evangelie. Dit ziet Van Knippenberg ook als doel van zielzorg. Het zesde kenmerk is het uiteindelijke doel van zielzorg. Het uiteindelijke doel is dat mensen volledig mens zijn geworden in Jezus Christus wat gestalte zal krijgen in het koninkrijk van God.⁵⁰

Binnen deze visie op zielzorg staat het model van Van Knippenberg. Met behulp van dit model kunnen zielzorgers het levensverhaal dat mensen vertellen beter begrijpen en er op een constructieve manier mee omgaan. Het model helpt om inzicht te krijgen in de structuur en dynamiek van het levensverhaal aan de hand van drie lijnen die in het levensverhaal zijn te onderscheiden. Het gaat om de tijdslijn met de vraag: 'Wanneer ben ik?', de ruimtelijn met de vraag: 'Waar ben ik?' en de transcendentielijn met de vraag: 'Vanwaar en waartoe ben ik?' Aan de hand van de verhaallijnen kunnen de betekenissen van gebeurtenissen en ervaringen in het levensverhaal duidelijker worden gemaakt waardoor zowel de zielzorger als de verteller het levensverhaal beter zal gaan begrijpen. Wanneer een zielzorger het gehoorde levensverhaal van de ander begrijpt, zal hij ook eerder een verbinding gaan zien tussen het levensverhaal en het transcendent zoals dat in de bijbel, traditie en spiritualiteit naar voren komt. Hij zal het levensverhaal dan kunnen verstaan in relatie tot het transcendent. Op basis van de verhaallijnen kan de zielzorger ook in gesprek gaan met de ander over het levensverhaal waardoor dit verhaal zich kan verdiepen en vernieuwen. Zo wordt het levensverhaal steeds meer authentiek. Degene die zielzorg ontvangt, begrijpt zijn verhaal steeds beter en het wordt steeds meer zijn eigen verhaal. Op deze manier ontwikkelt zich de (religieuze) identiteit door het vertellen van het levensverhaal.⁵¹

3.7.3 Model Van Knippenberg

Van Knippenberg geeft in zijn model de structuur en dynamiek van een levensverhaal weer. Hij doet dat door te kijken naar de structuur van het levensverhaal, de antropologie en het levensverhaal, de zin en het levensverhaal, het proces en het levensverhaal en tot slot het doel en de competentie in het levensverhaal. Hieronder zal ik dat nader toelichten. Het model dat Van Knippenberg ontwerpt, is ontwikkeld vanuit het christelijk geloof en kijkt vanuit een christelijk perspectief naar het levensverhaal.

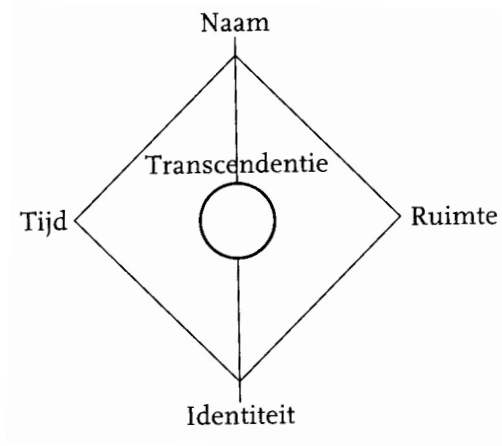
3.7.3.1 Structuur van het levensverhaal

Het model van Van Knippenberg gaat in op de structuur van het levensverhaal. Het model baseert deze structuur op de levensloop van de mens. Deze levensloop begint bij de geboorte, eindigt bij de dood en wordt gestructureerd in tijd en in ruimte. Het menselijk bestaan speelt zich immers af in de tijd en ruimte. Zo worden mensen op een bepaald moment en op een bepaalde plaats geboren. Deze specifieke tijd en ruimte zijn het begin van de unieke levensloop van een mens. Het *verhaal* over de levensloop gaat volgens Van Knippenberg echter van naam naar identiteit. Bij de geboorte krijgen mensen een eigen naam die gaat aangeven wie ze zijn. In de loop van de tijd maken mensen vervolgens een ontwikkeling door tussen de naam die ze hebben gekregen en hun identiteit. Hun naam gaat staan voor wie ze op een bepaald moment en op een bepaalde plaats zijn, wie ze zijn in tijd en ruimte.

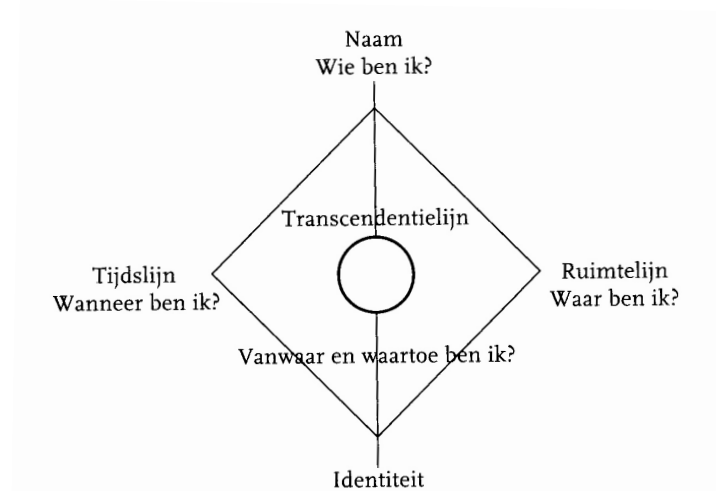
⁵⁰ Van Knippenberg, 2005, pp. 117-20

⁵¹ Van Knippenberg, 2005, pp. 121-9

Dit betekent dat identiteit niet vaststaat, maar steeds opnieuw vorm krijgt. Het levensverhaal gaat dan ook over de ontwikkeling van de gekregen naam naar de verworven identiteit. Het levensverhaal gaat zo van naam naar identiteit in de tijd en ruimte.

Verhaallijnen in het levensverhaal

Verhaalstructuur

De tijd en ruimte structureren het levensverhaal waardoor de identiteit van de verteller zich kan ontwikkelen. Van Knippenberg neemt daarom een tijdslijn en een ruimtelijn op in zijn model. Deze lijnen vormen het kader waarbinnen het levensverhaal zich afspeelt. De tijdslijn geeft een antwoord op de vraag 'Wanneer ben ik?'. Het laat zien waar de verteller in de tijd staat doordat het verleden, het heden en de toekomst van de verteller een plaats krijgen op de tijdslijn van het verhaal. Het levensverhaal speelt zich immers af in de tijd. Ook wordt op de tijdslijn duidelijk hoe de verteller in de tijd staat. Voelt hij zich jong of juist oud? De tijdslijn in het verhaal laat dus veel zien van wie de verteller is. Hierdoor is de tijdslijn van groot belang voor de ontwikkeling van de identiteit van de verteller.

Ook de ruimtelijn is belangrijk voor het ontwikkelen van deze identiteit. De identiteit wordt ook zichtbaar in de plaats die de verteller heeft op de ruimtelijn, de eigen plek in deze wereld. In het levensverhaal laat de verteller zien waar hij staat op de ruimtelijn en zo geeft hij een antwoord op de vraag 'Waar ben ik?'. Het levensverhaal speelt zich immers niet alleen af in de tijd maar ook in de ruimte, in de ruimte waarin de verteller leeft.

Met deze ruimte wordt niet alleen de feitelijke ruimte bedoeld waarin iemand zich bevindt, maar bijvoorbeeld ook het sociale netwerk waarbinnen iemand zich beweegt. Het kan daarbij ook gaan om het sociale netwerk dat *in gedachten* meespeelt, bijvoorbeeld bij het maken van overwegingen. In het levensverhaal wordt verder ook duidelijk hoe iemand zich verhoudt tot de ruimte, of hij zich ergens thuis voelt of juist helemaal niet. Het levensverhaal gaat dus niet van geboorte naar dood en dat is omdat geboorte en dood buiten ons bereik liggen. Mensen kunnen niet vertellen hoe het voor hen was om te worden geboren en te sterven. Toch is geboorte en dood onlosmakelijk met ons levensverhaal verbonden. Van Knippenberg voegt daarom ook een transcendentielijn toe aan zijn model. Deze transcendentielijn wijst op wat buiten ons bereik ligt en tegelijkertijd met ons bestaan is verbonden. De transcendentielijn heeft een bepaalde inhoud die per persoon verschillend is. De inhoud die een transcendentielijn heeft, heeft te maken met het besef dat mensen van het transcendente hebben. Dit besef verschilt per persoon en kan zelfs voor eenzelfde persoon van tijd tot tijd verschillen. Mensen hebben een minimaal of maximaal transcendentiebesef of ergens daar tussenin. Een minimaal transcendentiebesef wil zeggen dat mensen de alledaagse, tijdruimtelijke werkelijkheid als vanzelf laten overlopen in een meer transcendente werkelijkheid. Zo zien zij geboorte als een logisch gevolg van een seksuele relatie tussen man en vrouw. Bij een maximaal transcendentiebesef staat de tijdruimtelijke werkelijkheid tegenover de transcendente werkelijkheid. Geboorte heeft bij dit maximale transcendentiebesef bijvoorbeeld allereerst te maken met een ingrijpen van de transcendente werkelijkheid in de tijdruimtelijke werkelijkheid. Een mens wordt geschapen door een creatieve kracht buiten de tijdruimtelijke werkelijkheid en een geboorte is niet zozeer het logische gevolg van een seksuele relatie. Tussen het minimale en maximale besef van transcendentie staat het besef dat er meer moet zijn dan het tijdruimtelijke en dat er 'iets' is dat transcendent is. Er is een transcendente werkelijkheid maar deze werkelijkheid kan niet precies benoemd worden.

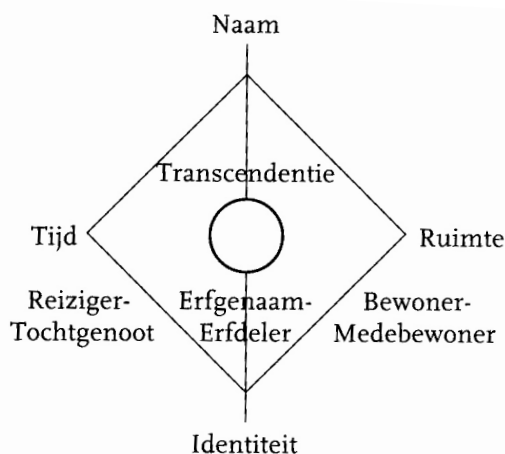
Naast deze inhoudelijke dimensie heeft een transcendentielijn ook een functionele dimensie. De functie van een transcendentielijn is het bieden van een bepaald perspectief op de tijdruimtelijke werkelijkheid. De inhoud van de transcendentielijn zet het bestaan in tijd en ruimte in een bepaald perspectief. Hierdoor krijgt het bestaan een bepaalde betekenis die ook zal doorklinken in het levensverhaal. Zo kan het bestaan betekenis krijgen door zijn oorsprong en bestemming. De transcendentielijn geeft dan antwoord op de vraag 'vanwaar en waartoe ben ik?' De oorsprong en bestemming van het bestaan kunnen mensen vinden in *het zijn*. Vanuit het zijn is alle zijn ontstaan en zal alle zijn terugkeren tot dit zijn. Het bestaan is voortgekomen uit het zijn en zal teruggaan tot het zijn. In de bijbel wordt de oorsprong en bestemming van het bestaan echter gevonden in JHWH. Hij wordt gezien als de eerste en de laatste in wie het hele bestaan verankerd is. Wat in het tijdruimtelijke gebeurt, is hoe dan ook verbonden met JHWH.

Samenvattend kan gezegd worden dat het levensverhaal wordt gestructureerd door de tijdslijn en ruimtelijn en dat het perspectief op deze lijnen te vinden is in de transcendentielijn. In de drie lijnen van het levensverhaal staat de identiteit van de verteller centraal en wordt de identiteit ontwikkeld.

3.7.3.2 Antropologie en levensverhaal

In deze paragraaf wordt gekeken naar het mensbeeld dat doorklinkt in een levensverhaal. Elke verteller van een levensverhaal heeft een bepaald zicht op mensen, een bepaald mensbeeld, dat op een meer of minder duidelijke manier een rol speelt in het levensverhaal.

Van Knippenberg kijkt naar dit mensbeeld van de verteller vanuit de tijdslijn, ruimtelijn en transcendentielijn zoals die in de vorige paragraaf zijn beschreven. Het mensbeeld in een levensverhaal kan duidelijk worden door te kijken naar wat er op deze tijdslijn, ruimtelijn en transcendentielijn over de mens wordt gezegd. Zo komt Van Knippenberg tot de beschrijving van de mens als *reiziger*, *bewoner* en *erfgenaam*.

Mensbeeld en verhaalstructuur

Vanuit de tijdslijn gezien geldt voor ieder mens dat hij een *reiziger* is. Mensen zijn reizigers doordat zij in de tijd zijn, elk moment is anders. Zij zijn echter niet als enige onderweg, maar met andere mensen die tochtgenoten zijn. Hoe mensen zichzelf en anderen zien als reiziger is per persoon wel heel verschillend. Mensen ervaren het leven als reiziger verschillend en gaan er elk op een eigen manier mee om. Als mensen beseffen dat zij in de tijd zijn en daardoor ook tijdelijk, kan hen dit bijvoorbeeld ruimte geven of juist beklemmen. Het kan ruimte geven omdat elke nieuwe dag mogelijkheden geeft om te leven maar ook beklemmen omdat elk leven onherroepelijk zal eindigen met de dood. Het in de tijd zijn roept vragen op naar de betekenis van de tijd. Mensen leven in het heden maar dat heden wordt ook bepaald door het verleden en de toekomst. De gebeurtenissen in het verleden zijn voorbij maar beïnvloeden het heden nog steeds op een meer positieve of negatieve manier. En de toekomst is er nog niet maar de uitnodigende of beangstigende verwachtingen van die toekomst werken door in het heden. Hoe mensen uiteindelijk in de tijd staan zal hun leven als reiziger bepalen en hun identiteit door de tijd heen, de *diachrone identiteit*. Hier kom ik in paragraaf 3.7.3.5 nog op terug.

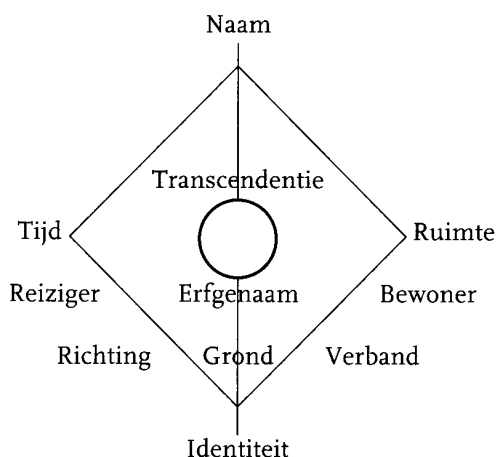
De ruimtelijn geeft aan dat mensen *bewoners* zijn van de aarde. Mensen leven in de ruimte, ze hebben een plek nodig waar ze kunnen leven. Deze plek grenzen ze af van de ruimtes die anderen, de medebewoners, innemen. Het bewonen van de aarde kan ook verschillende gevoelens met zich meebrengen. Mensen kunnen zich begrensd en beperkt voelen maar ook het gevoel hebben dat ze bewoner zijn van de hele aarde. Mensen kunnen bij het bewonen van de aarde ook verschillende gevoelens hebben doordat ze samen met anderen deze aarde bewonen. Aan de ene kant zijn ze blij met vrienden met wie ze ruimte kunnen delen maar aan de andere kant zijn ze bang voor concurrenten en vijanden. Deze gevoelens bij het bewonen van de aarde zullen bepalend zijn voor het leven van mensen als bewoner en hun identiteit temidden van mensen, dieren en dingen die op hetzelfde moment bestaan, de *synchrone identiteit*, zie paragraaf 3.7.3.5.

Op de transcendentielijn wordt duidelijk dat mensen het bestaan hebben gekregen en dit maakt hen tot *erfgenaam*. Doordat mensen erfgenaam zijn, moeten zij niet alleen bepalen hoe zij zichzelf zien als erfgenaam maar ook hoe zij tegen de erflater, erfenis en mede-erfgenamen aankijken. Dit zal hun bestaan en *religieuze identiteit* gaan bepalen, zie ook 3.7.3.5. De erflater is datgene wat of degene die de oorsprong is van het bestaan, van het leven van de mensen. De erfenis is het leven zoals dat door de tijd heen is geworden in de geschiedenis van de mensheid. Deze erfenis kan echter steeds weer bewerkt worden door de erfgenamen. Hierdoor geven de erfgenamen vorm aan hun bestaan. Op basis van de mogelijkheden die zij hebben, maken zij keuzes in wat zij doen met de erfenis van het leven.

Ieder mens is zowel reiziger als bewoner als erfgenaam maar de nadruk ligt op één van deze drie mensbeelden. Waar in het verhaal precies de nadruk op ligt en hoe de verhouding in het verhaal is tussen de verschillende mensbeelden is per persoon verschillend en kan ook bij een zelfde persoon wisselen van tijd tot tijd.

3.7.3.3 Zin en levensverhaal

In een levensverhaal zoeken mensen een antwoord op de vraag wat de zin is van het leven. Het gaat dan om de zin van het eigen leven en om de zin van het leven in het algemeen. Mensen zoeken naar de zin van het bestaan en de reden dat dingen gebeuren zoals ze gebeuren. Ze zoeken de zin van het leven door te kijken naar richting en verband in het bestaan. Deze richting en dit verband ontdekken ze in het vormgeven van hun levensverhaal. Zij gebruiken daarbij ook wat ze van anderen hebben gehoord en wat hun in de cultuur wordt aangereikt. Als iemand zijn levensverhaal vorm geeft, brengt hij gelijk een bepaalde structuur aan in dit levensverhaal. Mensen plaatsen zich immers op een bepaalde manier op de tijdslijn en ruimtelijn waardoor het levensverhaal structuur krijgt. De wijze waarop structuur wordt aangebracht in het levensverhaal laat zien wat mensen zien als richting en verband in het bestaan. Hiermee krijgt het leven zin.

Zindimensies

In het levensverhaal geven mensen dus aan welke betekenis zij het bestaan toekennen en deze zin kan gevonden worden op de tijdslijn, ruimtelijn én de transcendentielijn. Allereerst heeft zingeving te maken met tijd. Mensen zijn reizigers door de tijd en moeten daarom *richting* geven aan die tijd. Hoe zij richting geven aan die tijd wordt bepaald door de betekenis die zij aan dingen toekennen. Het hangt af van wat zij wel en niet belangrijk vinden om na te streven. Mensen kunnen plannen maken voor de toekomst die hun leven richting geven en hun leven diepgaand kunnen gaan bepalen.

Om richting te geven aan de tijd zoeken zij ook naar samenhang tussen verschillende momenten en gebeurtenissen in de tijd. Mensen zoeken een rode draad in hun leven die aangeeft welke kant hun leven opgaat. De manier waarop mensen bezig zijn met het ontdekken van de richting van hun leven zal mede gaan bepalen welke zin mensen geven aan hun leven. Met het zoeken naar richting en zin komen tegelijkertijd vele vragen naar boven. Mensen vragen zich af of de richting die zij hebben ingeslagen wel de juiste richting is geweest en of hun leven niet een hele andere kant op zou moeten gaan. Ook kunnen vragen opkomen die te maken hebben met de eindigheid van het bestaan en wat iemand nog wil doen in de tijd die er nog is.

Bij zingeving gaat het niet alleen om tijd maar ook om ruimte. Mensen zijn bewoners van de ruimte en zij moeten die ruimte betekenis geven zodat die ruimte zin krijgt. Mensen geven de ruimte betekenis door een verband te zoeken binnen die ruimte. Welk verband mensen zien in de ruimte ligt niet vast maar is afhankelijk van de manier waarop iemand de ruimte ervaart. Iemand kan zich verbonden weten met zijn omgeving of juist helemaal niet. Mensen verhouden zich immers op verschillende manieren met de ruimte die hen omgeeft. Zo kunnen ze zich ergens meer of minder thuis voelen, graag samen zijn met anderen of liever alleen. Het zoeken naar een zinvol verband in de ruimte heeft niet alleen te maken met de verhouding van iemand tot de eigen plaats op aarde en tot andere mensen maar ook met de verhouding tot het eigen lichaam. Het gaat er dan om hoe iemand naar zichzelf kijkt en of hij een zinvol verband kan ontdekken in wat hij denkt, voelt en wil.

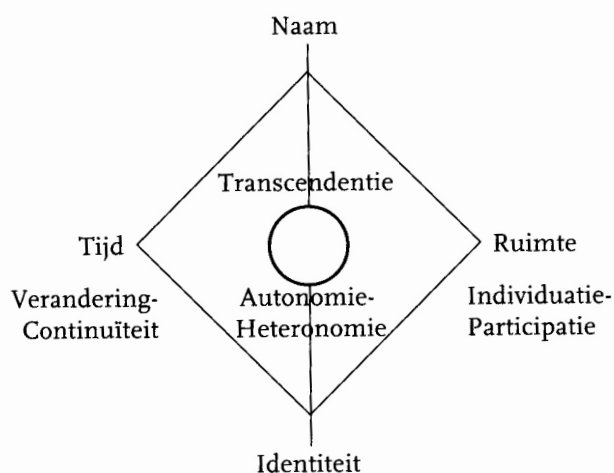
In de transcendentie heeft zingeving te maken met de grond van het tijdruimtelijke bestaan. Mensen zoeken naar deze grond van het bestaan, de zin van dit leven. Het leven van mensen moet namelijk ook zin krijgen vanuit een perspectief dat het tijdruimtelijke bestaan omvat en in een bepaald licht zet. Het gaat dan niet alleen om de zin van het eigen leven maar ook om zin van het leven van de mensheid. Mensen hebben het bestaan als erfgenaam gekregen en moeten dit bestaan immers met anderen delen, mensen zijn erfdelers. Hoe mensen het ervaren om erfgenaam en erfdeeler te zijn leidt tot een patroon in het bestaan van waaruit het bestaan zin krijgt.

3.7.3.4 Proces en levensverhaal

Als mensen hun levensverhaal vorm geven, vinden daarbij verschillende processen plaats. Deze processen hebben te maken met de ontwikkeling in het omgaan met grenzen in het bestaan. In het bestaan zijn er namelijk grenzen die scheiding maken tussen het één en het ander. Het is belangrijk dat mensen zich bewust worden van deze grenzen zodat ze inzien dat niet alles hetzelfde is. Zo ontstaat er orde en kunnen mensen inzien dat zij bijvoorbeeld niet samenvallen met een ander of met hun werk of bezit. De manier waarop mensen met de grenzen in het bestaan omgaan, zal hun leven beïnvloeden. Hoe mensen bijvoorbeeld tegen de grenzen van de tijd, hun eindigheid, aankijken zal bepalen hoe zij hun leven inrichten. Ook zal de manier waarop mensen omgaan met de grenzen van de ruimte hun leven bepalen. Als zij bereid zijn om de grenzen op te zoeken van de ruimte zullen zij zich kunnen verbinden met anderen.

Door de grenzen in het bestaan zijn er tegenstellingen in de werkelijkheid. Dit zijn tegenstellingen als goed en kwaad, jong en oud. Deze grenzen en tegenstellingen roepen dubbele, ambivalente, gevoelens op. Mensen komen er aan de ene kant tegen in opstand en zien er aan de andere kant nieuwe mogelijkheden in. De tegenstellingen in de werkelijkheid zijn terug te vinden in de geschiedenis van de cultuur, religie en kerk. Daarnaast komen deze tegenstellingen voor in de levensloop van een mens.

Hierdoor komt het verhaal dat mensen over hun leven vertellen in beweging. Doordat de werkelijkheid uit tegenstellingen bestaat en niet uit één geheel, kunnen mensen keuzes maken waardoor zij zich verder kunnen ontwikkelen. In het levensverhaal kunnen mensen de tegenstellingen in hun leven verwoorden en de dubbele gevoelens die daarbij horen. Door de tegenstellingen en gevoelens onder te brengen in een levensverhaal ontwikkelen mensen zich ook op de weg van naam naar identiteit. Als mensen een levensverhaal vormen waarin de tegenstellingen en verschillende gevoelens een plek krijgen leren zij om om te gaan met die tegenstellingen en gevoelens.

Basisprocessen

De hierboven beschreven processen zijn te onderscheiden in drie basisprocessen. Deze basisprocessen bevinden zich op de tijdslijn, ruimtelijn en transcendentielijn. Elk basisproces bestaat uit twee bestaansverlangens die elkaar tegelijkertijd aanvullen en tegenspreken. Op de tijdslijn in het levensverhaal staan de basisverlangens verandering en continuïteit. Deze twee verlangens staan tegenover elkaar en moeten met elkaar in evenwicht zien te blijven. Mensen verlangen naar verandering zodat zij vooruit komen en niet blijven waar ze zijn. Ze willen zich ontwikkelen en vrijheid hebben. Aan de andere kant willen mensen ook continuïteit. Ze willen een blijvende basis hebben van waaruit ze kunnen leven. Ze willen zekerheid temidden van alles wat verandert. Het basisproces op de tijdslijn kan worden samengevat in het samengaan van verandering en continuïteit.

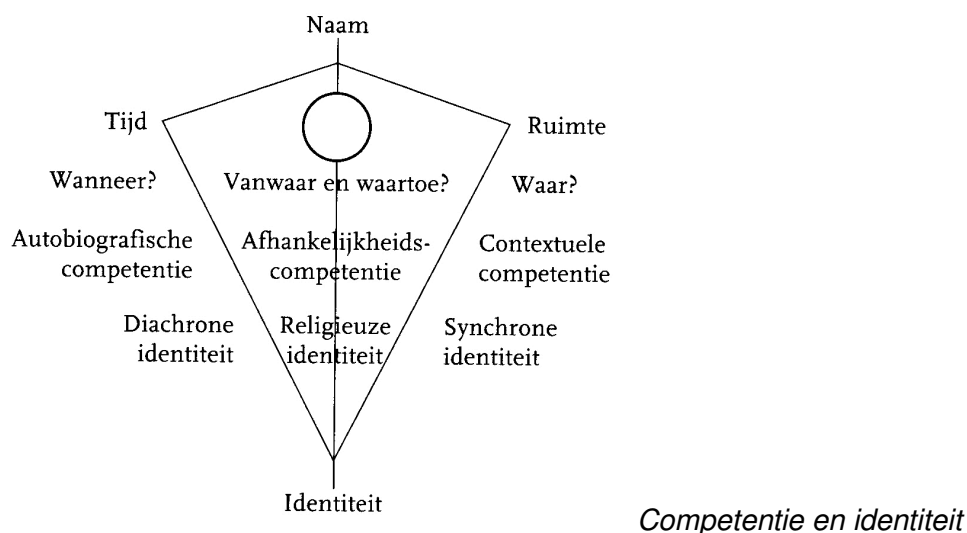
Op de ruimtelijn gaat het om individuatie en participatie. Mensen verlangen ernaar om zowel een uniek op zichzelf staand persoon te zijn, individuatie, als deel te hebben aan een groep, participatie. Mensen willen een eigen plaats in de ruimte waar zij zich onderscheiden van anderen. Zij willen laten zien wie zij zijn als uniek persoon en zijn bang om zichzelf te verliezen in anderen. Tegelijkertijd willen ze niet alleen zijn en willen ze bij anderen horen. Mensen willen relaties hebben in de ruimte die hen omgeeft. De angst om zich te verliezen in anderen én om alleen te zijn, heeft ook te maken met het vinden van een eigen identiteit in de ruimte. Om een eigen identiteit te vormen moeten mensen een eigen plaats vinden op aarde, een eigen relatie krijgen met familie, vrienden en kennissen, een eigen plaats vinden in de natuur, maatschappij en politiek. Steeds weer moeten zij zoeken naar een evenwichtige verhouding tussen de eigen plek, de individuatie, en het deel uitmaken van een groter geheel, de participatie. Het basisproces op de transcendentielijn speelt zich af tussen autonomie en heteronomie. Mensen hebben ambivalente gevoelens ten opzichte van het transcendente. Ze verlangen zowel naar autonomie als heteronomie.

Mensen willen autonomie zodat ze zelf kunnen bepalen hoe hun leven eruit komt te zien. Aan de andere kant verlangen ze ook naar heteronomie, naar iets of iemand aan wie ze zich kunnen overgeven en die hen zal leiden. Ze verlangen naar leiding van wat groter en sterker is dan zij zijn. Hoe de verhoudingen precies liggen tussen autonomie en heteronomie in het tijdruimtelijke bestaan is te zien op de transcendentielijn. Deze transcendentielijn zet het tijdruimtelijke bestaan in een bepaald perspectief waarin autonomie en heteronomie een eigen plek hebben gekregen. Autonomie en heteronomie hangen samen en bepalen hoe mensen in het leven staan. Steeds weer moeten mensen een weg vinden in de verhouding tussen autonomie en heteronomie en zij kunnen zich daarin ontwikkelen. Ook kunnen zij verbindingen leggen tussen het autonome en het heteronome zoals dat in religies gebeurt. Wat in de tijdruimtelijke werkelijkheid gebeurt, wordt verbonden met wat buiten de tijdruimtelijke werkelijkheid is.

Het levensverhaal laat de processen zien waarin de verschillende bestaansverlangens die elkaar aanvullen en tegenspreken een plek moeten krijgen. In deze processen kunnen mensen zich ontwikkelen en nieuw inzicht krijgen.

3.7.3.5 Doel en competentie in levensverhaal

Ook Van Knippenberg gaat uit van een *narratieve identiteit*. De verteller vormt met het vertellen van zijn levensverhaal zijn identiteit en deze identiteit kan zich hierdoor steeds verder ontwikkelen. Van Knippenberg ziet het vormen van deze identiteit als doel van het levensverhaal. Het ontwikkelen van de identiteit gaat echter niet vanzelf omdat er op de verschillende lijnen van het levensverhaal tegenstrijdige verlangens zijn die hun plek moeten vinden, zie de vorige paragraaf. Daar komt bij dat identiteit van zichzelf ook al tegenstrijdig is. In de ontwikkeling van de identiteit wordt aan de ene kant duidelijk dat iemand dezelfde blijft maar aan de andere kant ook dat hij anders wordt. Van Knippenberg volgt op deze manier Ricoeur met identiteit als *idem* en *ipse*, zie paragraaf 2.6. De identiteit die uiteindelijk zichtbaar wordt in het levensverhaal is afhankelijk van de competenties die iemand heeft ontwikkeld om zijn identiteit te vormen.

De competenties die nodig zijn voor het ontwikkelen van identiteit ziet Van Knippenberg op de drie verhaallijnen in het levensverhaal. Op de tijdslijn is de autobiografische competentie te vinden die gaat over het duidelijk kunnen maken van de persoonlijke geschiedenis in samenhang met de tijd. Door deze competentie ontstaat de *diachrone* identiteit.

Dit is de identiteit die antwoord geeft op de vraag 'Wanneer ben ik?'. Het laat zien hoe de persoonlijke geschiedenis verweven is met het verleden, heden en de toekomst. Het gaat over de plek die iemand zichzelf geeft in het heden en hoe die plek wordt beïnvloed door het verleden en de toekomst van die persoon. De diachrone identiteit geeft weer hoe iemand zich plaatst in de tijd en welke betekenis iemand daaraan geeft. Een voorbeeld hiervan is of iemand zich in zijn situatie oud of jong voelt. De competentie die nodig is om de diachrone identiteit te ontwikkelen is de autobiografische competentie. Deze competentie staat voor het kunnen werken met de eigen biografie, de eigen levensgeschiedenis. De verteller moet kunnen reconstrueren wat zijn eigen plek in het verloop van de tijd is en hier een samenhangend geheel van maken. Dit geheel moet zowel continuïteit als veranderlijkheid bevatten in het omgaan met de tijd. Mensen moeten het verleden en de toekomst kunnen verbinden met het nu en daarbij zien wat vandaag de dag gebeurt.

Op de ruimtelijn staat de *synchrone* identiteit. Deze identiteit is het antwoord op de vraag 'Waar ben ik?'. De synchrone identiteit geeft de eigen plek van iemand aan in de wereld en in de relaties van die persoon. Deze plek moet herkenbaar zijn voor de persoon zelf en zijn omgeving. Hoe de synchrone identiteit vorm krijgt, hangt samen met de verhouding tussen individuatie en participatie in het leven van iemand. Deze verhouding laat zien in hoeverre iemand zijn identiteit laat bepalen door de mensen in zijn omgeving. De synchrone identiteit heeft ook te maken met het bewonen van een eigen plek op aarde. Het is dan de vraag in welke ruimte mensen zich thuis voelen en welk verband er is tussen het menselijk leven en de ruimte van de aarde en de kosmos. Om de synchrone identiteit te vinden is contextuele competentie nodig. Deze contextuele competentie houdt in dat iemand een eigen plek kan vinden en houden temidden van mensen, dieren en dingen in dit bestaan. Mensen moeten kunnen bepalen met wie en wat zij zich verbonden weten en op een goede manier zien om te gaan met wat daarbij van hen verwacht wordt. Uiteindelijk komt het aan op het vermogen om te kunnen omgaan met anderen en het andere, met wat anders is dan zichzelf, met diversiteit in ruimte.

Op de transcendentielijn is de *religieuze* identiteit te vinden. Deze religieuze identiteit beantwoordt de vraag 'Vanwaar en waartoe ben ik?'. Het geeft het besef aan dat iemand van het transcendente heeft dat de tijdruimtelijke werkelijkheid overstijgt. Hierdoor laat de religieuze identiteit ook zien vanuit welk perspectief iemand naar de tijdruimtelijke werkelijkheid kijkt. De manier waarop iemand de tijdruimtelijke werkelijkheid ziet, zal vervolgens ook het beeld gaan beïnvloeden dat iemand heeft van het bestaan, het menselijk leven en de mens zelf. Om een religieuze identiteit te ontwikkelen moeten mensen het transcendente kunnen verbinden met de zichtbare, tijdruimtelijke werkelijkheid. Mensen moeten daarvoor beseffen dat er meer is dan wat zij zien en tegelijkertijd oog blijven houden voor de betekenis van de zichtbare werkelijkheid. Om vanuit een transcendent perspectief naar de tijdruimtelijke werkelijkheid te kunnen kijken is afhankelijkheidscompetentie nodig. Mensen moeten het vermogen hebben om afhankelijk te zijn van het transcendente. Het is nodig dat zij niet alleen zelf richting en verband aanbrengen in hun bestaan maar zich ook richting en verband laten aanzeggen door het transcendente. Zij moeten een goed evenwicht zien te vinden tussen hun eigen autonomie en de heteronomie van het transcendente. In religie gaat het namelijk om het vermogen zichzelf te blijven én zich over te geven aan het transcendente omdat een mens eindig en beperkt is.

Hoofdstuk 4

Empirisch onderzoek

4.1 *Inleiding*

In dit hoofdstuk staan de interviews van het empirisch onderzoek centraal. Achtereenvolgens worden de interviews met dhr. Klaassen, mevr. Klaassen, dhr. Elzinga, dhr. Oosterbeek en mevr. Kuiper besproken. De bespreking van elk interview begint met een portret dat van de betreffende respondent is gemaakt en woordonderzoek. Daarna volgen de analyses van het interview vanuit het model van Ganzevoort & Visser en het model van Van Knippenberg. Eerst zal ik echter de opzet en werkwijze uiteenzetten van het empirisch onderzoek.

4.2 *Opzet en werkwijze empirisch onderzoek*

Voor het empirisch onderzoek wordt contact opgenomen met een gemeentepredikant. In overleg met hem wordt de kerkenraad per brief gevraagd om toestemming voor het uitvoeren van empirisch onderzoek in de gemeente, zie bijlagen.⁵² Als de kerkenraad deze toestemming geeft, wordt de kerkenraad naar 4 gemeenteleden gevraagd bij wie een diepte-interview kan worden afgenomen. Het gaat dan om 4 interviews met telkens één gemeentelid. De leden van de kerkenraad gaan na of zij gemeenteleden kennen die wel eens iets hebben gezegd als 'God heeft het zo gewild'. Als zij gemeenteleden kennen die in aanmerking komen voor de interviews geven zij de namen door aan de predikant. De predikant selecteert uit deze groep namen 4 gemeenteleden die naar zijn idee het beste kunnen worden gevraagd om mee te werken aan het onderzoek. De predikant belt deze vier personen, vertelt over het onderzoek en vraagt of hun naam en verdere gegevens mogen worden doorgegeven aan de onderzoeker. Als zij hiervoor toestemming geven, stuurt de onderzoeker een brief met meer informatie over het onderzoek, zie bijlagen. Een week na ontvangst van de brief worden de gemeenteleden door de onderzoeker gebeld om te vragen of zij mee willen werken aan het onderzoek. Als zij dat willen, wordt een afspraak gemaakt voor een interview over Gods leiding in hun leven. Het zal dan gaan om een halfgestructureerd interview aan de hand van een topic-list, zie onder. Er is gekozen voor een halfgestructureerd interview om mensen ruimte te geven om hun levensverhaal te vertellen en het interview tegelijkertijd over Gods leiding in hun leven te laten gaan. Bij de selectie van de gemeenteleden heeft de predikant uiteindelijk vooral gekeken naar mensen die goed iets zouden kunnen vertellen over het onderwerp van dit onderzoek en die ook het één en ander hebben meegemaakt in hun leven. De gevraagde gemeenteleden hebben allen willen meewerken aan het onderzoek waarna bij hen een interview is afgenomen. Het gaat hier steeds om een interview met één gemeentelid behalve bij het eerste interview. Bij het eerste interview gaat het om een interview met een echtpaar omdat het echtpaar aangaf dat het graag samen geïnterviewd wilde worden als dat mogelijk was. Het interview is echter wel verwerkt alsof het om twee aparte interviews is gegaan. Dit is gedaan door alles wat dhr. Klaassen heeft gezegd onder elkaar te zetten en op basis van die citaten verder te gaan. Hetzelfde geldt voor mevr. Klaassen.

⁵² Wat in de bijlagen is vermeld over het onderzoek wijkt wat af van de manier waarop het onderzoek in deze scriptie tot dusver is beschreven omdat de loop van het onderzoek uiteindelijk wat gewijzigd is.

Topic-list

- A. Kort iets over mijzelf
 - algemeen
 - onderwerp en doel scriptie
- B. Respondent iets over zichzelf laten vertellen
- C. Wanneer heeft respondent Gods leiding in zijn leven ervaren?
 - in welke situatie?
 - op welke manier?
- D. Inzoomen situatie met uitspraak 'Het heeft zo moeten zijn' / 'God heeft het zo gewild' (focus interview)
 - waar staat situatie in levensverhaal?
 - om welke situatie gaat het?
 - hoe is uitspraak met situatie verbonden?
- E. Vragen of ander nog iets wil toevoegen aan interview

Na het interview wordt de opgenomen tekst van het interview letterlijk op papier gezet. In een eerste lezing van het interview worden de zinnen die gaan over de leiding van God onderstreept en worden de woorden die de respondent vaak gebruikt genoteerd. Op basis van deze eerste lezing wordt een (geanonimiseerd) portret van de respondent geschreven dat over de levensloop en de huidige situatie van de respondent gaat. Daarnaast wordt in het portret genoemd hoe de respondent tegen de belangrijk gebeurtenissen in zijn leven aankijkt en hoe hij Gods leiding ziet. Dit portret wordt vervolgens opgestuurd naar de persoon om wie het gaat zodat hij kan kijken of de genoemde feiten juist zijn. Eventuele onjuistheden zullen worden veranderd voordat het portret in de scriptie komt. In een tweede lezing van het interview wordt in de linker kantlijn van het interview een aantekening gemaakt wanneer zinnen binnen een bepaalde dimensie in het model van Ganzevoort & Visser lijken te vallen. De betreffende dimensie wordt in de kantlijn genoteerd. Dit gebeurt met behulp van een eigen samenvattend schema van het model van Ganzevoort & Visser, zie onder. In een derde lezing wordt in de rechter kantlijn genoteerd wanneer zinnen op een bepaalde verhaallijn binnen het model van Van Knippenberg zijn te plaatsen. Ook wordt dan aangegeven waar de zinnen zich op de betreffende verhaallijn bevinden. Dit wordt opnieuw gedaan met behulp van een schema, zie onder. Tijdens de tweede en derde lezing worden verder ook de woorden genoteerd die vaak voorkomen. De lijst die uiteindelijk ontstaat van deze woorden wordt gebruikt in het woordonderzoek.

Samenvattend schema model Ganzevoort & Visser

1. *Structuur:*

- tijd
- ruimte
- ordeningen, verbindingen

2. *Perspectief:*

- verteller (ook op God)
- anderen (ook op God)
- God

3. *Rolverdeling:*

- rol verteller
- rol anderen
- rol God

4. *Toon:*

- ochtend / lente
- middag / zomer
- avond / herfst
- nacht / winter

5. *Relationele positionering: (relaties buiten verhaal)*

- interviewer
- God

6. *Verantwoording voor publiek:*

- mensen rondom verteller
- God

Samenvattend schema model Van Knippenberg

1. *Structuur:*

- tijd
- ruimte
- transcendentie

2. *Antropologie:*

- reiziger
- bewoner
- erfgenaam

3. *Zin:*

- richting (rode draad)
- verband
- perspectief

4. *Proces: (verlangen)*

- verandering en continuïteit
- individuatie en participatie
- heteronomie en autonomie

5. *Doel en competentie:*

- autobiografische competentie
- diachrone identiteit
- contextuele competentie
- synchrone identiteit
- afhankelijkheidscompetentie
- religieuze identiteit

In het woordonderzoek wordt gekeken waar de respondent de vaak voorkomende woorden gebruikt in het interview. Dit kan met behulp van de zoekfunctie in Microsoft Word naar een bepaald woord. Per woord wordt vervolgens een lijst gemaakt van de zinnen waarin het woord voorkomt. Op basis van deze lijst kan worden gekeken wanneer een bepaald woord wordt gebruikt en dit komt te staan onder Woordonderzoek. Naast de vaak voorkomende woorden wordt ook gezocht naar het woord leiding omdat het in dit onderzoek immers gaat om wat mensen zeggen over de leiding van God. Na het woordonderzoek komt de analyse op basis van Ganzevoort & Visser. Deze analyse begint met het (her)lezen van de beschrijving van de verschillende dimensies van het model van Ganzevoort & Visser. Na het lezen van de eerste dimensie wordt gekeken wat er vanuit die dimensie over het interview kan worden gezegd. Dit gebeurt vanuit de eigen herinnering aan het interview en met behulp van de gemaakte aantekeningen in de kantlijn. Na het beschrijven van de waarnemingen vanuit de eerste dimensie wordt hetzelfde gedaan met de andere dimensies. De beschrijving van de waarnemingen wordt verantwoord en toegelicht door het vermelden van passende citaten uit het interview. Na deze analyse op basis van het model van Ganzevoort & Visser volgt de analyse op basis van het model van Van Knippenberg.

Deze analyse verloopt op dezelfde manier als de analyse op basis van het model van Ganzevoort & Visser. Het gaat nu echter om de analyse vanuit de verschillende lijnen in een levensverhaal die Van Knippenberg in zijn model beschrijft. Uiteindelijk wordt uit beide analyses en het portret en woordonderzoek een conclusie getrokken die weergeeft hoe de betreffende respondent spreekt over Gods leiding en wat dat voor hem betekent. Omdat het in de analyses, het woordonderzoek en de conclusie gaat om de waarnemingen van de onderzoeker worden deze niet ter inzage gegeven aan de respondenten. Dit is om te voorkomen dat de respondenten de uitkomsten van het onderzoek beïnvloeden door hun reacties op wat de onderzoeker meent te zien. Als het hele scriptie-onderzoek is afgerond krijgen de respondenten de scriptie waardoor zij alsnog kunnen lezen wat over hen is geschreven. Bij het verwerken van de interviews zijn overigens alle namen gefingeerd en zijn specifieke gegevens van de respondenten weggelaten om herkenning te voorkomen.

4.3 Dhr. Klaassen

4.3.1 Portret

Dhr. Klaassen is eind 60 en woont op de Veluwe. Hij is ook op de Veluwe opgegroeid en hij behoorde van huis uit tot de gereformeerde bond. Hij is getrouwd en heeft 6 kinderen gekregen. Nadat hij trouwde, is hij een eigen bedrijf begonnen binnen de veehouderij waar het zeker in het begin hard werken was. Een kleine 10 jaar geleden is hij gestopt met dit bedrijf en heeft hij af moeten breken wat hij had opgebouwd. Naast het werken in zijn bedrijf is hij altijd erg actief geweest binnen de landbouwsector, het vrijwilligerswerk en de kerk. In de kerk was hij betrokken bij het jeugdwerk en de kerkenraad.

Met zijn gezin heeft dhr. Klaassen veel verdriet meegemaakt. Bij zijn dochter werd in haar tienertijd vastgesteld dat zij een blijvende psychiatrische ziekte heeft. Enkele jaren daarna overlijdt zijn zoon als tiener na een ongeval. Met zijn vrouw en de kinderen die achter blijven maakt hij een zware tijd door.

Als dhr. Klaassen terugkijkt op deze moeilijke gebeurtenissen geeft hij aan dat het voor hem belangrijk is geweest om niet in een slachtofferpositie terecht te komen en daardoor verbitterd te raken. De ervaringen met de gebrokenheid van het bestaan kan hij ook zien als ervaringen die hem 'levenskapitaal' hebben gegeven. Hij kan andere mensen die verdrietige dingen meemaken nu beter begrijpen en bijstaan. Hoewel hij ook op dit moment steeds weer geconfronteerd kan worden met zijn verdriet, wil hij ook bewust benadrukken dat ze als gezin hele mooie dingen met elkaar hebben meegemaakt en meemaken. Als dhr. Klaassen meer in het algemeen nadenkt over het leven dat achter hem ligt, merkt hij op dat hij aan aantal dingen anders had moeten doen dan hij gedaan heeft. Aan de andere kant kan hij ook wel blij zijn dat de dingen die hij naar zijn idee verkeerd heeft gedaan toch niet zulke erge gevolgen hebben gehad als hij had verwacht.

Als dhr. Klaassen nadenkt over Gods leiding in zijn leven is het voor hem in ieder geval duidelijk dat de ziekte van zijn dochter en het overlijden van zijn zoon *niet* door God is gewild. Dhr. Klaassen ziet lijden als de gebrokenheid van dit bestaan en dat lijden is niet door God gewild. God is wél aanwezig in die moeilijke situaties maar hij heeft ze niet veroorzaakt. De leiding van God wordt voor dhr. Klaassen vooral zichtbaar in lastige situaties. Als mensen in een lastige situatie bidden om Gods leiding geeft God die ook. Dit wil niet zeggen dat mensen zich dan niet meer actief hoeven in te zetten om een juiste weg te vinden in de lastige situatie, maar God zal hen dan wel leiden. Toch heeft hij ook zijn vragen als hij kijkt naar de leiding van God.

Hij kan het ook heel lastig vinden om van situaties echt te zeggen dat God het zo heeft geleid. Aan de andere kant kan hij zich van een enkele moeilijke gebeurtenis ook afvragen of die toch niet zo heeft moeten zijn omdat die ook hele positieve gevolgen heeft gekregen.

4.3.2 *Woordonderzoek Gods leiding - God heeft het zo gewild*

De woorden Gods leiding komen in combinatie met de uitspraak 'God heeft het zo gewild' een paar keer voor in het interview. Er wordt dan gesproken over de ziekte van de dochter van dhr. Klaassen en het overlijden van zijn zoon. Dhr. Klaassen geeft dan aan dat het voor hem heel duidelijk is dat deze ziekte en dit overlijden niet is gewild door God.

Gods leiding komt vervolgens verschillende keren naar voren als dhr. Klaassen vertelt dat hij gelooft in Gods leiding in het leven. Als voorbeeld hiervan geeft hij het verhoren van een gebed om leiding. Bij lastige situaties die onverwacht toch een positieve wending kregen, is het een vraag voor dhr. Klaassen of daar sprake was van Gods leiding. Een voorbeeld hiervan is dat de negatieve gevolgen van wat hij naar zijn idee niet goed had gedaan uiteindelijk toch zijn meegevallen.

4.3.3 *Analyse op basis model Ganzevoort & Visser*

Structuur

Als dhr. Klaassen vertelt over het verleden noemt hij het overlijden van zijn zoon en de ziekte van zijn dochter in één zin. Hij verbindt deze gebeurtenissen met elkaar omdat er enkele jaren tussen deze gebeurtenissen zit en omdat het beide hele ingrijpende gebeurtenissen zijn. Deze moeilijke gebeurtenissen verbindt hij vervolgens gelijk aan de vraag of God dat heeft gewild en aan de manier waarop hij deze gebeurtenissen zelf ziet. Als dhr. Klaassen terugkijkt op bepaalde gebeurtenissen in zijn leven, en dan gaat het niet om het overlijden van zijn zoon en de ziekte van zijn dochter, vraagt hij zich meerdere keren af of daar *achteraf gezien* toch niet iets van Gods leiding zichtbaar werd. Als hij hierover spreekt, doet hij dat vragenderwijs.

Je wordt ouder en je kijkt nog eens terug en je ziet dat alles toch redelijk vaak weer op zijn pootjes is terecht gekomen, is dat Gods leiding? Ja, ik weet het niet, dat is lastig.

Perspectief

Dhr. Klaassen neemt een eigen perspectief in als hij praat over Gods leiding. Hij geeft aan dat God leiding geeft in moeilijke situaties maar dat het ook lastig kan zijn om te zeggen dat bepaalde gebeurtenissen met Gods leiding te maken hebben. Als hij kijkt naar het overlijden van zijn zoon en de ziekte van zijn dochter is het voor hem wel heel duidelijk dat God dat niet heeft gewild en dat God dat niet heeft bewerkstelligt. Wat opvalt als dhr. Klaassen spreekt over moeilijke gebeurtenissen in het leven is dat hij het woord 'gebroken' gebruikt. Hij ziet het menselijk bestaan als een gebroken bestaan wat betekent dat er lijden is. Toch wil hij ook benadrukken dat er niet alleen verdriet is maar dat hij ook kan genieten van het leven.

In de twee verhalen die dhr. Klaassen over anderen vertelt, wordt zichtbaar dat hij zich bewust is dat er verschillende perspectieven mogelijk zijn op Gods leiding.

In het eerste verhaal vertelt hij over 2 boerinnen waarbij de ene boerin het melkquotum ziet als een straf van God en de andere boerin God juist dankt voor datzelfde melkquotum. In het tweede verhaal gaat het over een man die op sterven ligt en die onverwacht herstelt. Op het laatste moment komt er een specialist bij de man die een andere en juiste diagnose stelt waardoor een nieuwe behandeling wordt gegeven die het herstel tot gevolg heeft. Dhr. Klaassen stelt de vraag of het toevallig is dat die specialist bij de man kwam of dat God het is geweest die de specialist heeft gestuurd.

En misschien een beetje naar jouw vraag, heeft God dat gewild? Regelt Hij dat soort dingen (overlijden zoon, ziekte dochter)? Nee.

Kijk we zijn onderdeel van een gebroken wereld waarin wij leven, waarin mensen in het verkeer omkomen, waarin mensen sterven, waarin mensen ziek worden, ik word ook een keer ziek, ik ga ook een keer dood.

Of is dat (komst specialist, Christien) toevallig en had dat bij ieder medisch gebeuren kunnen gebeuren? [...] Maar er is ook veel voor die man gebeden en het kan ook best zo zijn dat God die specialist heeft gestuurd...

Rolverdeling

Dhr. Klaassen komt naar voren als iemand die erg actief is (geweest), als iemand die nadenkt over zijn leven en daar ook vragen bij stelt. Ik vind hem wel een denker. Het verdriet om zijn zoon en dochter lijkt hij een plek te hebben gegeven waardoor hij verder kan. Hij vindt het ook belangrijk om verder te gaan en om ook te kijken naar positieve kanten van moeilijke gebeurtenissen.

In het interview is God degene die nabij is in moeilijke situaties en degene die in die situaties leiding wil geven. God is echter niet degene die de moeilijke situaties heeft veroorzaakt. Aan de andere kant is het niet altijd duidelijk of en hoe God betrokken is bij bepaalde situaties, het is dan moeilijk om daar iets over te zeggen.

Maar nu moet ik dus ook zeggen dat als je moeilijke dingen overkomen dat je dan beter kunt begrijpen wat anderen meemaken. [...] Zo heb ik ook bij de SOS-telefoon gezeten, je kunt er meer mee als je ook het positieve ziet, het is niet alleen negatief.

Maar het is wel belangrijk om daar niet in te blijven, ik ken ook wel mensen die dan in een slachtofferpositie blijven en verbitterd worden.

Je wordt ouder en je kijkt nog eens terug en je ziet dat alles toch redelijk vaak weer op zijn pootjes is terecht gekomen, is dat Gods leiding? Ja, ik weet het niet, dat is lastig. Gelukkig is het niet altijd zo gegaan als dat je dacht toen je het zelf verknald had...

Toon

Als ik kijk naar de toon van het verhaal van dhr. Klaassen kies ik voor de zomer. Ik moet denken aan de diepten van dit bestaan die dhr. Klaassen kent, de hete, felle, brandende middagzon. Er is het verdriet om zijn zoon en het verdriet om zijn dochter dat niet meer over zal gaan. Maar dit is niet het hele verhaal. Er is ook iets van het zitten in de koele schaduw, het zitten in de luwte en het genieten van de mooie zomerdag. Naast het verdriet kan er ook vreugde zijn om de mooie momenten die het leven kent.

Het leven is niet stil *blijven* staan bij de moeilijke gebeurtenissen, het leven is niet opgehouden na de moeilijke gebeurtenissen, het heeft verder kunnen gaan. In de koele schaduw kan er ook worden nagedacht over het leven, over hoe het is geweest en hoe dit alles is verbonden met het geloof in God.

Relationele positionering

Dhr. Klaassen vertelt zijn verhaal op een open en ontspannen manier aan de interviewer. Zij lijkt zijn vertrouwen te hebben. Een enkele keer refereert hij in het gesprek aan het feit dat de interviewer student theologie is en predikant in opleiding. Hoewel dhr. Klaassen van oorsprong uit de rechterkant van de gereformeerde bond komt, heeft hij er geen moeite mee dat de interviewer als vrouw wellicht predikant wordt. Verder verbindt hij het onderwerp waar de interviewer mee is gekomen, Gods leiding, uit zichzelf met zijn persoonlijk leven.

Als ik kijk naar zijn relatie met God krijg ik de indruk dat hij vertrouwen heeft in God en dat het geloof in God een belangrijke rol speelt in zijn leven. Dit wil niet zeggen dat hij dan altijd precies kan zeggen hoe Gods leiding bijvoorbeeld is geweest, maar op sommige momenten in zijn leven kan hij wel iets van Gods leiding aanwijzen.

Verantwoording voor publiek

Ik vind het lastig om iets te zeggen over de manier waarop dhr. Klaassen zich zou verantwoorden voor het publiek. Ik heb het idee dat het publiek niet heel belangrijk is voor wat hij wel en niet wil vertellen in zijn verhaal. Misschien wordt er nog iets zichtbaar in de verantwoording voor het publiek als dhr. Klaassen heeft gezegd dat God het overlijden van zijn zoon en de ziekte van zijn dochter niet heeft gewild. gelijk daarna haast hij zich om te zeggen dat dit niet betekent dat er dan geen leiding van God zou zijn.

En misschien een beetje naar jouw vraag, heeft God dat gewild? Regelt Hij dat soort dingen? Nee. [...] Maar Hij gaat naast je staan in dat soort situaties. Dat betekent niet dat er geen leiding van God in je leven is, begrijp me goed, [...].

4.3.4 Analyse op basis model Van Knippenberg

Structuur

Tijd Terugkijkend in de tijd is het overlijden van de zoon van dhr. Klaassen en de ziekte van zijn dochter diep ingrijpend geweest voor het verleden en van grote invloed op het heden. In het heden is er het verdriet om de beide kinderen. Aan de andere kant geeft dhr. Klaassen aan dat hij door wat hij in het verleden heeft meegemaakt anderen nu beter kan helpen. Als het gaat over Gods leiding valt op dat er meerdere keren achteraf gevraagd wordt of er toch niet iets van Gods leiding is geweest bij bepaalde gebeurtenissen.

Ik zeg niet dat ik nu een hyper-sociaal mens ben geworden maar wat met je gebeurt kun je ook gebruiken om anderen mee te helpen.

Ruimte De ruimte, de wereld waarin hij leeft, benoemt dhr. Klaassen als 'gebroken'. Hij bedoelt daarmee dat de wereld zoals die is een wereld is waarin moeilijke en verdrietige dingen gebeuren. In deze toestand leven wij als mensen. Bij het sociale netwerk denk ik aan zijn familie en aan het kerkenwerk waarbij hij betrokken is.

Ja, en wij zijn als mensen toch onderdeel van een stuk gebroken leven.

Transcendente Op de transcendentielijn zou ik dhr. Klaassen meer aan de kant van een maximaal dan een minimaal transcendentiebesef plaatsen. God is er, Hij is nabij, Hij geeft leiding in moeilijke situaties en verhoort het gebed om meer te gaan begrijpen van zijn liefde. Van sommige gebeurtenissen is het voor dhr. Klaassen niet duidelijk of Gods leiding daarin aanwezig was. Toch lijkt het meer op een 'ja' dan een 'nee' neer te komen als het gaat om een antwoord op de vraag of Gods leiding er was. Van de specifieke gebeurtenissen als het overlijden van zijn zoon en de ziekte van zijn dochter is het voor hem heel duidelijk dat God dat niet heeft gewild en dat God dat niet zo heeft geleid. Wél is God nabij als zulke vreselijke dingen gebeuren.

Dat het hier goed is gegaan met de kerk [...], als er een moeilijke situatie is (binnen de kerk, Christien) en ik bid dan zie ik zelfs wel is dat het verhoord wordt, daar geloof ik dus in [...] zo geloof ik toch wel in de leiding van God in je leven...

Ja, en als je bidt om Gods leiding geloof ik ook dat God dat voorhoort, lang niet altijd, maar...

Maar ik ben er vast van overtuigd dat toen onze zoon is verongelukt dat God dat niet heeft gewild.

Antropologie

Reiziger Als reiziger door de tijd heeft dhr. Klaassen een hele moeilijke periode moeten doormaken toen zijn dochter ziek werd en zijn zoon overleed. Dit verdriet om zijn dochter en zoon zal het heden en de toekomst blijven beïnvloeden. Zoals eerder is gezegd onder Tijd kan hij door het verleden andere mensen wel beter bijstaan. Hij weet uit ervaring hoe het is om verdrietige gebeurtenissen op de levensreis mee te maken. Daarbij geeft hij aan dat het van belang is om niet in een (blijvende) rol van slachtoffer van de situatie te raken. Verder kijkt dhr. Klaassen als reiziger door de tijd terug op het verleden wat ook tot nieuwe inzichten leidt. Achteraf gezien kan hij zeggen dat er in het verleden misschien toch iets van Gods leiding is geweest hoewel hij dat toen misschien niet zo heeft gezien.

Maar nu moet ik dus ook zeggen dat als je moeilijke dingen overkomen dat je dan beter kunt begrijpen wat anderen meemaken.

Maar het is wel belangrijk om daar niet in te blijven, ik ken ook wel mensen die dan in een slachtofferpositie blijven en verbitterd worden.

Bewoner Dhr. Klaassen ziet zichzelf als bewoner van een gebroken wereld. Welke gevoelens dit met zich meebrengt, kan ik op basis van het interview niet goed beoordelen. Ik heb het idee dat het voor hem een gegeven is dat deze wereld een gebroken wereld is waardoor er verdriet is omdat mensen omkomen en ziek worden. Het lijkt voor hem ook iets van een verklaring te zijn voor het lijden. Het is niet God die dit lijden heeft bewerkstelligd maar het is als een logisch gevolg van de toestand waarin deze wereld verkeert, in gebrokenheid. Ik denk dat het bewoner zijn van een gebroken wereld dhr. Klaassen iets van rust geeft. Met deze 'verklaring' voor het lijden komt het lijden in ieder geval niet van God, iets dat hij naar mijn idee heel moeilijk zou vinden. Aan de andere kant wil hij ook echt benadrukken dat er naast moeilijke dingen ook heel veel mooie dingen in het leven zijn. Het bewoner zijn van deze wereld brengt ook vreugde met zich mee. Wat zijn mede-bewoners betreft, wil hij er voor hen zijn en hen helpen als zij het moeilijk hebben.

Kijk we zijn onderdeel van een gebroken wereld, waarin wij leven, waarin mensen in het verkeer omkomen, waarin mensen sterven, waarin mensen ziek worden, ik word ook een keer ziek, ik ga ook een keer dood, de wereld waarin wij leven en met alles wat er gebeurt dat wil God niet, God doet dat dus zeker niet om je op een bepaalde weg te zetten en je te straffen, daar geloof ik echt helemaal niets van...

Erfgenaam In het interview komt eigenlijk niet zo naar voren hoe dhr. Klaassen zichzelf beschrijft als erfgenaam van dit bestaan. Ook wordt m.i. niet echt duidelijk hoe hij tegen de erflater, de erfenis en de mede-erfgenamen aankijkt.

Zin

Richting De richting van het leven komt vooral naar voren als dhr. Klaassen terugkijkt op zijn leven. Als hij dat doet, komt hij tot de conclusie dat er dingen zijn die hij naar zijn idee anders had moeten doen. Tegelijkertijd valt het hem achteraf mee dat de dingen die hij niet goed heeft gedaan niet zulke ernstige gevolgen hebben gehad als hij eerder wel had gedacht.

Ja, nou, ik leef toch wel meer met, ehm, tjonge, ik heb toch wel aardig wat dingen fout gedaan, jawel dat heb ik wel...

Verband In de ruimte wordt verband aangebracht tussen moeilijke gebeurtenissen en de gebrokenheid van het bestaan, zie ook onder Bewoner. De vraag naar de zin of de betekenis van de moeilijke gebeurtenissen wordt in de meeste gevallen niet gesteld.

Perspectief Over de uiteindelijke grond van het bestaan of de zin van dit leven is in het interview eigenlijk niet zo gesproken door dhr. Klaassen. Wel heb ik het vermoeden dat het geloof in God voor hem echt verbonden zal zijn met de grond van het bestaan of de zin van dit leven.

Proces

Verandering en continuïteit Misschien kan ik verandering en continuïteit zien in het bedrijf van dhr. Klaassen en het vele (vrijwilligers)werk dat hij heeft gedaan. Er is continuïteit omdat dhr. Klaassen vanaf zijn huwelijk tot zijn zestigste een eigen bedrijf heeft gehad. Verandering is er in wat hij naast het werken in zijn eigen bedrijf heeft gedaan. Zo heeft hij bijvoorbeeld in verschillende besturen binnen de landbouwsector gezeten, is hij betrokken geweest bij een werkgroep binnen het onderwijs, bij de SOS-telefoon en het kerkenwerk.

Individuele en participatie Als ik kijk naar individuatie en participatie zie ik eigenlijk niet zoveel opvallende dingen. Wat betreft participatie kan ik zeggen dat dhr. Klaassen het belangrijk vindt om er ook voor anderen te zijn en dat hij daarnaast erg actief is binnen de kerk.

Heteronomie en autonomie Bij heteronomie en autonomie denk ik aan het eerste voorbeeld dat dhr. Klaassen geeft over Gods leiding. Hij geeft aan dat hij heeft gebeden om Gods leiding in een lastige situatie binnen de kerk in het geloof dat God dit gebed ook zou verhoren. Tegelijkertijd geeft hij aan dat dit dan niet betekende dat hij de stukken voor de vergadering niet meer zou hoeven te lezen. Heteronomie en autonomie gaan hier hand in hand. De tijdruimtelijke werkelijkheid wordt hier dan ook verbonden met het transcendente doordat God leiding geeft in de tijdruimtelijke werkelijkheid. Zoals eerder is aangegeven wordt deze leiding van God in het interview vaker verbonden met de tijdruimtelijke werkelijkheid.

Dit wil echter niet zeggen dat *alles* wat in de tijdruimtelijke werkelijkheid gebeurt te maken heeft met Gods leiding.

Als er een moeilijke situatie is en ik bid dan zie ik zelfs wel is dat het verhoord wordt, daar geloof ik dus in, niet dat ik dan niet de stukken moet kennen en lezen (voor de vergadering, Christien), maar zo geloof ik toch wel in de leiding van God in je leven...

Doel en competentie in levensverhaal

Autobiografische competentie en diachrone identiteit Ik heb wel het idee dat dhr. Klaassen zijn verhaal op een samenhangende manier kan vertellen en kan aangeven hoe het verleden met het heden is verbonden. De toekomst komt eigenlijk niet ter sprake in het interview waardoor de verbinding van de toekomst met het heden en het verleden niet echt zichtbaar wordt. Het verhaal gaat eigenlijk vooral over het verleden waarop dhr. Klaassen terugkijkt en waarbij hij zijn vragen stelt. Als ik de diachrone identiteit probeer te omschrijven denk ik aan iemand die door zijn verleden veel levenservaring heeft gekregen.

Contextuele competentie en synchrone identiteit Het lijkt erop dat dhr. Klaassen zijn plek wel heeft kunnen vinden temidden van zijn omgeving. Hij is iemand die bij veel dingen betrokken is geweest en die zich ook bij veel dingen betrokken heeft geweten. Ik denk bij dat laatste dan vooral aan het vrijwilligerswerk bij de SOS-telefoon en de kerk. Ook in zijn vrije tijd heeft hij ervoor gekozen om zich in te zetten voor anderen. Verder heb ik de indruk dat hij zijn kinderen wel regelmatig ziet en een goed contact met hen heeft. Meer informatie over een sociaal netwerk heb ik in het interview niet gekregen.

Afhankelijkheidscompetentie en religieuze identiteit Ik vind het lastig om op basis van het interview iets te zeggen over de afhankelijkheidscompetentie. Misschien is deze competentie te zien in het vertrouwen dat God gebeden ook verhoort en dat Hij nabij is in verdrietige situaties. Verder is er besef dat het transcendentale kan worden verbonden met de tijdruimtelijke werkelijkheid wanneer Gods leiding (mogelijk) wordt gezien in de tijdruimtelijke werkelijkheid. Het vanwaar en het waartoe zie ik echter niet goed terug in het interview.

4.3.5 Conclusie

Voor dhr. Klaassen is het duidelijk dat Gods leiding er is in het leven. Als mensen bijvoorbeeld bidden om de leiding van God gelooft hij dat God die zal geven. Gods leiding heeft hij zelf ervaren toen er een lastige situatie in de kerk was waar men op een goede manier is uitgekomen. Toch is het voor hem niet altijd helder of er sprake is geweest van Gods leiding in zijn leven of het leven van anderen. Als hij terugkijkt op verschillende moeilijke situaties die uiteindelijk toch ook een positieve kant op zijn gegaan vraagt hij zich af of Gods leiding daar ook mee te maken heeft. Waar dhr. Klaassen geen leiding van God in ziet, is het lijden in deze wereld. Dit lijden ziet hij als de gebrokenheid van dit bestaan. Het is voor hem zeker dat God het niet heeft gewild dat zijn dochter ziek is geworden en zijn zoon is overleden. God is nabij in zulke situaties maar Hij is niet degene die ziekte of sterven veroorzaakt. Ik denk dat deze gedachte dhr. Klaassen zal troosten.

4.4 Mevr. Klaassen

4.4.1 Portret

Mevr. Klaassen is halverwege de 60 en komt uit Zuid-Holland. Ook zij is opgegroeid binnen de gereformeerde bond. Toen ze tegen de 20 was, is zij naar de Veluwe gegaan omdat zij daar een baan had gevonden in de psychiatrie. Ze leert dan ook haar man kennen en trouwt met hem. Wanneer zij en haar man kinderen krijgen stopt ze met werken in de psychiatrie. Als haar kinderen wat ouder zijn geworden, begint ze met vrijwilligerswerk in bijvoorbeeld het onderwijs. Toch blijft het werken in de psychiatrie haar trekken en vervolgens solliciteert ze weer binnen de psychiatrie. Het is in die tijd dat ze te horen krijgt dat haar zoon is omgekomen bij een ongeval. Na zijn overlijden gaat ze wel verder met haar sollicitatie en drie maanden later werkt ze opnieuw in de psychiatrie. Ook pakt ze vrijwilligerswerk op en is ze erg actief in het kerkenwerk. Enkele jaren geleden heeft mevr. Klaassen afscheid genomen van haar werk in de psychiatrie en is ze gestopt met werken.

Naast het verdriet om de ziekte van haar dochter en het overlijden van haar zoon hoort blijdschap bij mevr. Klaassen. Blijdschap kenmerkt haar, ze was altijd al 'een blij kind', en dat wil ze ook uitstralen naar de mensen om haar heen. Ze wil laten zien dat er ook blijdschap kan zijn om wat je wel hebt en dat verdriet uiteindelijk niet het laatste woord heeft. Daarnaast is het zorgen voor anderen belangrijk voor haar wat ook zichtbaar wordt in het vrijwilligerswerk dat ze heeft gedaan en het werk in de psychiatrie. Als ze denkt aan het verdriet om de ziekte van haar dochter geeft ze aan dat dit verdriet steeds weer naar boven komt. Elke keer als ze haar dochter ziet, wordt ze immers weer geconfronteerd met haar ziekte. Het verdriet om het verlies van haar zoon wordt met de jaren anders voor haar, het gaat niet weg maar het voelt minder hevig. Tegelijkertijd komt er een nieuwe weg om het leven te vervolgen met de ziekte van haar dochter en het gemis van haar zoon. Wat er gebeurd is, blijft er, maar ze kan wel verder gaan.

Als mevr. Klaassen terugkijkt op haar leven ziet ze hoe God haar leven heeft geleid. Het heeft zo moeten zijn dat ze onverwacht in de psychiatrie is gaan werken, ze was daar echt op haar plek en het helpt haar nu ze een dochter heeft met een psychiatrische ziekte. Ook ziet ze Gods leiding in het vinden van haar man, de kracht om verder te leven na de moeilijke gebeurtenissen in haar leven en de manier waarop ze daarmee kan omgaan. Voor haar is het net als voor haar man wel heel duidelijk dat de ziekte van haar dochter en het overlijden van haar zoon niet door God is gewild. Meer in het algemeen geeft ze aan dat ook de fouten die mensen maken wanneer ze hun verstand niet gebruiken, God niet zijn toe te rekenen. Als mensen zelf de fout ingaan, kunnen ze God later niet verwijten dat Hij het niet goed zou hebben geleid. Aan de andere kant zijn er ook dingen waarvan mevr. Klaassen niet weet of ze die met Gods leiding kan verbinden. Ze laat dat echter over aan God en laat het los. De leiding van God in de weg die Hij met mensen gaat, ziet ze ook als een groot geheim waaraan ze zich wil toevertrouwen en waar ze rust in vindt.

4.4.2 Woordonderzoek *blij, bemoeien, leiding (van God)*

Verschillende keren zegt mevr. Klaassen dat ze een 'blij kind' is geweest en dat ze ook nu blij in het leven staat. Ze vindt het ook belangrijk om iets van haar blijdschap uit te stralen naar de mensen om haar heen en te laten zien dat er meer is dan verdriet.

Een zin als 'daar bemoei ik me niet mee' komt ook nog wel eens voor in het interview. Ze zegt dit als het gaat om de vraag waarom dingen gebeuren zoals ze gebeuren en zo zijn zoals ze zijn. De meeste keren gaat het dan ook om hoe het nu precies zit met leiding van God. Ze geeft dan aan dat de antwoorden op deze vragen aan God zijn en dat zij zich daar verder niet mee bemoeit. Eén keer voegt ze daaraan toe dat het ook niet zoveel zin heeft om daarover na te gaan denken omdat je er toch niet uitkomt.

De leiding van God komt bij mevr. Klaassen voor het eerst ter sprake als zij vertelt over de leiding van God die zij heeft ervaren na het overlijden van haar zoon. Deze leiding heeft zij ervaren in het kunnen oppakken van de dagelijkse dingen en ook in het opnieuw gaan solliciteren en werken in de psychiatrie. De leiding van God noemt zij ook als zij denkt aan het gaan werken in de psychiatrie en het vinden van haar man. Wel merkt ze op dat ze alleen kan praten over Gods leiding in haar eigen leven, in het leven van anderen kan ze daar niets over zeggen.

4.4.3 Analyse op basis model Ganzevoort & Visser

Structuur

Als ik kijk naar het grote geheel van het interview valt mij op dat de onderwerpen waarover mevr. Klaassen vertelt soms wat associatief op elkaar lijken te volgen. Onderwerpen die wat los van elkaar lijken te staan volgen elkaar op. Soms wordt de link met het vorige onderwerp aan het eind nog wel duidelijk maar niet altijd. Ik krijg hierdoor de indruk dat het voor mevr. Klaassen belangrijk is om te vertellen wat er door haar hoofd gaat en dat ze ook graag wil delen wat er in haar omgaat. Daarnaast kan ze m.i. ook vrij makkelijk vertellen over haar gedachten en gevoelens.

Verder spreekt mevr. Klaassen vooral chronologisch over de gebeurtenissen in haar leven. In het interview beschrijft ze eigenlijk 3 keer haar levensloop waarbij ze de belangrijke gebeurtenissen in chronologische volgorde noemt. De eerste keer noemt ze vooral feiten, de tweede keer vertelt ze hoe ze haar leven heeft kunnen vervolgen na het overlijden van haar zoon en de derde keer geeft ze met het vertellen van haar levensloop aan hoe God haar leven heeft geleid.

Perspectief

Als mevr. Klaassen spreekt over het overlijden van haar zoon wordt duidelijk dat zijn overlijden ook volgens haar niet is gewild door God. Het is voor haar wel onbegrijpelijk maar ze is niet boos op God en ze wil God ook niet de schuld geven van wat is gebeurd. Verder merkt ze op dat het ook mensen zijn die zo'n onveilige situatie hebben gecreëerd dat er ongelukken gebeuren. Daarnaast lijkt het voor haar min of meer toeval te zijn dat het juist hún zoon was die een ongeluk kreeg. Mevr. Klaassen ziet God als degene die haar nabij is en haar helpt als ze het moeilijk heeft. Ook is Hij degene die het zo heeft geleid dat ze in de psychiatrie terecht kwam en dat ze haar man heeft leren kennen. Ze gelooft dat God een weg met haar gaat waarop ze wil vertrouwen en waaraan ze zich wil overgeven.

Als ik kijk naar wat mevr. Klaassen zegt, zie ik vooral haar eigen perspectief. Een enkele keer komt een ander perspectief langs maar het eigen perspectief staat vooral centraal.

Maar wat daarna gebeurt, als troost, dat God er is, in die leiding, die nabijheid, daar zou ik wel een boek over kunnen schrijven.

Ben ik boos op God? Nee, dat heb ik niet. Ik vind het wel onbegrijpelijk, maar waarom bij ons niet en waarom bij de burens wel, zo rationeel redeneer ik dan ook wel weer.

Je kunt er niemand de schuld van geven, God althans niet, je kunt niemand ter verantwoording te roepen.

Rolverdeling

Zoals gezegd in 4.4.2 beschrijft mevr. Klaassen zichzelf als iemand die van jongsaf aan blij in het leven staat. Dit wil ze ook aan anderen laten zien en hen duidelijk maken dat er meer in het leven is dan moeilijkheden. Als ze vertelt over de tijd na het overlijden van haar zoon komt ze naar voren als iemand die wel een doorzetter is. Ze doet wat ze moet doen als huisvrouw, ze gaat verder met solliciteren en begint na een paar maanden aan een nieuwe baan.

De gebeurtenissen die een belangrijke rol spelen in het interview zijn de ziekte van de dochter van mevr. Klaassen en het overlijden van haar zoon. Met de tijd lijkt de ziekte van haar dochter echter een zelfde rol te blijven spelen terwijl de rol die het overlijden van haar zoon speelt, verandert. Het verdriet om haar zoon lijkt met de tijd minder schrijnend aan te gaan voelen terwijl dit niet gebeurt bij de ziekte van haar dochter. Toch blijft ze zich in beide situaties machteloos te voelen, machteloos omdat er nog steeds ongelukken gebeuren waarbij mensen sterven en machteloos omdat ze de situatie van haar dochter niet kan veranderen.

Andere bepalende gebeurtenissen zijn het gaan werken in de psychiatrie en het gaan wonen op de Veluwe wat daarmee samenhangt. Ze krijgt daardoor niet alleen een baan die echt bij haar past maar ook een man met wie ze haar leven wil delen. Deze gebeurtenissen verbindt ze ook met de leiding van God. God is voor haar degene die leiding geeft en ook troost en kracht. Daarnaast is Hij degene die ze kan vertrouwen en degene aan wie ze het antwoord op het 'waarom' overlaat.

Het verlies van een kind dat begint af te slijten, hoe raar dat ook klinkt, het gaat bemossen, over zo'n oude grafsteen komt mos, zo is het toch? [...] Het gaat weg, nee, dat is ook niet het goede woord, het wordt anders. Maar elke keer als ik mijn dochter zie dan wordt het weer open gescheurd, [...]. En je staat erbij en je kijkt ernaar, je kunt er niets mee.

Toon

Ik kies hier voor de lente, het seizoen van nieuw leven. De punten van de voorjaarsbloemen steken uit de donkere aarde, gaan groeien en komen tot bloei. Ik moest denken aan de lente omdat mevr. Klaassen zo duidelijk vertelt dat er na het overlijden van haar zoon een nieuwe weg is gekomen om het leven te vervolgen. Er komt een nieuwe weg waarvan het bestaan nog niet zichtbaar was maar die langzamerhand wel vorm krijgt. Ook geeft ze aan dat ze kan blijven zien wat mooi is van dit bestaan, hoewel alles anders is dan eerst. Ze kan de mooie bloemen die nu met een andere kleur bloeien, blijven zien langs de weg.

De lente heeft voor mij dus iets van opnieuw beginnen of opnieuw verder gaan, maar ook iets van frisheid en iets van aanpakken. En ook dat vind ik passend bij het levensverhaal. Ik zie mevr. Klaassen wel als iemand die nuchter is en van aanpakken weet. Tot slot doen de kleine, jonge plantjes die in de lente voorzichtig naar boven komen en heel kwetsbaar zijn mij nog denken aan de zorg van mevr. Klaassen voor mensen die kwetsbaar zijn.

Het woord zorgzaam hoort voor mij ook bij haar en ik denk dan aan haar werk in de psychiatrie en het vele vrijwilligerswerk dat ze daarnaast heeft gedaan waarin ze anderen heeft geholpen.

Dan komt daar een nieuwe weg, in de zin van, een weg waarvan je nooit had gedacht dat die er zou kunnen zijn, het is echt een nieuwe weg [...].

Het is prachtig, het is mooi, het is niet meer mooi, het is niet minder mooi, maar het is alleen anders.

Relationele positionering

Mevr. Klaassen vertelt haar verhaal heel open aan de interviewer en is bereid om veel over haarzelf te vertellen. Ze praat 'als vanzelf' en komt ontspannen over. Het viel mij wel op dat een aantal van haar zinnen aan het eind van het gesprek eindigden op een 'toch?' richting de interviewer. Was dit een zoeken naar bevestiging, erkenning, herkenning? Dat de interviewer student theologie is, komt bij mevr. Klaassen verder niet zo naar voren.

Hoe de relationele positionering naar God toe is, heb ik eigenlijk al beschreven onder Perspectief en Rolverdeling. God is degene die leidt en degene aan wie ze zich wil toevertrouwen. Voor haar is deze overgave aan God ook vanzelfsprekend en noodzakelijk.

Interviewer: Hoe is het dan om je toe te vertrouwen aan die weg die God met je gaat? Mevr. Klaassen: Nou, eigenlijk vanzelfsprekend. Ik zou anders ook niet weten hoe ik verder zou moeten.

Verantwoording voor publiek

Als ik naar het interview kijk, zie ik eigenlijk niet dat de verantwoording voor het publiek zo erg meespeelt bij het vormgeven van het levensverhaal. Ik heb het idee dat mevr. Klaassen ook wel echt háár verhaal vertelt, ik krijg niet de indruk dat haar verhaal heel erg is beïnvloed door wat anderen vinden of willen horen.

4.4.4 Analyse op basis model Van Knippenberg

Structuur

Tijd Op de tijdslijn staan ingrijpende gebeurtenissen, de ziekte van de dochter van mevr. Klaassen en het overlijden van haar zoon. Deze gebeurtenissen hebben het leven in het heden geheel anders gemaakt. De invloed die de ziekte van haar dochter op het heden heeft, lijkt met de tijd echter minder te veranderen dan de invloed van het overlijden van haar zoon, zie onder Rolverdeling. In het interview wordt eigenlijk alleen over dit verleden en het heden gepraat, de toekomst komt niet zo naar voren.

Ruimte Het werken in de psychiatrie is heel belangrijk in het interview. Hoewel mevr. Klaassen er eerst niet aan moest denken om in de psychiatrie te gaan werken komt ze daar onverwacht toch terecht. Uiteindelijk blijkt dat het werk in de psychiatrie echt iets voor haar is en dat zij zich daar helemaal op haar plek voelt. Daarbij komt dat het werken in de psychiatrie haar ook steun geeft nu haar dochter een psychiatrische ziekte heeft.

Het was alsof ik in een warm bad kwam (in de psychiatrie, Christien), van het begin af aan. [...] Altijd, ik heb echt makkelijk mijn diploma gehaald, van het begin af aan is het contact met de patiënten goed geweest, en dat is later weer gebeurd toen ik heringetreden ben, echt waar, en ik had geen beter vak voor mezelf kunnen uitkiezen.

Transcendente Ik denk dat mevr. Klaassen vooral aan de kant van een maximaal transcendentiebesef zit. Ze geeft van verschillende gebeurtenissen in haar leven aan dat God die zo heeft geleid, bijvoorbeeld het gaan werken in de psychiatrie en het vinden van haar man. Aan de andere kant benoemt ze het gaan werken in de psychiatrie, wat zo goed bij haar paste, ook één keer als 'toeval', 'Ja, dat is gewoon toeval'. Toch denk ik dat ze het gaan werken in de psychiatrie meer als leiding dan als toeval ziet omdat ze in het interview eigenlijk steeds aangeeft dat het gaan werken in de psychiatrie leiding van God is geweest. De tijdruimtelijke werkelijkheid lijkt voor mevr. Klaassen dus wel een werkelijkheid te zijn waarin het transcendente leiding geeft en waarin dingen ook 'zo hebben moeten zijn'. Dit geldt echter niet voor alles wat ze meemaakt. Zo laat ze duidelijk weten dat de ziekte van haar dochter en het overlijden van haar zoon niet is gewild door God. Deze situaties staan echter niet geheel los van het transcendente omdat mevr. Klaassen juist ook in die situaties de nabijheid van God ervaart.

Antropologie

Reiziger Mevr. Klaassen geeft aan dat ze door de tijd heen eigenlijk altijd wel iemand is geweest die blij in het leven staat. Ze vindt het fijn dat haar karakter zo is en ze vertelt dat dit karakter haar helpt in het omgaan met moeilijke gebeurtenissen. Ze vindt het dan ook lastig dat anderen, de mede-reizigers, niet zo'n karakter hebben gekregen wat hen zo zou kunnen helpen. Als reiziger door de tijd is het voor mevr. Klaassen belangrijk om niet stil te blijven staan bij de moeilijke gebeurtenissen in het verleden maar om ook weer verder te gaan. Het leven is na die gebeurtenissen wel totaal anders geworden, er is geen weg terug naar hoe het leven was voor die gebeurtenissen.

[...] dat heb ik nu niet van de laatste jaren, ik was een blij kind, en dat is gebleven [...].

[...] dat je het gevoel wilt krijgen dat je voor die tijd had voordat het nare gebeurde, dat wil je weer terug krijgen en dat gebeurt nooit meer.

Bewoner Het bewonen van deze aarde brengt verdriet met zich mee omdat er hele erge dingen gebeuren. Toch blijft voor mevr. Klaassen naar mijn idee staan dat het leven mooi is en dat er blijdschap blijft. Deze blijdschap wil ze ook graag aan anderen laten zien en hen duidelijk maken dat er hoe dan ook reden voor blijdschap is. Naar deze mede-bewoners stelt ze zich ook zorgzaam op wat te zien is aan het vrijwilligerswerk dat ze heeft gedaan en haar werk in het onderwijs en de zorg.

Erfgenaam Bij erfgenaam moet ik denken aan het karakter van mevr. Klaassen, dat ze blij in het leven staat. Ze ziet dit ook als iets dat ze heeft gekregen van God. Tegelijkertijd loopt ze dan tegen de vraag aan waarom de mede-erfgenamen niet ook een dergelijk karakter hebben, zie ook onder Reiziger.

Want zoals ik in elkaar zit, dat heb ik ook niet van mijzelf, dat ik blij in het leven sta. Daar ben ik heel blij mee, maar dat is geen verdienste van mij dat ik zo ben. [...] maar als je dat niet hebt, als je karakter niet zo is [...] dat vind ik wel heel moeilijk.

Zin

Richting Ik vind het lastig om aan te geven welke kant mevr. Klaassen precies op wil met haar leven. Als rode draad zie ik wel dat ze er voor anderen wil zijn en dat ze blijdschap wil uitstralen. Ze noemt dat een opdracht en een missie. Verder laat ze weten dat ze het leven ook ziet als een les waarin ze wil leren van de gevoelens die het leven oproept. Wat ze in het leven leert, wil ze vervolgens ook aan anderen doorgeven.

Vanuit ervaring denk ik ook dat je dat moet doen, dat dat een opdracht is (mensen bijstaan die ook moeilijke gebeurtenissen krijgen te verwerken). Het leven is een les waarvan je ook weer kunt doorgeven. Je kunt delen en troosten.

Verband Er is een nauwe band met de psychiatrie doordat mevr. Klaassen daarin heeft gewerkt en zij zich daar op haar plek voelde. Daarnaast is het werken in de psychiatrie verbonden met haar gezin doordat haar dochter een psychiatrische ziekte heeft. Het werken in de psychiatrie helpt haar ook zelf nu haar dochter een psychiatrische ziekte heeft. Meer in het algemeen is mevr. Klaassen betrokken op andere mensen die ze waar mogelijk wil helpen.

Perspectief Ik denk dat het leven voor mevr. Klaassen een bestaan is waarin het er allereerst op aankomt om zo goed mogelijk om te gaan met wat er gebeurt. Voor haar houdt dit naar mijn idee in dat het belangrijk is om meer te zien dan alleen verdriet en om bereid te zijn te leren van moeilijke gebeurtenissen. Verder zal het in het leven van belang zijn om anderen vanuit de eigen levenservaring zo goed mogelijk bij te staan.

Wat wij ook hebben ervaren is dat wat je meemaakt, en als je dat krijgt en je wilt dat ervaren om ervan te leren, van je eigen gevoelens, dan verzamel je heel veel levenskapitaal en daar kun je van delen en dat komt met rente terug.

Proces

Verandering en continuïteit Verandering en continuïteit zie ik steeds weer terugkomen als mevr. Klaassen vertelt over de ziekte van haar dochter en het overlijden van haar zoon. Er is verandering, de ziekte van haar dochter zal niet overgaan en haar zoon moet ze blijven missen. Zoals ze zelf zegt, is er een 'onherstelbare chaos'. Het leven is totaal anders geworden, het wordt nooit meer zoals eerst. Tegelijkertijd is er continuïteit, het lukt om het leven weer op te pakken, om verder te gaan. Ook is het leven even mooi gebleven, wel anders, maar niet minder mooi.

Dat je toch de mogelijkheid krijgt aangereikt om het leven weer te kunnen leven, gewoon zoals een huisvrouw dat doet, vlees braden, de stoep boenen, [...], ik was bezig met solliciteren, daar ben ik mee verder gegaan, dat heb ik gewoon gedaan en na 3 maanden ben ik in een nieuwe baan gestapt.

Individuele en participatieve Bij individuatie en participatie denk ik opnieuw aan het zorgen voor anderen, het oog hebben voor anderen. Nu het zorgen zo vaak terugkomt in deze analyse zou ik hier de vraag kunnen stellen hoe het voor mevr. Klaassen zou zijn als zij niet meer zou (kunnen) zorgen voor anderen. Lukt het haar ook om te leven zonder het zorgen voor anderen en kan ze zich ook laten verzorgen door anderen?

Heteronomie en autonomie Voor mevr. Klaassen is God degene die leiding geeft in haar leven en degene aan wie ze zich wil toevertrouwen, zie ook onder Perspectief, Rolverdeling en Relationele positionering bij de analyse op basis van Ganzevoort & Visser. God gaat een eigen weg met haar en zij kan niet verder zonder deze leiding van God. Dit betekent niet dat alles wat gebeurt door God is gewild en dat mensen geen eigen keuzes kunnen en moeten maken. Ze geeft aan dat mensen hun verstand moeten gebruiken en dat het God niet te verwijten is als er dingen niet goed gaan door verkeerde keuzes van mensen.

En dan kun je niet zeggen dat als het niet goed gaat dat God het niet goed heeft geleid, dat is nonsens denk ik dan, je hebt je verstand gewoon niet gebruikt!

Maar in mijn eigen leven zie ik Gods leiding en omdat dat zo vaak is voorgekomen heb ik daar wel een redelijk groot vertrouwen in. Dat is echt zo.

Doel en competentie

Autobiografische competentie en diachrone identiteit Ik heb de indruk dat mevr. Klaassen met niet al te veel moeite kan vertellen over het verleden en het heden en haar plaats in dat verleden en heden. Zoals gezegd komt de toekomst eigenlijk niet zo aan bod. Mevr. Klaassen is zich naar mijn idee ook echt bewust wat zich in haar binnenwereld afspeelt en kan dit ook duidelijk verwoorden. Zo wordt ze zich bijvoorbeeld bewust dat het verdriet om haar overleden zoon bij haar met de tijd meer verandert dan het verdriet om de ziekte van haar dochter. Ook maakt ze duidelijk dat het leven ondanks alles mooi kan blijven en dat ze haar levenservaring in het heden vruchtbaar wil maken voor anderen.

Contextuele competentie en synchrone identiteit Ik heb wel het idee dat mevr. Klaassen haar plek heeft kunnen vinden temidden van anderen. Ze was op haar plek in haar werk in de psychiatrie en het lukte haar om staande te blijven in het vele vrijwilligerswerk dat ze heeft gedaan. Over een sociaal netwerk kan ik op basis van het interview niet veel zeggen maar ik denk dat hier ook de contacten door het vrijwilligerswerk een rol zullen spelen. Verder weet ze wat voor haar belangrijk is in de relatie met andere mensen, blijdschap uitstralen en anderen helpen met haar levenservaring.

Afhankelijkheidscompetentie en religieuze identiteit De afhankelijkheidscompetentie komt misschien het meest duidelijk naar voren als mevr. Klaassen aangeeft dat het voor haar vanzelfsprekend is om te vertrouwen op God die een weg met haar gaat. Ze voegt daar ook aan toe dat ze niet zou weten hoe ze verder moet als God niet een weg met haar leven zou gaan. Meer concreet wordt dit als ze vertelt dat God haar heeft geleid in zware en verdrietige tijden, God was erbij en Hij hielp haar om het leven verder te leven. Ook kan ze de vragen die het leven bij haar oproept aan God geven waardoor ze rust vindt. Daarbij komt dan wel de vraag bij mij boven in hoeverre het meespeelt dat het overlaten van de moeilijke vragen aan God een reden kan zijn om niet meer te hoeven nadenken over de lastige vragen die het leven naar boven laat komen. Bij de religieuze identiteit zou ik het vertrouwen hebben in God willen noemen, het ervaren van nabijheid van God, het achteraf zien van de leiding van God in het leven en de verantwoordelijkheid van mensen om bewuste keuzes te maken.

4.4.5 Conclusie

Mevr. Klaassen ziet Gods leiding in haar leven. God heeft het zo geleid dat ze in de psychiatrie is gaan werken en dat ze haar man heeft leren kennen, dat heeft zo moeten zijn. Het geeft haar rust om te weten dat God haar leven zo leidt en dat het dan goed komt. Gods leiding is voor haar ook zichtbaar geworden in de kracht die ze heeft gekregen om het leven op te pakken na het overlijden van haar zoon. Toch is het voor haar ook wel eens een vraag hoe het leven is verbonden met de leiding van God. Zo vraagt ze zich bijvoorbeeld af hoe het kan dat niet iedereen een 'blij' karakter heeft gekregen. Deze vragen laat ze echter aan God over en ze laat ze daarmee los. Wel is het voor haar duidelijk dat er ook dingen gebeuren die God niet zo heeft geleid en niet heeft gewild. Ze denkt hierbij aan het overlijden van haar zoon en de ziekte van haar dochter. Het is God niet te verwijten dat hun zoon is overleden en hun dochter ziek is geworden, er is geen reden om boos op God te zijn. Verder geeft ze aan dat Gods leiding niet verbonden is met de onjuiste beslissingen die mensen nemen wanneer ze hun verstand niet gebruiken.

4.5 Dhr. Elzinga

4.5.1 Portret

Dhr. Elzinga is halverwege de 60. Het grootste deel van zijn leven heeft hij in het westen gewoond maar ondertussen woont hij zo'n 5 jaar op de Veluwe. Daar geniet hij van de rust en de omgeving. Dhr. Elzinga komt uit een gezin dat behoorde tot de gereformeerde kerken en tot zijn 18^e jaar beweegt hij zich veelal in de verschillende kringen van deze kerk. Nadat hij in militaire dienst is geweest gaat hij in meerdere landen in Europa en ook in Amerika studeren om de taal en cultuur daar ter plaatse te leren kennen. Hij doet dit omdat hij graag in de buitenlandse handel wil gaan werken. Het loopt echter anders en hij gaat werken als directeur-eigenaar van een bedrijf van zijn familie. Hij vestigt zich in die tijd ook definitief in Nederland. Hij heeft de keuze gemaakt voor het familiebedrijf omdat dit bedrijf anders zou ophouden te bestaan. In het begin heeft hij er moeite mee dat hij nu niet in de buitenlandse handel kan werken maar wat later gaat hij echt voor het familiebedrijf en kan hij ook genieten van zijn werk. Nadat hij het bedrijf zo'n 30 jaar met succes heeft geleid neemt hij eind jaren '90 afscheid en stopt met werken.

Dhr. Elzinga is getrouwd geweest en heeft meerdere kinderen gekregen. Na ruim 25 jaar liep zijn huwelijk echter uit op een scheiding wat hij erg moeilijk heeft gevonden en niet heeft gewild. Op dit moment leeft hij samen met een andere vrouw en met deze partner heeft hij tientallen jaren intensief samengewerkt in het familiebedrijf. Hij kan het goed met haar vinden en hij geeft aan dankbaar te zijn dat hij met haar op de mooie Veluwe kan wonen. Samen met zijn huidige partner heeft hij een jaar terug wel een hele moeilijke tijd moeten doormaken. Zijn partner kreeg een ernstige ziekte en het was de vraag of ze het wel zou overleven. Haast onverwacht is zij echter weer hersteld en gaat het nu redelijk goed met haar gezondheid. Wat nu speelt, naast de gezondheid van zijn partner, is dat de ex-vrouw van dhr. Elzinga heeft aangegeven dat zij veel spijt heeft van de scheiding en opnieuw een relatie met hem wil. Dit is voor dhr. Elzinga heel lastig omdat hij zijn huidige partner trouw wil blijven en hij het tegelijkertijd moeilijk verdraagt dat zijn ex-vrouw zoveel moeite heeft gekregen met de scheiding.

Als dhr. Elzinga terugkijkt op zijn leven kan hij niet echt zeggen wat hij nu precies ziet als Gods leiding. Vooral bij moeilijke situaties vindt hij het heel lastig om aan te geven of en hoe Gods leiding daar een rol in heeft gespeeld.

Wel is het voor hem duidelijk dat God hem *door* moeilijke situaties heeft geleid door hem kracht te geven om verder te gaan. Ook geeft hij aan dat de vraag of God bepaalde dingen heeft gewild en / of gedaan voor hem misschien niet zo belangrijk is. Het gaat hem meer om de vraag hoe je met de moeilijke situaties kunt omgaan. Hij probeert Gods leiding in zijn leven te ontvangen door het lezen van de bijbel en vooral door te bidden. Voor dhr. Elzinga is het uiteindelijk vooral belangrijk om te weten dat zijn hele leven door God wordt geleid en dat zijn leven in Gods hand is. Meer in het grotere geheel van de wereld en de kerk verbindt hij Gods leiding sterk met de mensen door wie God werkt. Zij moeten zich laten gebruiken door God waardoor God zijn wereld en kerk kan leiden.

4.5.2 *Woordonderzoek leiding, dankbaarheid, moeilijk*

Als dhr. Elzinga het heeft over de leiding van God valt op dat hij het lastig vindt om daar iets over te zeggen. Hij zegt verschillende keren dat God zijn leven leidt maar hij vindt het moeilijk om te verwoorden hoe je dat dan precies moet zien. Als hij gebeurtenissen in zijn leven lijkt te verbinden met Gods leiding gaat het om positieve gebeurtenissen, bijvoorbeeld het gaan wonen op de Veluwe. Vaak gebruikt hij dan ook het woord dankbaar, zie onder. De moeilijke gebeurtenissen in zijn leven wil hij of kan hij niet verbinden met Gods leiding. Hij geeft aan dat hij dat erg moeilijk vindt en spreekt hierover met aarzeling en voorzichtigheid. Het woord leiding komt ook een paar keer terug als dhr. Elzinga spreekt over predikanten. Met nadruk vertelt hij dat het de taak van predikanten is om leiding te geven.

Dhr. Elzinga gebruikt nogal eens het woord dankbaar. Als wordt gesproken over Gods leiding en over de positieve gebeurtenissen noemt dhr. Elzinga als vanzelf het woord dankbaar. Bij de positieve gebeurtenissen in zijn leven gaat het dan om het gaan wonen op de Veluwe, het herstel van zijn partner en zijn succes met het familiebedrijf. Als hij zijn omgeving laat weten dat hij dankbaar is, verbindt hij zijn dankbaarheid echter niet zo expliciet met God en met wat God zou hebben gegeven. Dat hoeft voor hem niet zo.

Het woord moeilijk komt heel vaak voor in het interview. Er zijn veel situaties en zaken die dhr. Elzinga als moeilijk benoemt. Hij noemt de eerste jaren dat hij het familiebedrijf leidde moeilijk, de relatie met zijn vrouw op het moment van zijn scheiding, de ziekte van zijn partner, zijn ex-vrouw die naar hem terug wil en het daarmee omgaan, het vertalen van het geloof naar het dagelijks leven, de kerk an sich en de wereld waarin de kerk steeds kleiner wordt. Het woord moeilijk is ook vaak verbonden met Gods leiding. Dhr. Elzinga vindt het moeilijk om iets van Gods leiding in zijn leven te verwoorden. Daarnaast komt het woord vaak voor als het gaat om teleurstellingen in het leven en de ziekte van zijn partner die hij niet wil of kan verbinden met Gods leiding.

4.5.3 *Analyse op basis model Ganzevoort & Visser*

Structuur

Opvallend is dat dhr. Elzinga als hem wordt gevraagd iets over zichzelf te vertellen uitgebreid begint te vertellen over zijn kerkelijke achtergrond en daarna vertelt over waar hij politiek gezien staat, over het wonen in het buitenland en over zijn werk. Relatief laat in het gesprek wordt het huwelijk en de scheiding van zijn vrouw genoemd alsook de relatie met zijn huidige partner. Zijn ex-vrouw en zijn partner komen pas ter sprake als het onderwerp van Gods leiding wordt geïntroduceerd. Dit zou kunnen komen doordat dhr. Elzinga het moeilijker lijkt te vinden om over persoonlijke dingen te praten dan over meer algemene dingen.

Verder valt mij op dat kerk en politiek steeds met elkaar worden verbonden. De schakel is het christelijk geloof wat voor dhr. Elzinga duidelijk handen en voeten moet krijgen in de kerk en de christelijke partijen in de politiek. Het is voor hem dan vooral van belang dat mensen omzien naar elkaar en in het dagelijks leven laten zien dat ze christen zijn.

Als over Gods leiding in het leven wordt gepraat, staat voor dhr. Elzinga centraal dat zijn leven door God wordt geleid en dat zijn leven in Gods hand is. Hij noemt dit met overtuiging. Gods leiding verbindt hij vervolgens vooral met de (positieve) dingen waar hij dankbaar voor is. Hij lijkt Gods leiding te zien in het wonen op de Veluwe, zijn partner en zijn werk in het familiebedrijf. Negatieve gebeurtenissen wil hij / kan hij niet verbinden met leiding van God. Wat God daarmee te maken heeft, blijft als vraag staan en hier spreekt hij dan ook aarzelend over. Verder verbindt hij de leiding van God met het werk van mensen omdat hij mensen ziet als de handen en voeten van God. Gods leiding in het verleden wordt bij dhr. Elzinga zichtbaar door te kijken naar dat waar hij dankbaar voor is en door te kijken naar de moeilijke situaties waar God hem doorheen heeft geholpen. In het heden zoekt hij vooral Gods leiding door het lezen van de bijbel en door gebed. Het wordt mij alleen niet duidelijk hoe de bijbelteksten bruikbaar worden voor het leven van alledag. Het lijkt erop dat het hem niet lukt om zich de bijbelteksten eigen te maken. Gods leiding in de toekomst noemt dhr. Elzinga een verrassingszaak en ook iets dat in de toekomst verborgen ligt.

En de successen, dan zeg je ook niet altijd van dat zijn Gods zegeningen, maar goed dat heb je dan gekregen, maar van de decepties in je leven kun je ook zeggen dat dat Gods leiding kan zijn maar dat is moeilijker te accepteren, om te zeggen dat heeft God me toebedeeld...

En ik zeg God help me er doorheen, door deze moeilijke situatie en verder zou ik niets kunnen. Maar om dan te zeggen van, ik vind dat ongelofelijk moeilijk, als je dat dan treft om dan, ja dat is, ja, heel delicaat vind ik dat altijd wel. [...] om dat zo te benoemen, je bent ernstig ziek en dat is een vingerwijzing Gods, ja, dat vind ik wel moeilijk.

Perspectief

Verschillende perspectieven komen naar voren in het interview. Allereerst het perspectief van dhr. Elzinga zelf. Als het gaat om de politiek en de kerk in het algemeen heeft hij een duidelijke mening van hoe het wel en niet in elkaar zit en hoe het zou moeten zijn. Hij spreekt hier breedvoerig over en met overtuiging. Als het gaat om het aangeven van Gods leiding neemt hij veel minder duidelijk een bepaald perspectief in. Ook spreekt hij hier heel aarzelend over. Uiteindelijk lijkt hij tot de conclusie te komen dat het eigenlijk ook niet te zeggen is wat God nu precies wel en niet heeft gedaan en dat dat ook niet heel relevant is. Ook het perspectief van de partner komt naar voren. Dhr. Elzinga geeft aan dat zij weinig heeft met de kerk, zich daar ook niet over uitspreekt en hem alle ruimte geeft voor het geloof dat voor hem belangrijk is. Dan is er het perspectief van de familie die het onzin lijkt te vinden dat hij dankbaar is voor alle positieve dingen in zijn leven. Ook wordt het perspectief genoemd van mensen die zeggen dat het leven komt zoals het naar je toe rolt, waar hij het niet mee eens is. Vervolgens is er het perspectief van de kerk die moeilijke gebeurtenissen benoemt als 'gebrokenheid' en het perspectief van gelovigen die moeilijke gebeurtenissen benoemen als een 'vingerwijzing Gods'. Hier kan dhr. Elzinga echter niet zoveel mee.

Rolverdeling

Een duidelijke rol die dhr. Elzinga op zich wil nemen in het interview is de rol van iemand die dankbaar is voor de goede en mooie dingen in zijn leven. Opvallend vaak zegt hij dat hij dankbaar is en de vraag kan gesteld worden wat de reden is dat hij dit zo vaak zegt. Verder komt hij naar voren als iemand die nadenkt over wat er in de maatschappij, de wereld en de kerk speelt en daar een mening over vormt. Als ik kijk naar zijn rol als gelovige lijkt hij zichzelf te schetsen als iemand die open staat voor Gods leiding en die rust vindt in de gedachte dat God zijn leven leidt. Hij is met zijn geloof bezig door het gebed, het lezen van de bijbel en het gaan naar de kerk. Hierbij wordt zichtbaar dat hij het lastig vindt om het geloof te verbinden met het dagelijkse leven. Uit zichzelf praat dhr. Elzinga niet zo snel over het geloof en hij vindt het moeilijk om met mensen die niet gelovig zijn daar over te praten. Als mensen gelovig zijn en met hem over het geloof willen praten geeft hij aan dat hem dat wel lukt en dat hij dat ook wel wil.

Andere personen die een belangrijke rol spelen zijn zijn partner, zijn ex-vrouw en God. Zijn partner is degene met wie hij nu zijn leven deelt en met wie hij een moeilijke tijd achter de rug heeft door haar ernstige ziekte. Deze partner is ook verbonden met het familiebedrijf waar dhr. Elzinga werkte omdat ze elkaar daardoor kennen. Het familiebedrijf zelf speelt dus niet alleen een rol omdat dit familiebedrijf verhinderde dat dhr. Elzinga in de buitenlandse handel kwam maar ook doordat dhr. Elzinga door dit familiebedrijf zijn partner kreeg. De ex-vrouw van dhr. Elzinga speelt nu vooral een rol doordat zij verder wil met haar ex-man terwijl hij dit niet kan omdat hij nu een partner heeft. God speelt een rol in het verhaal doordat dhr. Elzinga ervaart dat Hij er voor hem is en dat Hij hem verder leidt en helpt. Tegelijkertijd heeft dhr. Elzinga vragen bij de manier waarop hij zijn geloof in deze God kan uiten en concreet kan maken in de praktijk.

Maar aan de andere kant is er ook een positieve lijn en daar ben ik heel dankbaar voor. Dat vind ik Gods voorrecht en dat benoem ik dan ook en dan zeg ik God leidt mij in mijn leven, daar sta ik voor open.

Daar sta ik voor open en daarom heb ik ook elke morgen een stil moment, stille tijd kun je dat noemen, en dat vind ik heel belangrijk, dat ik daar een weg in vind, maar met een half uur ben ik een heel ander mens, leg ik het apart, en ja en in mijn onbewust-zijn zal dat echt wel meespelen maar [...].

Toon

Het verhaal van dhr. Elzinga lijkt op het eerste gezicht een verhaal van een late, warme zomeravond. De zon begint als het ware onder te gaan en dhr. Elzinga kijkt met dankbaarheid terug op zijn leven. Hij maakt de balans op, kijkt hoe zijn leven is geweest met alle mooie dingen en alle moeilijke dingen. En hij ziet vooral ook dat hij heeft kunnen genieten van het leven en hij is dankbaar voor het leven zoals het is geweest. En de dag met al zijn moeilijkheden en problemen kan hij achter zich laten en hij kan uitkijken naar de volgende dag, in het vertrouwen dat God er ook die dag voor hem zal zijn. Toch trekken ook donkere wolken samen als dhr. Elzinga zijn verhaal vertelt en daarmee wordt zijn verhaal ook een verhaal van de herfst. Er is verdriet om zijn scheiding. Er is teleurstelling omdat hij in zijn leven niet heeft kunnen waarmaken wat hij zo graag wilde, gaan werken in de buitenlandse handel. Er is ook onzekerheid als hij zich afvraagt of hij wel een goede werkgever is geweest. Verder vindt hij het moeilijk dat zijn geloof in God vooral iets van binnen lijkt te zijn en niet zo naar buiten lijkt te komen. Naast deze dingen lijkt hij vast te lopen in zijn huidige situatie met zijn partner en ex-vrouw. Hij weet niet goed hoe hij hieruit moet komen.

Toen is mij gevraagd of ik dat enigszins sturing wilde geven (het familiebedrijf, Christien), dat was nooit mijn intentie, maar het is wel zo gelopen. [...] in het begin heb ik daar wel veel moeite mee gehad om mij daarin te vinden want ik wilde eigenlijk heel iets anders. [...] Ja, ik heb niet kunnen waarmaken wat ik zou willen, dat is onder andere een punt...

Kijk dat is enorm moeilijk, om het ook echt te vertalen naar mijn leven, naar mijn werk toe, naar God toe, [...], het is ongelooflijk moeilijk maar we hebben allemaal die verantwoording, dat had ik ook in mijn werk, ja, ik ben ook tekort geschoten, ik heb mijn personeel ook niet constant de hemel in geprezen, [...]. OK, ik probeerde, maar was ik nou een werkgever die gedragen werd door, om dat mooie woord maar even te gebruiken, door Gods achtergrond, van was ik dat nou? Ik denk het niet [...].

Ja, die dingen liggen op je bordje (relatie partner, ex-vrouw die terug wil, Christien), en je kunt het natuurlijk wegschuiven en je hoeft je er niet in te verdiepen, maar het komt op je af en je hoort ervan en in die context in wat nu bij mij speelt, hoe moet je dat dan zien, aan de ene kant, als je er over gaat nadenken dan kom je er niet uit en dan wordt je geblokkeerd in een heleboel opzichten, en kom je er ook niet uit met wat moet je dus doen want ik kan haar (partner, Christien) natuurlijk niet laten vallen en zeggen ik ga maar weer terug naar de situatie van toen.

Relationele positionering

In het begin van het gesprek tast dhr. Elzinga af wie de interviewer is en vooral ook wat haar kerkelijke achtergrond is. Dhr. Elzinga geeft aan dat hij het prettig vindt dat de interviewer zich (ook) aan de rechterkant van de kerk bevindt. Dit is voor hem een goede basis van vertrouwen omdat hij het idee heeft dat een zelfde kerkelijke achtergrond helpt om het gesprek te kunnen voeren. Hij voelt zich verbonden met de interviewer. Als dhr. Elzinga zijn verhaal vertelt, probeert hij dat te verbinden met het onderwerp van Gods leiding, ook als de interviewer daar niet specifiek om vraagt. Aan het eind van het gesprek noemt hij ook zijn kritiek op de kerk en wijst hij de interviewer meerdere keren op de grote verantwoordelijkheid die predikanten (in opleiding) volgens hem hebben.

Dhr. Elzinga geeft meerdere keren aan dat hij naar God toe open wil staan voor zijn leiding. Gods leiding zoekt hij door te bidden maar hoe hij Gods leiding dan precies ervaart door te bidden wordt mij niet helemaal duidelijk. Verder is hij God dankbaar voor de mooie dingen in zijn leven. Een enkele keer klinken er vragen naar God toe. Wil God iets duidelijk maken met de situatie waarin hij zit? Wil God het zo? Meer in het algemeen lijkt dhr. Elzinga zich wat onthand te voelen als het gaat om het omgaan met zijn geloof in God.

En dat zijn dus moeilijke zaken (ziekte partner en ex-vrouw die opnieuw een relatie met hem wil) [...] en dan zeg je van, bedoelt God dit nou zo? Hoe zie je dat nou?

Verantwoording voor het publiek

Als dhr. Elzinga nadenkt over de ernstige ziekte die zijn partner heeft gehad en of en hoe dat met de wil / leiding van God is te verbinden, komt hij daar niet uit. Als hij die situatie al met Gods wil / leiding zou willen verbinden is dit ook lastig voor hem omdat zijn partner weinig met het geloof heeft. Vaak gebruikt dhr. Elzinga het woord moeilijk als hij over dit onderwerp praat.

Aan de andere kant zie ik ook dat hij zijn verhaal gewoon op zijn eigen manier blijft vertellen als zijn 'publiek' zich niet kan vinden in zijn verhaal. Dit blijkt bijvoorbeeld wanneer hij zijn dankbaarheid blijft tonen als zijn familie dat maar niets vindt. Ook gaat hij niet mee in het benoemen van lijden als gebrokenheid zoals dat in de kerk gebeurt.

Toch lijkt hij het wel belangrijk te vinden hoe anderen hem zien. Het lijkt alsof hij de mensen om hem heen het liefst zou willen zien dat hij alles in zijn leven goed op orde heeft, terwijl hem dat tegelijkertijd niet lukt.

Het voorbeeld van mijn partner dan, heel ernstig ziek, moet ik dan toch zeggen van God gaat die weg met jou? Ja, dat vind ik moeilijk.

Doe je het dan voor de kinderen (als hij opnieuw verder zou gaan met zijn ex-vrouw, Christien), voor de relatie, zou je voor haar...

4.5.4 Analyse op basis model Van Knippenberg

Structuur

Tijd Dhr. Elzinga is zich bewust dat hij aan een laatste deel van zijn leven is begonnen en dat het grootste deel van zijn leven achter hem ligt. Dit heeft tot gevolg gehad dat hij naar de Veluwe is verhuisd om nog te kunnen leven in een mooie, rustige omgeving. Ook vertelt hij dat hij nu hij niet meer werkt het idee heeft dat hij niet meer midden in de samenleving staat zoals daarvoor. Toch heb ik niet het idee dat hij zich geheel aan de kant voelt staan of oud zou voelen. Zo is hij bijvoorbeeld nog actief in de plaatselijke politiek en maakt hij verre reizen.

Ja, ik ben nu bij het laatste deel van mijn leven, ik heb er 2/3 op zitten en het laatste deel van mijn leven wil ik graag doorbrengen in een mooie omgeving.

Ik sta nu toch een beetje aan de zijlijn, als je niet direct meer deelneemt aan de zaken van elke dag [...] je staat een beetje aan de kant.

Ruimte Dhr. Elzinga heeft het grootste deel van zijn leven in het westen gewoond maar is bewust op de Veluwe gaan wonen vanwege de mooie natuur. Hij heeft echter niet alleen in Nederland gewoond maar ook zo'n jaar of 5 in het buitenland. Daarnaast heeft hij ook verschillende verre reizen gemaakt. Als hij praat over de tijd die hij in het buitenland heeft doorgebracht klinkt daar misschien iets in door van trots en zeker iets van belangstelling voor het leven en de cultuur in andere landen. Als ik kijk naar de kringen waarin hij zich beweegt, lijken dit vooral de kringen te zijn van hoogopgeleide mensen en mensen met een goede baan.

Transcendente Het besef van het transcendente plaats ik tussen een minimaal en maximaal transcendentiebesef maar meer aan de kant van een maximaal transcendentiebesef. Er is een God die op de één of andere manier het leven leidt en een andere werkelijkheid buiten deze tijdruimtelijke werkelijkheid. Hoe Gods leiding concreet wordt in de tijdruimtelijke werkelijkheid, wordt niet echt expliciet gemaakt en daar wordt vaak aarzelend en zoekend over gesproken. Wel is het voor hem duidelijk dat mensen ook zelf structuur en richting geven aan het leven. Gods leiding lijkt vooral zichtbaar te worden in positieve gebeurtenissen maar ook dat wordt niet altijd zo duidelijk benoemd. Een enkele keer wordt Gods leiding wel concreet gemaakt en dit is als dhr. Elzinga vertelt over de kracht die hij van God krijgt in moeilijke situaties. Verder komt in het interview wel steeds weer terug dat het gehele leven door God wordt omvat en bij hem geborgen is. Het begin en eind van het bestaan is bij God.

Kijk, je kunt ook uitgaan van het feit dat het hele leven door God wordt geleid, met alle invloeden van buiten die je ook zelf, eigenwijs als een mens is, bepaalt, die er structuur en richting aan geeft, ja, om dan te zeggen dat is Gods leiding, ik zie het dus wel, mijn hele leven is in Gods hand daar leg ik me bij neer en hoe ik dat nu allemaal moet beschrijven, ik vind dat heel moeilijk om dat te benoemen.

Antropologie en levensverhaal

Reiziger De tochtgenoten van dhr. Elzinga hebben een belangrijke rol in zijn verhaal. Ik denk dan vooral aan zijn ex-vrouw en zijn partner. Ruim 25 jaar heeft hij zijn leven gedeeld met zijn vrouw waarna zij uit elkaar zijn gegaan. Een andere vrouw die 25 jaar voor hem heeft gewerkt wordt dan zijn partner. Deze nieuwe relatie lijkt nog wel gekenmerkt te blijven door de werkgever-werknemer verhouding in het verleden. Het verhaal gaat echter verder doordat zijn ex-vrouw opnieuw een relatie met hem wil. De tochtgenoten uit het verleden komen bij elkaar in het heden waardoor dhr. Elzinga zich klem voelt komen te zitten tussen hen. Hij komt hierdoor in een complexe situatie waar hij moeilijk uit lijkt te komen. Hij wil zijn partner in ieder geval trouw blijven maar hij kan het tegelijkertijd lastig verdragen dat zijn ex-vrouw het moeilijk heeft nu ze terug wil naar hem.

Ja, ze wil weer terug naar de situatie van vroeger met mij maar dat is natuurlijk een erg moeilijke zaak. En dan zeg je van, moet dat dan, hoe sta je er dan tegenover, kijk het komt op je af, en is dat wat gebroken is weer te helen. Dat is menselijkerwijs gesproken niet, maar dan zeg je van...

Kijk, ik heb dat contact met mijn ex nog en ik weet dat zij het daar moeilijk mee heeft en daardoor in een hele moeilijke situatie belandt en dat gun je natuurlijk niemand, maar het ligt in mijn karakter, kijk, ik houd niet van mensen die in de stress zitten en die moeite hebben en dan probeer je iets voor hen te betekenen en probeer je die dingen te normaliseren en ook haar in haar situatie te helpen.

Bewoner Ook hier zijn de ex-vrouw en de partner van dhr. Elzinga van belang. Deze beide vrouwen laten hem niet los omdat zijn ex-vrouw opnieuw met hem verder wil en hij op dit moment zijn leven deelt met een andere vrouw. Zie ook boven.

Erfgenaam Ik krijg de indruk dat dhr. Elzinga de erfenis van het leven vooral ziet als iets om dankbaar voor te zijn. Hij is dankbaar voor de positieve gebeurtenissen in zijn leven en zijn dank lijkt vooral richting de erflater, richting God, te gaan. Deze erflater benoemt dhr. Elzinga ook als degene die zijn leven leidt en die zijn leven omvat. Hoe dit concreet uitwerkt in zijn leven lijkt echter lastig te zijn aan te geven. Tegelijkertijd heeft dhr. Elzinga ook zijn vragen bij de leiding van de erflater in zijn leven en de manier waarop hij zijn leven moet zien. Het gaat dan vooral om de manier waarop hij de tegenslagen in zijn leven moet beoordelen en hier spreekt hij met veel vragen over.

Zin en levensverhaal

Richting De tijd die richting geeft, wordt heel duidelijk in de verhuizing van de Randstad naar de Veluwe. In de tijd die er nog is, wil dhr. Elzinga in een mooie omgeving wonen en dit leidt tot een verhuizing. Verder heeft het familiebedrijf de richting van het leven van dhr. Elzinga ook diepgaand bepaald. Zijn grote verlangen was om in de buitenlandse handel te gaan werken, daarvoor had hij ook jarenlang in het buitenland gestudeerd, maar het familiebedrijf heeft hier een dikke streep doorgezet. Als hij hierover praat, geeft hij aan dat hij uiteindelijk geen spijt heeft van zijn keuze vóór het familiebedrijf en daarmee tegen de buitenlandse handel.

Toch krijg ik soms ook de indruk dat er tussen de regels door nog iets klinkt van gemis en teleurstelling omdat hij niet in de buitenlandse handel is terecht gekomen. Tegelijkertijd werkt het familiebedrijf ook op een andere manier door in zijn leven. Door het familiebedrijf heeft hij immers zijn partner leren kennen met wie hij nu zijn leven deelt. Ook op deze manier heeft het familiebedrijf richting gegeven. Dhr. Elzinga heeft vragen bij de richting die zijn leven is opgegaan als hij kijkt naar het gaan werken in het familiebedrijf en zijn scheiding. Hoe kan het dat het leven is gegaan zoals het is gegaan? Heeft het zo moeten gaan?

Je kunt natuurlijk zeggen, ik wilde altijd in de buitenlandse handel, en je wordt dan anders bepaald... (door het familiebedrijf, Christien) Je zou dan kunnen zeggen van is dat leiding? Ja, ik heb niet kunnen waarmaken wat ik zou willen, dat is onder andere een punt...

En ik heb in mijn leven ook tegenslagen gehad, na ruim 25 jaar was het dat mijn huwelijk ten einde kwam en dat is een behoorlijke inbreuk en dan kun je zeggen is dat de lijn die je moest gaan? Ruim 25 jaar ben je getrouwd geweest, je hebt kinderen gekregen en het huwelijk heeft geen stand gehouden.

Verband Bij verband denk ik opnieuw aan de relatie die dhr. Elzinga nog met zijn ex-vrouw heeft en de relatie met zijn partner. Dhr. Elzinga voelt zich met hen beide verbonden maar kan niet met beide verder. Hierdoor komt hij in een moeilijke positie waar hij niet goed uitkomt. In het levensverhaal is de band met de familie ook van groot belang. Doordat er *in zijn familie* een eigen bedrijf is waar het op dat moment niet goed meegaat, voelt hij zich ook geroepen om daar aan de slag te gaan. Hij is loyaal aan zijn familie en wil het bewuste bedrijf niet alleen in stand houden omdat het op zich een goed bedrijf is, maar ook omdat het een bedrijf van zijn familie is.

Ja, en daar heb je in het begin ook wel moeite mee, ja een familiebedrijf wat goed is en wat mooi in elkaar zit, ja dat laat je niet verwateren en verpesten en naar de grond werken. Ja, dan heb je toch een taak en... [...] En het was voor mijn broer dus, die afscheid nam van het bedrijf, een hele opluchting dat dat dus kon en het bedrijf in stand kon blijven, omdat ik zijn plaats innam.

Perspectief Het perspectief op het tijdruimtelijke bestaan komt verschillende keren naar voren in het interview. Er wordt dan gezegd dat het leven in Gods hand is en dat het leven door God geleid wordt. Hoe dit precies uitwerkt in het zicht op het tijdruimtelijke bestaan wordt mij niet helemaal duidelijk. Het geloof in een andere werkelijkheid dan deze tijdruimtelijke werkelijkheid, de hemel, laat wel zien dat het leven op aarde uiteindelijk gerelativeerd kan worden. Het gaat om wat komt en niet om wat is geweest.

Dan zeg ik God leidt mij in mijn leven, daar sta ik voor open [...] ik probeer daar heel erg bij te leven, door de dagelijkse omgang met het woord van God en het gebed en het doen en laten en je probeert toch de dingen te doen die goed zijn en wat verkeerd is niet te doen.

[...] en ik ervaar dat in mijn leven als een Godsgeschenk, en ja, dat hoort er ook bij, c'est ça, de negatieve en de positieve dingen. Maar ik denk dat als je op je sterfbed ligt en dan terugdenkt van dat heeft God zo bepaald, dan denk ik bij mezelf, laat ik alsjeblieft vooruit kijken, de hemelse heerlijkheid in, en moet ik die weg maar inslaan en alles wat geweest is, was fantastisch mooi, en alles met z'n ups en downs en z'n moeilijkheden en dan denk ik, zo beleef ik dat dan, zo zie ik dat dan.

Proces

Verandering en continuïteit Verandering zie ik in de bewuste keuze voor het veranderen van de leefomgeving, het gaan wonen op de Veluwe. Verder vind ik het lastig om iets over verandering en continuïteit te zeggen in het interview.

Individuatie en participatie Dhr. Elzinga heeft een groot deel van zijn leven als directeur-eigenaar van een bedrijf aan anderen leiding gegeven. Een spannende vraag is dan hoe deze individuatie zich vervolgens verhoudt tot participatie, ook omdat dhr. Elzinga zichzelf ziet als een wat dominante man. In hoeverre kan hij zich geven aan anderen en zich deel weten van een groep? Lukt het hem ook om leiding te ontvangen van anderen? En in hoeverre durft hij zijn kwetsbaarheid te laten zien aan anderen? Op basis van het interview lukt het mij niet om een goed antwoord op deze vragen te vinden maar ik denk wel dat hij dichter bij individuatie zit dan participatie.

Autonomie en heteronomie Ook hier speelt de vraag of dhr. Elzinga zich kan geven aan een ander en aan de Ander. Durft hij zich over te geven aan God en zich te laten leiden door deze God? En kan hij ook zijn eigen kwetsbaarheid als mens onder ogen zien? Kan hij het ook verdragen als dingen hem niet lukken? Als ik kijk naar de verhouding tussen autonomie en heteronomie in het interview heb ik het idee dat dhr. Elzinga toch meer aan de kant van autonomie dan heteronomie zit. Autonomie en heteronomie lijken niet geheel in evenwicht te zijn. Daarnaast laat hij merken dat hij het moeilijk vindt om het geloof handen en voeten te geven in het alledaagse leven. Het lukt hem niet goed om de transcendentie werkelijkheid te verbinden met de tijdruimtelijke werkelijkheid hoewel hij dit wel graag zou willen. De moeite die hij met het maken van deze verbinding heeft, komt m.i. ook terug in wat hij zegt over de kerk en de verantwoordelijkheid van predikanten. Verschillende keren spreekt hij wat verontwaardigd over de kerk die de mensen naar zijn idee te weinig helpt om het geloof zichtbaar te maken in het dagelijkse leven.

Zij (predikanten, Christien) mogen mij toch aanspreken op mijn christen-zijn van laten wij nu eens dit doen en dat doen en laten we niet verzanden in, van we komen wel een keer bij elkaar maar, gezellig, maar laten wij nu eens omzien naar elkaar, ga nou eens naar die en naar die, dat moet geleid worden, dat is ongelofelijk belangrijk, maar dat moet toch iets concreets worden in de samenleving... [...] ik ben daar heel introvert in, ik zou daar wel extravert in willen zijn maar, hoe ga je ermee om, dat je stevig in je schoenen staat om dat duidelijk te maken. Waarom wordt mijn buurvrouw niet door mij geïnspireerd die er helemaal niks van wil weten, niks, niks, niks van wil weten en als ze hier komt dan drinken we een glaasje sherry en dan komt het gesprek niet op tafel (over het geloof, Christien) en dan heb ik niet die kracht die ik verbaal, ik kan ze verbaal overal mee verrassen, maar daar dus niet in.

Doel en competentie in levensverhaal

Autobiografische competentie en diachrone identiteit Als ik kijk naar de autobiografische competentie valt mij op dat dhr. Elzinga veel makkelijker en uitvoeriger kan vertellen over het gebeuren in de wereld, de politiek en de kerk dan over zijn eigen persoonlijke leven. Hij heeft een duidelijke mening en visie ontwikkeld over de 'grote zaken' maar ik heb het idee dat hij het veel lastiger vindt om te reflecteren over de moeilijke gebeurtenissen in zijn leven en over zijn eigen innerlijk. De diachrone identiteit lijkt bepaald te zijn door zijn jarenlange leidinggevende positie in het familiebedrijf en door de verhoudingen tussen hem en zijn ex-vrouw en huidige partner. Zo verbindt dhr. Elzinga zijn relatie met zijn partner in het heden bijvoorbeeld met hun werkgever-werknemer relatie in het verleden.

Een reden dat hij het goed met zijn partner kan vinden is dat zij in hun relatie volgend is terwijl ze anders wat dominant wordt genoemd. Dat zijn partner naar hem toe volgend is, verbindt dhr. Elzinga met het feit dat hij haar werkgever is geweest. Wat dhr. Elzinga aangeeft als moeilijke situatie in het heden is dat zijn ex-vrouw naar hem terug wil. Het verleden blijkt het heden en de toekomst ook nu weer te beïnvloeden omdat hij zich verbonden is blijven voelen met zijn ex-vrouw. Tegelijkertijd is het voor hem duidelijk dat hij zijn huidige partner niet wil laten vallen. Hij staat als het ware tussen de beide vrouwen in en dit is mede bepalend voor wie hij op dit moment is en in de toekomst zal zijn.

Kijk mijn partner die heel lang voor mij gewerkt heeft en toen het zo was, toen mijn huwelijk niet verder ging, toen hebben we met elkaar, ik ben met haar verder gegaan, ik werkte al 25 jaar 8 uur per dag met haar en we hebben met ons werk ook duidelijk successen kunnen boeken en ik kan heel goed met haar, zij heeft geen kerkelijke achtergrond, zij denkt dingen niet zo ver door als ik dat doe, zij heeft er ook heel weinig mee, zij accepteert het allemaal, zij vindt het ook allemaal goed, zij heeft overal wel een uitgesproken mening over maar op dit gebied niet, daar discussieert ze ook niet over, we hebben daarin ook helemaal geen contact, maar we kunnen het heel goed met elkaar vinden, ja en ook dat is een Godswonder uiteraard, ja en mijn karakter, ik ben toch wel een dominante man, ja en zij is daarin toch volgend en voor hetzelfde geld had je ook een dominante vrouw gehad, dat is ze ook wel, maar in mijn optiek is ze dat niet, in de optiek van anderen, anderen vinden haar wel dominant maar voor mij dus niet, maar dat komt misschien door de situatie dat ik haar werkgever was, werkgever-werknemer situatie, toch even dat idee van, hij is toch altijd mijn werkgever geweest. We hebben het heel goed met elkaar, we doen veel met elkaar en ja, ze heeft voor anderen een heel moeilijk karakter maar ik kan heel goed met haar over weg...

Contextuele competentie en synchrone identiteit Meer in het algemeen krijg ik de indruk dat dhr. Elzinga zijn plek wel heeft gevonden binnen zijn familie en kennissen en ook op de Veluwe. Hij denkt en zegt wat hij vindt en daarnaast voelt hij zich ook thuis op de Veluwe. Zijn synchrone identiteit kan voor een groot deel wel erg beïnvloed zijn door zijn werk. 30 jaar lang is hij directeur-eigenaar geweest van een bedrijf en daarbij kan gevraagd worden in hoeverre hij het leiding geven heeft losgelaten in zijn huidige contacten met mensen. Wat ook belangrijk is bij zijn synchrone identiteit is dat hij aan het zoeken is naar de plaats die hij moet innemen tussen zijn ex-vrouw en zijn partner. Hij lijkt er nog niet echt uit te zijn gekomen hoe hij precies met hen wil omgaan en kan omgaan.

Afhankelijkheidscompetentie en religieuze identiteit In het interview wordt duidelijk zichtbaar dat dhr. Elzinga uitgaat van een transcendente werkelijkheid naast de tijdruimtelijke werkelijkheid en van een God die betrokken is op mensen. Er is een God die op welke manier dan ook leiding geeft, die mensen kracht geeft in lastige situaties en tot wie gebeden kan worden. Uiteindelijk ziet hij zijn bestemming ook in die transcendente werkelijkheid, in de hemel. Hoe de transcendente werkelijkheid precies betrokken kan worden op de tijdruimtelijke werkelijkheid is alleen niet zo duidelijk. Daarnaast blijft de vraag staan in hoeverre het lukt om zich echt afhankelijk te weten van het transcendente.

4.5.5 Conclusie

De leiding van God wordt voor dhr. Elzinga het meest concreet in zijn leven als hij terugkijkt op moeilijke situaties zoals bijvoorbeeld toen zijn partner ernstig ziek was. Hij heeft ervaren dat God hem door die moeilijke situatie heeft geholpen.

Gods leiding lijkt dhr. Elzinga ook te zien in positieve gebeurtenissen zoals het herstel van zijn partner, het succes met het familiebedrijf en het gaan wonen op de mooie Veluwe. Deze gebeurtenissen verbindt hij echter minder expliciet met leiding van God. Meer in het algemeen geeft dhr. Elzinga aan dat zijn hele leven door God wordt geleid en dat zijn leven in Gods hand is. Hij vindt het alleen lastig om daar meer over te zeggen en om in zijn eigen leven aan te wijzen wanneer Gods leiding een rol heeft gespeeld. Wel merkt hij hierbij op dat mensen ook zelf richting en structuur aan hun leven geven. De leiding van God zoekt hij door te lezen in de bijbel en door te bidden. Het lijkt dhr. Elzinga echter niet geheel te lukken om de bijbelteksten te vertalen naar het leven van alledag. Verder wordt het in het interview niet echt duidelijk hoe het gebed is verbonden met zijn leven. Als dhr. Elzinga terugkijkt op moeilijke gebeurtenissen in zijn leven, bijvoorbeeld het ziek worden van zijn partner, wil hij die of kan hij die eigenlijk niet verbinden met leiding van God. Hij vindt het ook te pijnlijk of niet van fijngevoeligheid getuigen om te zeggen dat deze gebeurtenissen een teken van God zijn. Hij spreekt hier dan ook erg aarzelend en zoekend over. Uiteindelijk zegt hij ook dat de vraag of God bepaalde gebeurtenissen heeft geleid of gewild voor hem eigenlijk ook niet zo relevant is. Het gaat hem meer om de vraag hoe je het beste met die gebeurtenissen kunt omgaan. In het grote geheel van de wereld en de kerk ziet hij Gods leiding door het werk dat mensen doen. God gebruikt deze mensen om de wereld en de kerk te leiden.

4.6 Dhr. Oosterbeek

4.6.1 Portret

Dhr. Oosterbeek komt oorspronkelijk uit Friesland maar woont vanaf ongeveer zijn 20^e al op de Veluwe. Op de Veluwe is hij wel een keer verhuisd naar een andere plaats en daar woont hij ondertussen alweer zo'n 15 jaar. Dhr. Oosterbeek is halverwege de 60, is getrouwd en heeft 2 kinderen die al lange tijd uit huis zijn. Met zijn vrouw gaat hij al jarenlang naar een hervormde kerk maar van huis uit is hij gereformeerd synodaal en dat is hij ook gebleven. Dhr. Oosterbeek is enkele jaren onderwijzer geweest op een basisschool en is daarna gaan werken op het vmbo. Op het vmbo gaf hij les in één van de moderne talen, begeleidde hij stagiaires en beginnende docenten en was hij daarnaast bezig met de organisatie binnen de school. Na ruim 25 jaar werken op het vmbo gaat het echter niet goed met dhr. Oosterbeek. Hij heeft geen energie meer, hij voelt zich helemaal leeg en de diagnose 'burn-out' wordt gesteld. Vervolgens zit hij bijna een jaar thuis. Na dat jaar pakt hij zijn werk voor 50% weer op en werkt hij nog enkele jaren. Dan lukt het niet meer om te werken en stopt hij definitief met zijn werk.

Dat hij 10 jaar geleden burn-out is geraakt ziet dhr. Oosterbeek als het gevolg van enthousiast en hard werken, alles goed willen doen en weinig uit handen kunnen geven. Voor hem heeft zijn burn-out daardoor ook niets te maken met leiding van God of God die dit zo gewild zou hebben. Dat hij burn-out is geraakt ziet hij zeker niet als ingreep van God, dhr. Oosterbeek wil en kan God dit niet verwijten. Het burn-out raken is als een logisch gevolg van zijn karakter en de manier waarop hij heeft gewerkt. Die keren dat hij moest stoppen met werken omdat het niet meer ging, is hij veel gaan lopen in het bos om tot rust te komen, om na te denken en alles op een rij te zetten. In die periodes ervaart hij veel steun van God, zijn vrouw, kinderen en vrienden om verder te komen na alles wat gebeurd is. Deze steun is voor hem leiding van God. Gods leiding ziet dhr. Oosterbeek ook als hij zich bedenkt dat hij onverwacht is komen wonen waar hij nu woont. Het heeft zo moeten zijn dat hij daar is terecht gekomen, juist ook omdat hij met zijn vrouw nu naar een kerk kan gaan waar zij beiden op hun plek zijn.

De leiding van God is voor dhr. Oosterbeek niet altijd zo duidelijk aan te geven in zijn leven. Het is meer het weten of ervaren in het algemeen dat God het leven leidt. Zo zal God nabij zijn als je het niet meer ziet zitten en kun je achteraf soms zien dat iets een vingerwijzing van God was. Hoe het precies zit met wat nu Gods leiding is en wat God wil, staat voor dhr. Oosterbeek ook niet vast. God is voor mensen ook te groot om van hem te kunnen zeggen wat Hij nu echt werkelijk heeft geleid. Van vroeger en vanuit zijn omgeving weet dhr. Oosterbeek dat sommige mensen echter wel precies aan kunnen geven wat God naar hun idee heeft geleid en wat God heeft gewild. In dit gedachtegoed waarbij een bepaald systeem alles kan verklaren kan hij zich niet vinden. Als mensen zeggen dat God het zo heeft gewild roept dat weerstand bij hem op. Een dergelijke uitspraak ziet hij als deterministisch en fatalistisch, wat is gebeurd moest nu eenmaal gebeuren, de verantwoordelijkheid wordt bij God gelegd en mensen hoeven er dan niet meer over na te denken.

4.6.2 Woordonderzoek leiding God, God heeft het zo gewild / wil God

De leiding van God wordt in het gesprek vaak genoemd. Vaak komt deze leiding ter sprake als dhr. Oosterbeek vertelt over het verhuizen naar zijn huidige woonplaats. Hij ziet het als leiding van God dat hij daar is terecht gekomen en niet in de plaats waar ze eigenlijk van plan waren te gaan wonen. Een paar keer zegt hij hierbij dat 'het zo heeft moeten zijn'. Gods leiding ziet hij ook in de kracht die hij heeft gekregen om uit zijn burn-out te komen, om alles te kunnen verwerken. Dat hij burn-out is geraakt verbindt hij echter niet met Gods leiding. Hoe God het leven leidt is voor dhr. Oosterbeek niet altijd zo precies aan te wijzen. Wel is het voor hem duidelijk dat God zijn leven leidt en dat deze God hem hoe dan ook vasthoudt. Soms kunnen er wel momenten zijn dat God een vingerwijzing geeft of 'een zetje' maar dit is meer een gevoel dan iets dat concreet is te benoemen. Verder kan Gods leiding zichtbaar worden in de gaven die mensen hebben gekregen. Tot slot geeft dhr. Oosterbeek aan dat hij zich in ieder geval niet kan vinden in de gedachte dat God alles leidt.

De uitspraak dat God het zo heeft gewild komt verschillende keren naar voren net als de wil van God. Meestal wordt dit dan verbonden met de gedachte dat mensen precies weten wat de wil van God is en dat alles vast staat. Het woord vast komt in deze context ook meerdere keren voor evenals het woord systeem. Dhr. Oosterbeek zet zich echter duidelijk af tegen dit zo zeker weten wat de wil van God is. Ook wordt Gods wil genoemd als dhr. Oosterbeek aangeeft dat hij zeker niet gelooft dat zijn burn-out door God is gewild.

Als het gaat over Gods leiding en de uitspraak 'God heeft het zo gewild' geeft dhr. Oosterbeek aan dat hij hier verschil tussen ziet. Hij geeft de voorkeur aan het spreken over Gods leiding, de uitspraak dat God het zo heeft gewild roept weerstand bij hem op.

4.6.3 Analyse op basis model Ganzevoort & Visser

Structuur

Als ik kijk naar de structuur van het interview zie ik dat dhr. Oosterbeek zijn verhaal verschillende keren vertelt met behulp van ringcomposities. De verhaallijn wordt stilgezet, er volgt een nieuw verhaal waarna hij terugkomt op het punt waar de verhaallijn was gestopt. De meeste ringcomposities worden gebruikt ter verheldering. Ook deze ringcomposities laten zien dat hij zijn verhaal breedvoerig vertelt wat een enkele keer ook tot gevolg heeft dat hij de draad van zijn verhaal kwijt is.

Verder is het verleden heel belangrijk in het interview omdat dit verleden steeds weer ter sprake komt als dhr. Oosterbeek een verbinding legt tussen zijn leven en Gods leiding. Hij neemt afstand van de manier waarop hij vroeger over God heeft horen vertellen en hij zet daar een eigen standpunt tegenover. Hier speelt ook nog in mee dat hij op de Veluwe is komen wonen waardoor hij opnieuw in aanraking lijkt te komen met de manier waarop hem vroeger het verhaal van God is verteld.

Perspectief

Dat dhr. Oosterbeek burn-out is geraakt ziet hij zelf puur als het gevolg van zijn karakter en de manier waarop hij altijd heeft gewerkt. Hij geeft aan dat hij perfectionistisch was, dat hij moeilijk dingen uit handen kon geven, dat hij altijd hard heeft gewerkt en ook veel plezier had in zijn werk. Het burn-out raken heeft voor hem daardoor ook niet te maken met Gods leiding of iets van de duivel.

Een andere belangrijke gebeurtenis in zijn leven is het gaan wonen in zijn huidige woonplaats. Deze gebeurtenis verbindt hij wél met Gods leiding en hij geeft aan dat zijn vrouw dit ook zo ziet. Onverwacht is hij in de plaats komen wonen waar hij nu woont en dit heeft naar zijn idee zo moeten zijn omdat hij daardoor verbonden is geraakt met een bepaalde hervormde kerk. In het interview wordt geen andere reden genoemd dan deze binding met de kerk. De binding met deze kerk is belangrijk omdat het erop leek dat hij minder betrokken zou zijn geweest bij de kerk als hij was gaan wonen waar ze eerst heen wilden. Daarnaast is hij door zijn verhuizing naar zijn huidige woonplaats steeds naar die ene kerk gegaan met zijn vrouw. Voor die tijd ging hij de ene week naar de hervormde kerk omdat zijn vrouw hervormd was en de andere week naar de gereformeerde kerk omdat hij gereformeerd was. Na de verhuizing besluit dhr. Oosterbeek echter altijd naar die ene hervormde kerk te gaan omdat ze daar voor die tijd ook al kwamen en hij de gereformeerde kerk toch nog niet kende in zijn nieuwe woonplaats. Het is voor hem heel fijn om altijd naar dezelfde kerk te gaan en hij voelt zich ook als gereformeerde heel erg thuis in die hervormde kerk. Dat hij met zijn vrouw op zijn plek is in deze hervormde kerk blijkt voor hem ook uit het feit dat zijn vrouw al jarenlang in de kerkenraad zit.

In het interview komt verder vaak naar voren hoe dhr. Oosterbeek tegen God aankijkt. Dit perspectief staat steeds tegenover het perspectief op God dat hij van huis uit kent en van sommige mensen op de Veluwe. Het valt mij hierbij op dat hij bij zijn eigen perspectief op God vooral aangeeft hoe hij God *niet* ziet. De manier waarop hij God niet ziet, valt dan eigenlijk samen met hoe er vroeger bij hem thuis werd gesproken over God en nu op de Veluwe. Als dhr. Oosterbeek terugdenkt aan zijn burn-out ziet hij dat niet als iets dat God heeft gewild maar als gevolg van zijn manier van werken. Op een zelfde manier kijkt hij naar het voorbeeld van een kind dat is overleden toen het onder een bus kwam. Dit ongeluk is voor hem te wijten aan het feit dat het kind niet heeft uitgekeken. Als de oma van dit kind hier vervolgens op zegt dat het Gods wil was, ziet hij dit als fatalistisch. Het is dan alsof het altijd al heeft vast gestaan dat dit ongeluk zou gebeuren en je het daarom maar moet accepteren. Dhr. Oosterbeek heeft ook het idee dat mensen hiermee de verantwoordelijkheid voor wat gebeurd is bij God leggen waardoor ze er vervolgens ook niet meer over hoeven na te denken. Later voegt hij hieraan toe dat mensen vroeger misschien ook niet het vermogen hadden om hier wel kritisch over na te denken en dat het hen ook houvast bood om te weten hoe dingen in elkaar zaten.

Als mensen zo duidelijk zeggen dat God het zo heeft gewild verbindt dhr. Oosterbeek dit met een godsbeeld waarbij God als het ware de touwtjes van het wereldgebeuren in handen heeft en alles bestuurt.

Hij associeert dit godsbeeld ook met de plaatjes uit de kinderbijbel waarin God wordt afgebeeld als een man met een lange baard. Bij een dergelijk godsbeeld hoort voor hem een heel doordacht systeem waarin precies duidelijk wordt wat God wil en waar men uitgaat van de gedachte dat al precies vast staat wat gaat gebeuren. Ook heeft hij de indruk dat mensen God dan vooral als een wrekende God zien wat angst bij hen oproept. Vanuit angst voor God zouden mensen ook al snel zeggen dat God het zo heeft gewild. Zelf ziet hij God meer als iemand die er altijd voor je is, iemand die je verder helpt en iemand die ook leiding geeft in je leven. Hoe God deze leiding geeft, is niet altijd precies te zeggen maar dit betekent niet dat er geen leiding is.

Maar kennelijk heb ik toch een vorm van roofofbouw gepleegd en dan word je een halt toegeroepen want dan is het in één keer over. Nou, dat zie ik niet als Gods leiding. En dat zie ik ook niet als, wat sommige mensen zeggen die zwaargelovig zijn, van dit is het werk van de duivel. Daar geloof ik ook geen barst van, dit is gewoon, dit zit in je aard en daar ben je tegenaan gelopen.

Daar hebben we veel rondgelopen en rondgekeken maar we zijn er niet gaan wonen en achteraf zeggen mijn vrouw en ik vaak tegen elkaar: 'Dat heeft zo moeten zijn'. Daar zie ik wel een stukje concrete leiding in.

Dat is makkelijk op het conto van God schuiven, en dat is makkelijk want dan hoeft je er zelf niet over na te denken. Je kunt toch ook zeggen van dat jongetje heeft niet uitgekeken en het was zijn eigen schuld... Ja, dan kun je onze lieve Heer nog wel wat aanrekenen als je zo denkt.

Ook, dat is hier natuurlijk op de Veluwe ook zo, zo ben ik ook opgevoed, God is een wrekende God, pas op! Angstgeloof krijg je daarvan. [...] Kijk bij angstgeloof kun je ook al snel roepen van Hij wil het zo. Ik geloof er meer in, Hij laat je niet zakken. Ook als je hem zelf laat zakken, [...], en toch, elke keer zoekt Hij je weer op, ik geloof dat je het zo moet zien.

Rolverdeling

Bij de rol die de verteller heeft, kijk ik terug naar wat ik onder Perspectief heb geschreven. Dhr. Oosterbeek ziet zichzelf als iemand die altijd hard heeft gewerkt waardoor hij uiteindelijk burn-out is geraakt. Hij geeft aan dat het burn-out raken een gevolg is van zijn karakter maar daarnaast zegt hij ook dat hij het achteraf gezien anders had moeten aanpakken, het had ook anders kunnen gaan. Het burn-out raken speelt een belangrijke rol in het interview en dit geldt ook voor zijn verhuizing naar zijn huidige woonplaats. De personen die in het interview steeds weer naar voren komen, zijn vooral andere gelovigen uit de vroegere omgeving van dhr. Oosterbeek en gelovigen van de Veluwe. Het zijn dan vooral de gedachten van deze personen over Gods leiding en de wil van God die een belangrijke rol krijgen in het interview. Steeds weer vertelt dhr. Oosterbeek over het gedachtegoed van die personen om aan te geven in welke gedachten over Gods leiding en de wil van God hij zich zeker niet kan vinden.

God komt in het interview naar voren als degene die er is, als degene die mensen bijstaat en degene die leiding geeft. De leiding van God is voor dhr. Oosterbeek concreet te zien in de steun die hij heeft ervaren om uit zijn burn-out te komen en in de onverwachte verhuizing naar zijn huidige woonplaats. Daarnaast kan Gods leiding soms ook achteraf te zien zijn in iets van een vingervijzing van God. Gods leiding is echter vaak niet zo concreet te 'pakken', het is niet iets dat je in de vingers hebt. Dhr. Oosterbeek is zich daarbij ook bewust dat het vrij subjectief en daarmee relatief kan zijn wat mensen als leiding van God benoemen.

[...] die wisten wat God wilde, wat Gods weg was, nou dat wist ik niet.

Of dat je door er over na te denken toch zegt van, hé, ja... bij nader inzien... bij het terugkijken... zou je kunnen zeggen, dit is Gods leiding, of... dénk je dat het Gods leiding is.

Kijk daar is God te groot voor dat kunnen we ook niet weten. Hoe leidt Hij ons? Je kunt op een zeker moment denken van dit zijn markeerpunten in de leiding, maar je kunt nooit precies weten hoe dat werkelijk is.

Toon

Bij dit interview kies ik voor de herfst. Het beeld van de herfst komt bij mij naar boven doordat het in het gesprek zo vaak gaat over het 'systeem' waar dhr. Oosterbeek zo tegenaan loopt. Het is het systeem wat hij van huis uit kent, van sommigen op de Veluwe en van de plaatjes uit de bijbel die hij als onderwijzer zo vaak is tegen gekomen. Het gaat om een geloofssysteem waarin alles vast ligt en waarin mensen precies lijken te kunnen zeggen hoe alles zit en wat God wil.

Met dit systeem kan dhr. Oosterbeek niet uit de voeten en dan komt de vraag op wat er gebeurt als je los komt van een systeem waar je mee opgegroeid bent. Het lijkt alsof er een voortdurende zoektocht volgt die ook steeds weer onzekerheid met zich meebrengt. Bij de herfst denk ik ook aan de spanningen die het huwelijk van dhr. Oosterbeek met zich meebracht doordat hij als gereformeerde met een hervormde trouwde. Zowel bij hem als bij zijn vrouw riep dit weerstand op bij de familie. Opnieuw is er een botsing met een 'systeem', het als gereformeerde eigenlijk niet mogen trouwen met een hervormde en andersom. Ook associeer ik het burn-out raken met de herfst. Toch laat het interview geen sombere indruk bij mij achter. Ik heb het idee dat het dhr. Oosterbeek uiteindelijk wel lukt om op *zijn* manier met het geloof bezig te zijn en dat hij ook kan genieten van zijn leven samen met zijn vrouw.

Maar misschien zie ik dat niet goed, ik ben ook maar een leek, [...] maar ik heb daar zo toch mijn ideeën over die misschien theologisch helemaal niet relevant zijn...

Interviewer: (verbaasd) Nou, hoezo?

Nou, omdat het geen systeem is.

Ik ben daar voor mezelf vaak over aan het denken (over het geloof, Christien) dus ik zoek mijn weg wel. Ik hoop dan dat ik niet al te ver afdwaal [...].

Relationele positionering

Dhr. Oosterbeek stelt zich open op tegenover de interviewer en maakt duidelijk dat hij graag zijn gedachten wil delen over Gods leiding. Een paar keer verbindt hij het gesprek ook uit zichzelf met het onderwerp van Gods leiding. Verder refereert hij verschillende keren aan de studie van de interviewer, 'dat weet je vanuit je studie misschien ook', en haar bekendheid met de omgeving. Wat opvalt, is dat het gesprek af en toen op meta-niveau wordt getild door dhr. Oosterbeek. Dit gebeurt wanneer hij iets vraagt of zegt over de manier waarop we het gesprek wel of niet inhoudelijk zullen vervolgen.

Naar God toe is dhr. Oosterbeek dankbaar dat hij de kracht heeft gekregen en mensen om hem heen om uit zijn burn-out te komen. Dat hij burn-out is geraakt ziet hij niet als Gods leiding, hij kan en mag God dat naar zijn idee niet verwijten.

Hij heeft het echter ook nooit zo ervaren dat het God zou zijn geweest die hem burn-out heeft laten raken.

Verantwoording voor publiek

Ik denk hier opnieuw aan de mensen van vroeger en de mensen van de Veluwe die een bepaald geloofssysteem hebben. Door het hele interview heen geeft dhr. Oosterbeek aan wat die mensen denken en wat voor hem de redenen zijn om niet mee te gaan in die gedachten. Hier kan misschien in meespelen dat hij wil verantwoorden waarom hij niet kan instemmen in het genoemde systeem.

4.6.4 Analyse op basis model Van Knippenberg

Structuur

Tijd Het verleden speelt op verschillende manieren een belangrijke rol voor het heden en ook wel voor de toekomst. Het is het verleden van hard werken waardoor dhr. Oosterbeek een burn-out kreeg. Deze burn-out zal zijn leven voor altijd veranderen. Niet alleen fysiek gezien maar ook geestelijk omdat hij door zijn burn-out moest stoppen met werken en zo ook tijd heeft gekregen om na te denken over zijn leven. Bij het verleden denk ik ook aan het gedachtegoed over het geloof dat hij van huis uit heeft meegekregen. Zijn hele leven zal dat meespelen in zijn eigen denken over het geloof.

Ruimte Bij ruimte is het wonen in zijn huidige woonplaats van belang waar hij zich vooral kerkelijk gezien thuis voelt, zie ook de analyse van Ganzevoort & Visser onder Perspectief. Daarnaast gaat het opnieuw om het denken over het geloof zoals hij dat van huis uit kent en zoals hij dat weer tegenkomt op de Veluwe. Dit denken roept weerstand bij hem op en kan hem ook verontwaardigd maken. Hij verhoudt zich kritisch tot dit gedachtegoed.

Transcendente Het besef van het transcendentie plaats ik tussen een minimaal en maximaal transcendentiebesef maar meer iets aan de kant van een maximaal transcendentiebesef. Het staat voor dhr. Oosterbeek allereerst vast dat er een God is die leiding geeft in de tijdruimtelijke werkelijkheid. Tegelijkertijd brengt dhr. Oosterbeek ook meerdere keren een causaal verband aan tussen bepaalde omstandigheden en gebeurtenissen *binnen* de tijdruimtelijke werkelijkheid. Dat hij burn-out is geraakt ziet hij bijvoorbeeld puur als het gevolg van zijn karakterstructuur en hard werken.

Antropologie

Reiziger Als dhr. Oosterbeek terugkijkt op zijn leven ziet hij zichzelf allereerst als een reiziger die met vanalles en nog wat druk in de weer is. Als de kinderen ouder worden en hij later ook stopt met werken door zijn burn-out, is hij juist veel meer iemand die rust kent en tijd heeft voor bezinning. Wat betreft zijn tochtgenoten uit het verleden, beseft dhr. Oosterbeek dat zij van invloed blijven op zijn leven nu. Het gaat dan vooral om de theologie van zijn tochtgenoten. Deze theologie komt steeds weer naar boven en wordt ook opgeroepen door de huidige tochtgenoten op de Veluwe. Andere tochtgenoten die hier genoemd moeten worden zijn zijn vrouw, zijn kinderen en zijn vrienden. Het zijn deze mensen die hem hebben geholpen om uit zijn burn-out te komen. Zij vormen een belangrijk steunsysteem.

Dus je werk, met alles wat daar mee samenhangt, je studie, de kinderen, daar ben je mee bezig, die kinderen groeien op, die vragen aandacht, je bent jong, je bent energiek en je denkt dat zal allemaal wel en dat gaat ook, dus ik haalde aktes [...] je was altijd druk bezig.

Dat ik het zo geschetst heb, dat je de achtergrond ook weet (geloofssysteem van huis uit, Christien), je moet dat wel weten, tenminste ik kan dat niet scheiden, je bent je leven lang, zolang je leeft, ben je onderweg daarmee en dat gaat met golfbewegingen, daar ben ik me ook heel goed van bewust.

Bewoner Het zijn naar mijn idee vooral de mede-bewoners die hier van belang zijn. Zoals eerder gezegd onder Ruimte roept de theologie van sommige mensen op de Veluwe weerstand op bij dhr. Oosterbeek. Met de mensen in zijn directe omgeving, zoals zijn vrouw, kinderen en vrienden, lijkt hij een goede band te hebben en hij kan steun bij hen vinden.

Erfgenaam Hoe dhr. Oosterbeek het *gekregen* bestaan precies ziet, is mij niet helemaal duidelijk. Het is voor hem in ieder geval niet zo dat God van te voren al precies heeft vastgelegd hoe de levensloop van een persoon zal zijn. Bij sommige gebeurtenissen speelt Gods leiding wel een rol maar zeker niet bij alle gebeurtenissen.

Zin

Richting Het leven van dhr. Oosterbeek lijkt lange tijd richting te hebben gekregen doordat dhr. Oosterbeek, misschien ook onbewust, met heel veel dingen bezig heeft willen zijn en die dingen ook goed heeft willen doen. Achteraf gezien lijkt hij aan te geven dat het beter was geweest om een andere richting in te slaan. Uiteindelijk is de richting die hij in het verleden is uitgegaan een halt toegeroepen doordat hij burn-out is geraakt. Het leven zelf lijkt te dwingen tot het inslaan van een nieuwe richting aan het leven.

[...] ik heb mijn werk gedaan, ik heb mijn plicht gedaan, achteraf denk ik wel eens, ik had dat anders aan moeten pakken.

Verband In het interview komt naar voren dat dhr. Oosterbeek zich verbonden voelt met de mensen binnen zijn sociale netwerk en de kerk waarin hij is terecht gekomen. Het is voor hem ook bijzonder dat hij nu samen met zijn vrouw naar een kerk kan gaan waar hij zich ook echt thuis voelt. In het verleden ging hij de ene week immers naar een hervormde kerk omdat zijn vrouw hervormd was en de andere week naar een gereformeerde kerk omdat hij gereformeerd was. Dit had tot gevolg dat hij zich eigenlijk nergens echt thuis voelde. Verder heeft de kerk waar hij nu heen gaat op een positieve manier een binding met de kerk waar hij van oorsprong altijd kwam. Hoewel hij vroeger naar een gereformeerde kerk ging en nu naar een hervormde kerk is daar een zelfde rechtzinnige prediking. Dit is overigens één van de weinige keren dat hij een positieve binding heeft met de kerk of het geloofssysteem van vroeger.

Ik ben altijd wel rechtzinnig geweest en dat was bij ons in de kerk ook. Jezus werd geprekt als Verlosser van onze zonden, en dat preken ze hier in de kerk ook (in zijn huidige woonplaats, Christien).

Perspectief De grond van het bestaan lijkt voor dhr. Oosterbeek uiteindelijk in zijn geloof in God te liggen. Het is deze God die er altijd voor hem is, die leiding geeft en die hem verder helpt als hij het niet meer ziet of kan. Het bemoedigt hem om dit te weten.

En dat is ook leiding, dat als je het op een gegeven moment zelf niet meer ziet of niet meer kunt, dat je toch gedragen wordt, dat, populair gezegd, God je niet laat zakken.

Proces

Verandering en continuïteit Verandering en continuïteit zie ik als het in het interview gaat om geloof. Dhr. Oosterbeek neemt afstand van het geloofssysteem dat hij van huis uit heeft meegekregen omdat hij zich daar niet in kan vinden. Hij laat het geloof echter niet los net als het blijven belijden van Jezus als Verlosser. Hier blijft dus een zekere continuïteit. Vervolgens moet hij wel op zoek gaan naar een andere manier van geloven wat verandering met zich meebrengt. Hij verlangde naar verandering maar dit brengt tegelijkertijd ook onzekerheid met zich mee, zie ook de analyse van Ganzevoort & Visser onder Toon. Deze onzekerheid lijkt hem soms doen terug te verlangen naar het geloofssysteem van vroeger. Er is dan weer verlangen naar continuïteit.

Individuatie en participatie Individuatie en participatie staat in lijn met verandering en continuïteit. Dhr. Oosterbeek maakt zich voor een groot deel los van het geloofssysteem waarmee hij is opgevoed en wat hij tegenkomt op de Veluwe, individuatie. Uiteindelijk verbindt hij zich dan met de kerk in zijn huidige woonplaats en kan hij zich daar thuis voelen, participatie. Bij de verbinding met deze kerk speelt ook mee dat hij nu elke zondag samen met zijn vrouw naar die kerk gaat. Ook op deze manier is er sprake van participatie omdat hij voor die tijd ook nog naar de gereformeerde kerk ging omdat hij gereformeerd was.

Heteronomie en autonomie Ik vind het lastig om op basis van het interview echt iets te zeggen over de verhouding tussen het verlangen naar heteronomie en autonomie. In ieder geval laat dhr. Oosterbeek weten dat God de mensen niet bestuurt als een marionet die zelf niets kan. Ook geeft hij aan dat je als mens nooit precies zal kunnen weten wat God in deze tijdruimtelijke doet. De transcendente werkelijkheid is verbonden met de tijdruimtelijke werkelijkheid maar hoe dit precies zit, is niet iets dat de mens precies zal kunnen zeggen.

Doel en competentie

Autobiografische competentie en diachrone identiteit Door het interview heb ik wel de indruk gekregen dat er autobiografische competentie is waardoor vooral verbindingen van het verleden met het heden duidelijk zijn gemaakt. Ik denk dan bijvoorbeeld aan het inzien dat zijn geloofsopvoeding altijd een rol zal blijven spelen en het verwoorden hiervan. Door de tijd heen heeft hij afstand kunnen nemen van het geloofssysteem waarmee hij is opgegroeid en waar hij zich niet in kon vinden. Uiteindelijk heeft hij zijn eigen gedachten over God en het geloof ontwikkelt en heeft hij zich kunnen verbinden met een geloofsgemeenschap waar hij zich thuis voelt. Wat ook belangrijk is bij zijn diachrone identiteit is dat hij nu meer reflecteert op zichzelf en meer bezig is met zijn geloof in God. In het verleden was daar in zijn drukke bestaan weinig tijd voor.

Contextuele competentie en synchrone identiteit Volgens mij heeft dhr. Oosterbeek zijn plek wel kunnen vinden temidden van de mensen om hem heen en ook binnen de kerken.

Ook lijkt het hem te zijn gelukt om een eigen weg te gaan in het denken over God / het geloof en om een geloofsgemeenschap te vinden die bij hem past. Hoe zijn gedachten over het geloof zich hebben ontwikkelt kan ik op basis van het interview niet zeggen. Het lijkt wel zo te zijn dat hij eigenlijk pas van de laatste 15 jaar kan zeggen dat hij zich echt thuis voelt in de kerk waar hij naar toegaat.

Afhankelijkheidscompetentie en religieuze identiteit Opnieuw merk ik dat ik bij dit interview moeite heb met de transcendentielijn in het model van Van Knippenberg. Ik vind het hier lastig om helder te krijgen in hoeverre dhr. Oosterbeek zich afhankelijk weet van God en in hoeverre hij zich aan die God kan overgeven. Er is vertrouwen in God, God is er en God leidt, maar wat dit verder betekent als ik kijk naar afhankelijk zijn van het transcendente kan ik niet goed zeggen. Misschien speelt hierbij mee dat dhr. Oosterbeek ook niet precies kan aangeven wat hij ziet als leiding van God. Hierdoor kan het ook niet duidelijk worden of hij zich wel of niet aan die leiding kan overgeven.

4.6.5 Conclusie

Als dhr. Oosterbeek wordt gevraagd om iets van Gods leiding in zijn leven aan te wijzen noemt hij de steun die hij heeft ervaren om uit zijn burn-out te komen en het onverwacht verhuizen naar zijn huidige woonplaats. Hij heeft ervaren dat God hem heeft geholpen toen hij burn-out was geraakt door hem kracht te geven en door mensen om hem heen die hem konden helpen. Dat hij onverwacht is terecht gekomen in de plaats waar hij nu woont, heeft zo moeten zijn omdat hij daardoor in een kerk is gekomen waar hij zich samen met zijn vrouw echt op zijn plek voelt. Dit voorbeeld laat zien dat er leiding van God is en dat wat ongewild en onverwacht gebeurt daardoor toch positief kan zijn en zin kan krijgen. Meer in het algemeen heeft dhr. Oosterbeek het besef dat God leiding geeft, dat Hij er is en dat Hij mensen niet in de steek laat. Dit bemoedigt dhr. Oosterbeek. Deze leiding van God is vaak echter niet precies aan te wijzen maar dit wil niet zeggen dat er geen leiding is. Als dhr. Oosterbeek op zijn leven terugkijkt, lijkt God soms een vingerwijzing te hebben gegeven of een duw in de goede richting. Het gaat dan meer om een bepaald gevoel dan om concrete momenten. Daar komt bij dat mensen ook zelf een weg moeten zoeken in het leven. Wat mensen zeggen over Gods leiding is voor dhr. Oosterbeek ook vrij subjectief en daarmee relatief omdat het niet aan mensen is om te weten wat nu precies Gods leiding of Gods wil is. Wanneer mensen stellig van iets zeggen dat God het zo heeft gewild roept dat dan ook weerstand op bij dhr. Oosterbeek. Hij spreekt zelf dan nog liever over leiding van God dan dat hij zegt dat God het zo heeft gewild. De uitspraak 'God heeft het zo gewild' ziet hij vaak als fatalistisch, als een verwijt aan God, als een reden om niet meer na te hoeven denken over wat is gebeurd of als een uitspraak als gevolg van angst voor God. Hij verbindt deze uitspraak ook met een bepaald geloofssysteem dat hij van vroeger kent en tegenkomt bij sommige mensen op de Veluwe. Binnen dit systeem staat naar zijn idee alles vast, wordt alles door God geleid en is de mens als een marionet in Gods handen. In dit systeem doen mensen voorkomen alsof zij precies weten wat God wil en die wil van God wordt dan geaccepteerd zonder er verder over na te denken. Op deze manier vinden mensen dan houvast. In dit systeem waarin alles vastligt en wordt verklaard kan dhr. Oosterbeek zich niet vinden en hij laat dat achter zich. Hij heeft zijn eigen gedachten over God en het geloof en dit is bijvoorbeeld terug te zien in de oorzaak die hij ziet in het burn-out raken. Dat hij burn-out is geraakt is voor hem zeker niet iets dat God zo zou hebben gewild of dat God zo zou hebben geleid. Voor hem is zijn burn-out puur het gevolg van zijn karakterstructuur en het altijd maar hard hebben gewerkt.

4.7 Mevr. Kuiper

4.7.1 Portret

Mevr. Kuiper is getrouwd en heeft vier kinderen in de leeftijd van 10 tot 20. Ze is halverwege de 40 en woont op de Veluwe waar ze ook werkt. Ze werkt met volwassenen en vooral kinderen die een verstandelijke beperking hebben. Ze begeleidt de volwassenen die zelfstandig wonen en neemt tijdelijk de zorg over van ouders voor hun kind met een verstandelijke beperking. Dit werk is voor haar heel afwisselend en ze kan erg genieten van haar werk. Naast dit werk en haar gezin heeft ze ook nog wel eens oppaskindjes bij haar thuis. Verder zit ze in een gebedsgroep van de school van één van haar kinderen om met andere moeders te bidden voor wat op school speelt. In de kerk is ze betrokken bij het kinderwerk en werkt ze mee aan de kindernevendienst en de clubs.

Enkele jaren geleden heeft mevr. Kuiper met haar gezin een moeilijke periode doorgemaakt toen haar man erg ziek was. Verschillende keren heeft hij spannende operaties moeten ondergaan en zijn toestand is heel kritiek geweest. In die tijd ervaart mevr. Kuiper bewust de nabijheid van God. Naast de zorgen die er zijn geweest om de gezondheid van haar man zijn er zorgen om hun zoon van tegen de 20. Hij heeft van jongsaf aan concentratie- en gedragsproblemen. Hoewel deze problemen in de loop van de tijd minder heftig zijn geworden blijft hij bijzondere aandacht nodig hebben wat best zwaar kan zijn voor de mensen om hem heen.

Als mevr. Kuiper terugkijkt op haar leven geeft ze aan dat God haar kracht heeft gegeven in de tijd dat haar man zo erg ziek was en ook om op een goede manier met haar zoon om te gaan. Verder ziet ze de leiding van God in de keuze die ze hebben gemaakt om te gaan wonen in hun huidige woonplaats en in het vinden van een huis in die plaats. Ze zijn daar naar haar idee echt op hun plek. Leiding van God was er ook op die momenten dat zij als gezin werden voorzien in materiële dingen toen het nodig was. Als mevr. Kuiper meer in het algemeen nadenkt over Gods leiding geeft ze aan dat ze niet altijd precies weet hoe het zit met Gods leiding. Met haar kinderen heeft zij hier soms ook gesprekken over en dan moet ze ook wel eens tegen hen zeggen dat ze iets niet weet. Ze geeft aan dat ze bijvoorbeeld niet precies weet of en hoe het lijden in deze wereld te verbinden is met Gods leiding en of dat wat in deze wereld gebeurt van tevoren al is vastgelegd. Hoe dit nu allemaal zit, is voor haar uiteindelijk ook niet heel belangrijk. Ze heeft er geen behoefte aan om dit allemaal precies te begrijpen en het is ook iets dat ze uiteindelijk niet zal kunnen begrijpen, het gaat haar verstand te boven. In ieder geval blijft voor haar vast staan dat God een God is die almachtig is, ook als dit vragen oproept. Als het gaat om Gods leiding en het lijden in deze wereld heeft mevr. Kuiper wel het idee dat God het lijden in deze wereld niet veroorzaakt. Als mensen bijvoorbeeld een kind krijgen met een handicap ziet ze dit zeker niet als straf van God of als iets dat God zou hebben gewild. Verder lijkt het er ook op dat niet alles van tevoren al is vastgelegd omdat het dan ook geen zin meer heeft om bijvoorbeeld te bidden voor genezing. Het zou dan immers toch al vast staan hoe het verder zou gaan met de zieke.

4.7.2 Woordonderzoek leiding, ik weet het niet, energie

Het valt op dat mevr. Kuiper het woord leiding zelf eigenlijk maar een enkele keer gebruikt in het interview. Ze noemt dit woord als ze uitlegt dat de keuze voor hun huidige woonplaats en het vinden van hun huis voorbeelden zijn van Gods leiding in het dagelijks leven.

Verder gebruikt ze het woord leiding als ze lijkt aan te geven dat het zo heeft moeten zijn dat ze door het gaan wonen in hun huidige woonplaats bij een kerk betrokken is geraakt die vergrijsd. Nu zij tot die kerk behoort, kan ze zich inzetten voor de kinderen en jongeren die er nog zijn.

Als het over Gods leiding gaat, zegt mevr. Kuiper verschillende keren dat ze het niet weet. Zo weet ze niet of het al vastligt hoe je leven zal gaan en hoe de liefde en almacht van God te verbinden is met lijden.

Meerdere keren zegt ze ook 'dat het veel energie kost'. Het gaat dan telkens om het op een goede manier omgaan met de problemen van haar zoon wat veel energie van hen vraagt. Dit geldt dan niet alleen voor hen als ouders maar ook voor haar zoon zelf.

4.7.3 Analyse op basis model Ganzevoort & Visser

Structuur

Mij valt hier op dat het geloof een hele vanzelfsprekende plaats heeft gekregen in het alledaagse leven. Dit zie ik bijvoorbeeld terug wanneer ik iets zeg of vraag over het geloof en mevr. Kuiper dit haast automatisch verbindt met de gesprekken die ze met haar kinderen over het geloof heeft of met de kinderen in de kerk. In het dagelijks leven komt het geloof ter sprake en heeft het geloof een duidelijke plaats.

Als het in het interview gaat om lastige theologische thema's is mevr. Kuiper daar vooral zoekend mee bezig. Ze lijkt niet altijd even goed te weten hoe ze daar tegenover staat en ze geeft aan dat het voor haar ook niet heel relevant is om over meer abstracte theologische thema's na te denken. In het interview wordt dan ook vaak kort over een dergelijk thema gesproken.

Ik vind het ook niet zo belangrijk eigenlijk (nadenken over de vraag of het van tevoren al vastligt welke weg je leven gaat, Christien). Sommige mensen kunnen zich daar, dat merk ik wel eens, die kunnen daar hele theologische gesprekken over houden, maar ik heb dan zoiets van, alsof dat mij ook niet zoveel doet in het hier en nu eigenlijk... Misschien, ik, ja, ik denk dat het wel vastligt, dat God wel die... ik weet, ik weet het eigenlijk ook niet. Als dat zo is dan heeft het natuurlijk ook weinig zin om dan te bidden of zo, als het toch al vastligt wat er gebeurt als iemand bijvoorbeeld heel erg ziek is.

Perspectief

Als mevr. Kuiper denkt aan Gods leiding in haar leven zegt ze dat ze gelooft dat God het is die hen juiste beslissingen heeft laten nemen. Dit lijkt concreet te worden in de keuze voor hun woonplaats wat een goede plek blijkt te zijn om te wonen met de kinderen. Ook zijn ze daar betrokken geraakt bij een kerk waar mevr. Kuiper zich kan inzetten voor de jongeren en kinderen wat in die kerk nodig is. De leiding van God ziet mevr. Kuiper ook in het vinden van een huis in hun huidige woonplaats. Geheel onverwacht zag ze een advertentie voor dat huis waar ze ook zijn komen wonen. En als ze later onverwacht iets van een erfenis krijgen wat ze op dat moment goed kunnen gebruiken heeft dat voor haar ook te maken met leiding van God.

Als het gaat over de problemen van haar zoon brengt mevr. Kuiper ook een perspectief in van iemand uit de familie. Dit familielid had gezegd dat haar zoon misschien juist wel bij haar en haar man is geboren omdat zij goed met hem om kunnen gaan.

Zelf geeft mevr. Kuiper ook aan dat het haar en haar man lukt om samen een weg te vinden in het omgaan met hun zoon. Wat aarzelend kan ze er misschien mee instemmen dat het zo heeft moeten zijn dat hun zoon juist bij hen is geboren.

Toen stond ik net voor een makelaar, en zagen wij de advertentie van dit huis staan, [...]. We hadden er helemaal niet op gerekend, toen zeiden we later wel van dat heeft zo moeten wezen.

En zij zei pas van, misschien is het ook wel goed, misschien is hij ook wel juist bij jullie geboren omdat het goed gaat.

Rolverdeling

In het interview komt mevr. Kuiper naar voren als iemand die praktisch is ingesteld. Ik denk dat ze meer een doener dan een denker is. Ik denk hierbij niet alleen aan haar werk in de zorg maar ook aan die keren dat ze aangeeft dat ze eigenlijk niet zoveel kan met meer abstracte theologische discussies en gesprekken. Daar kan ze concreet niet zoveel mee en het blijft ver van haar afstaan. Dit wil echter niet zeggen dat zij niet over het geloof nadenkt en daarover praat. Het geloof heeft een onmisbare plaats in het alledaagse leven en komt ook regelmatig ter sprake. Ook kan ze het meer alledaagse leven verbinden met het geloof in (de leiding van) God. Tussen de regels door komt ook naar voren dat het soms best zwaar voor mevr. Kuiper kan zijn om op een goede manier met haar zoon om te gaan. Ook is het spannend hoe het verder zal gaan met de problemen van haar zoon en zijn vervolgstudie.

De rol van God is vooral de rol van iemand die nabij is, die er altijd voor je is en die je helpt. Dit heeft mevr. Kuiper bijvoorbeeld ervaren toen haar man zo erg ziek was en ze ervaart dit nu ook in de kracht die ze krijgt om op een goede manier met haar zoon om te gaan. Ook wil ze dit beeld van een liefdevolle God graag doorgeven aan haar kinderen en de kinderen in de kerk. Als het gaat om leiding van God is God machtig en kan Hij leiding geven in het leven. Wat dit meer in het algemeen betekent voor de levensloop van mensen en de moeilijke gebeurtenissen die hen overkomen is voor mevr. Kuiper niet altijd heel duidelijk. Ze ziet God in ieder geval niet als degene die mensen iets ergs laat overkomen om hen te straffen of om mensen te waarschuwen. Voor mevr. Kuiper is het uiteindelijk ook niet heel nodig om op de moeilijke vragen over Gods leiding een antwoord te gaan zoeken of te hebben.

En juist op die momenten (toen haar man erg ziek was, Christien) ervaar je dan van je bent niet alleen, Hij helpt je en Hij is er wel bij. Ja, dat hebben we heel duidelijk gemerkt in die tijd.

Ik geloof toch wel in de almacht van God, dat Hij in staat is om jouw leven te besturen.

Ik kan er zelf eigenlijk ook niet met mijn pet bij, om daar een goede verklaring voor te vinden (hoe het kan dat er hele moeilijke dingen gebeuren terwijl God machtig en liefdevol is, Christien), ik heb ook niet de behoefte om me daar helemaal in te verdiepen, om daar iets grip of zo op te krijgen.

Toon

Bij toon kies ik voor lente en winter. Aan de ene kant doet het verhaal van mevr. Kuiper mij denken aan de frisheid en helderheid van de lente. Niet ingewikkeld doen maar gewoon aan de slag gaan.

Geen wollige, abstracte theologische gesprekken maar gewoon dichtbij het hier en nu blijven. De lente verbind ik met het praktisch zijn ingesteld. Dit komt ook weer terug als het gaat om lastige theologische thema's waar ze ook pragmatisch mee omgaat. Als het toch niet lukt om uit die moeilijke vragen te komen heeft het voor haar ook weinig zin om er uitgebreid over na te gaan denken. Ik kies ook voor winter en dan denk ik aan de ziekte van de man van mevr. Kuiper en de problemen van haar zoon. Alsof je soms ploegend door de sneeuw, met een gure wind in je gezicht en een snijdende kou je weg moet vervolgen. Het is heel spannend geweest hoe het met de man van mevr. Kuiper verder zou gaan en het blijft spannend en soms zwaar om een goede manier te vinden om met de problemen van haar zoon om te gaan.

Relationele positionering

Mevr. Kuiper is bereid geweest om de interviewer te vertellen over haar leven en haar geloof wat ze niet zomaar met iedereen zou doen. Tijdens het gesprek was het soms wel even zoeken hoe het gesprek vervolgd kon worden omdat er nog wel eens stiltes vielen in het gesprek. Misschien had dit ook te maken met de ingewikkelde vragen die de interviewer naar voren bracht waar mevr. Kuiper niet zoveel mee heeft.

Bij de relatie met God past naar mijn idee het woord geborgenheid. Er is een God die jou kent, die betrokken is op jouw bestaan, die er altijd voor je is en bij wie je alles kwijt kunt.

Verantwoording voor publiek

Ik heb niet de indruk dat de verantwoording voor het publiek een grote rol speelt in wat mevr. Kuiper wel en niet vertelt. Dit wordt misschien juist wel zichtbaar wanneer mevr. Kuiper de interviewer en ook haar kinderen duidelijk maakt dat zij als gelovige vrouw ook niet alles weet en hoeft te begrijpen over God en het geloof.

Dat vind ik een heel lastig, heikel probleem (hoe het kan dat er hele moeilijke dingen gebeuren terwijl God machtig en liefdevol is, Christien), daar kan ik niet zoveel mee en als de kinderen daar naar vragen dan zeg ik dat ook gewoon, van waarom Hij nu niet ingrijpt dat begrijp ik ook niet, dat hoef ik ook niet te begrijpen, [...].

4.7.4 Analyse op basis model Van Knippenberg

Structuur

Tijd Hoe het verleden, het heden en de toekomst met elkaar zijn verbonden wordt vooral zichtbaar als het gaat om de concentratie- en gedragsproblemen van de zoon van mevr. Kuiper. Ze vertelt dat hij als kind erg druk was en dat het contact met de kinderen om hem heen niet altijd even goed liep. Nu hij ouder is geworden gaat het beter met hun zoon maar het blijft voor hem moeilijk om zich te concentreren en om rustig te blijven als het ontbreekt aan structuur of duidelijkheid. Op school gaat het nu echter niet zo goed met leren en de vraag is hoe hij nu verder moet. Ook wil hij opnieuw onderzocht worden om zijn problemen in kaart te brengen en te kijken hoe ze hem verder kunnen helpen. Daar komt bij dat hij nu lichamelijke klachten heeft waardoor hij de medicijnen die hij waarschijnlijk nodig heeft om beter om te kunnen gaan met zijn problemen niet zal mogen gebruiken. De verbinding die hier tussen het verleden, het heden en de toekomst zichtbaar wordt, is dat er blijvende aandacht voor hem nodig is en dat dit soms ook veel zal vragen van de mensen om hem heen.

Ruimte Bij ruimte is het gezin van mevr. Kuiper belangrijk, haar werk bij mensen met een verstandelijke beperking en het kinderwerk in de kerk. Ik heb het idee dat de verhouding tot haar gezin, haar werk en de kerk positief is. Hoewel de problemen van haar zoon soms best veel van haar vragen geeft ze ook aan dat het lukt om op een goede manier met haar zoon om te gaan. Verder laat ze weten dat er in het gezin bijvoorbeeld wordt gesproken over geloofsvragen wat iets laat zien van een band die er binnen het gezin is. Ze kan zich ook laten verrassen door sommige geloofsvragen van haar kinderen en ze vindt het boeiend om ook van haar kinderen te horen hoe ze met het geloof bezig zijn. Van haar werk bij mensen met een verstandelijke beperking en het kinderwerk in de kerk kan ze genieten en daar kan ze dan ook enthousiast over vertellen.

Transcendente Het besef van het transcendente zet ik tussen een minimaal en maximaal transcendentiebesef. Er is een God die betrokken is op mensen en die hen helpt en die leiding geeft in hun leven. Hierdoor is het niet allemaal 'toeval' wat er in de tijdruimtelijke werkelijkheid gebeurt. Bij sommige gebeurtenissen is sprake van Gods leiding. Voorbeelden hiervan in het leven van mevr. Kuiper zijn het zien van de advertentie van hun huis en het krijgen van materiële dingen op het moment dat het nodig is. Aan de andere kant is het van veel dingen in de tijdruimtelijke werkelijkheid ook niet altijd duidelijk of en hoe God daarmee verbonden is. Dan denk ik aan vragen rondom het lijden in deze wereld. Wel is het duidelijk dat God in die moeilijke omstandigheden nabij is en kracht geeft.

Ja, dan was mijn moeder ook niet dood gegaan, zo jong, [...], maar ik denk dat dat buiten God omgaat, maar dat weet ik eigenlijk ook niet zo goed.

Antropologie

Reiziger Over de manier waarop mevr. Kuiper zichzelf ziet als reiziger kan ik op basis van het interview niet zo veel zeggen. Soms lijkt ze een wat vermoeide reiziger te zijn door de problemen van haar zoon die steeds weer aandacht vragen.

Bewoner Zoals ik onder ruimte al heb aangegeven lijkt het erop dat de verhouding van mevr. Kuiper tot de ruimte positief is. Naast de spanning in de tijd dat haar man erg ziek was en de zorgen om haar zoon ziet het ernaar uit dat ze ook met vreugde in deze tijdruimtelijke werkelijkheid staat. Het kinderwerk in haar kerk heeft nog een extra dimensie omdat het voor mevr. Kuiper heel belangrijk is om juist in die kerk aandacht te hebben voor de kinderen en jongeren omdat de gemeente vergrijsst. Ze heeft ook echt het idee dat zij er daar voor de kinderen moet zijn en blijven.

We zitten hier dan bij de [...] kerk, dat is een vrij vergrijsde wijk, en ik heb toch wel het idee dat, ik ben hier betrokken bij het kinderwerk en [...], en dat is niet altijd even makkelijk omdat er vrij veel mensen afhaken, maar ik moet hier wel op mijn plek blijven voor mijn gevoel.

Erfgenaam Het is mij niet helder geworden hoe mevr. Kuiper aankijkt tegen dit bestaan an sich en wat dat dan betekent voor de erflater en de mede-erfgenamen.

Zin

Richting Het leven van mevr. Kuiper krijgt bewust een wat andere richting als zij er met haar man voor kiest om te gaan wonen in hun huidige woonplaats. Omdat zij zich niet zo konden vinden in de wat 'zwaardere' kerken in hun toenmalige woonplaats besluiten ze te verhuizen naar een andere plaats op de Veluwe waar ze zich kerkelijke gezien beter thuis zouden voelen.

Verband Op verschillende manieren komen kinderen eigenlijk steeds terug in het interview. Mevr. Kuiper heeft allereerst zelf kinderen die ook meerdere keren in het interview worden genoemd als het gaat om lastige theologische thema's. Ze vertelt dan dat haar kinderen ook wel eens ingewikkelde geloofsvragen kunnen stellen die lijken op de vragen van de interviewer. Kinderen komen ook terug in het werk van mevr. Kuiper. Ze geeft aan dat ze in haar werk eigenlijk vooral met kinderen te maken heeft. Als laatste spelen ook de kinderen in de kerk een rol. Ze vindt het belangrijk dat er aandacht voor hen is en daar wil ze zich ook zelf voor inzetten. Dat kinderen zo vaak naar voren komen in haar verhaal laat zien dat mevr. Kuiper echt iets met kinderen heeft.

Perspectief Ik vind het lastig om te zeggen welk overkoepelend zingevend perspectief op het leven naar voren komt in het interview. Het gaat in ieder geval om een leven waarin God leiding kan geven en die ook geeft. Zo ziet mevr. Kuiper bijvoorbeeld leiding in de keuze voor hun huidige woonplaats en het vinden van een huis in die plaats. Het gaan wonen in die plaats krijgt uiteindelijk ook betekenis doordat ze daardoor betrokken is geraakt bij een kerkelijke gemeente die vergrijst, zie ook onder Bewoner.

Proces

Verandering en continuïteit Verlangen naar verandering en continuïteit is er in het verlangen naar een kerkelijke gemeente waarbij zij zich thuis zouden voelen. Ze willen niet meer naar een hele rechtse kerk gaan maar dit betekent niet dat ze helemaal niet meer naar de kerk willen gaan, er is verandering en continuïteit.

Individuatie en participatie Ik heb wel het idee dat mevr. Kuiper haar plek heeft gevonden in haar omgeving en echt verbonden is met de volwassenen en kinderen om haar heen. Tegelijkertijd heeft ze een eigen mening en weet ze wat ze vindt waardoor er een evenwicht lijkt te zijn tussen individuatie en participatie.

Heteronomie en autonomie Het lijkt erop dat heteronomie en autonomie voor mevr. Kuiper wel redelijk hand in hand gaan. Dit wordt bijvoorbeeld zichtbaar als zij vertelt dat zij en haar man hebben gekozen voor hun huidige woonplaats maar dat God hen wel leidt in de keuzes die ze maken.

Over Gods leiding in haar persoonlijk leven: *Ja, ehm, ik kan niet specifiek aantonen van dat moment of, maar ik geloof wel dat God er bij is geweest en dat Hij ons de juiste beslissingen heeft laten nemen.*

Doel en competentie

Autobiografische competentie en diachrone identiteit In het interview krijg ik niet altijd evenveel zicht op de persoonlijke geschiedenis van mevr. Kuiper door de tijd heen. Het is mij in het interview bijvoorbeeld niet heel duidelijk geworden wat het haar heeft gedaan dat haar man zo heel erg ziek is geweest. Ik ben niet te weten gekomen op welke manier deze ingrijpende gebeurtenis haar leven heeft beïnvloed en ook nu zal beïnvloeden. Toch denk ik dat het meer met de aard van het interview heeft te maken dan met autobiografische competentie dat de diachrone identiteit niet altijd even duidelijk naar voren is gekomen. In het interview wordt meer specifiek gevraagd naar Gods leiding in het persoonlijk leven en mevr. Kuiper kan haar verleden dan bijvoorbeeld vrij gemakkelijk verbinden met leiding van God. Ik denk dat ze met niet al teveel moeite ook meer had kunnen vertellen over haar persoonlijke geschiedenis door de tijd als de nadruk daar meer op had gelegen in het interview.

Contextuele competentie en synchrone identiteit In het interview zie ik contextuele competentie, het lijkt mevr. Kuiper te lukken om haar eigen plek te hebben temidden van haar omgeving. Ook als het gaat om de zorg voor haar zoon die problemen heeft, kan ze zich staande houden. Als het gaat om de synchrone identiteit zijn kinderen erg belangrijk. Op verschillende plaatsen is ze er voor hen zijn, zie ook onder Verband. Ze vindt het ook heel leuk om met kinderen om te gaan en ze kan daarvan genieten.

Afhankelijkheidscompetentie en religieuze identiteit In dit interview denk ik bij afhankelijkheidscompetentie aan het godsbeeld dat naar voren komt. Voor mevr. Kuiper is God iemand die groter is dan de mensen, iemand die betrouwbaar is en mensen bijstaat als ze het moeilijk hebben. Door dit godsbeeld wordt m.i. zichtbaar dat er vermogen is om afhankelijk te zijn. Het transcendente wordt ook verschillende keren verbonden met de tijdruimtelijke werkelijkheid als gebeurtenissen bijvoorbeeld niet als 'toeval' worden gezien maar als iets van leiding van God, zie ook onder Transcendente. Als wordt verteld over de manier waarop God wordt ervaren in het dagelijks leven en hoe het dagelijks leven wordt verbonden met het geloof in God lijkt het geloof een vanzelfsprekende plek te hebben gekregen in het leven. Ook lijkt het geloof geheel te zijn verweven met dit alledaagse leven, zie ook de analyse op basis van Ganzevoort & Visser onder Structuur en Rolverdeling. Op deze manier wordt de religieuze identiteit zichtbaar.

4.7.5 Conclusie

Mevr. Kuiper ziet God als iemand die (al)machtig is en die daardoor ook leiding kan geven in het leven van mensen. Ook in haar persoonlijk leven ziet ze deze leiding van God. Ze geeft aan dat ze gelooft dat God haar en haar man de juiste keuzes heeft laten nemen. Het lijkt dan bijvoorbeeld te gaan om de keuze voor hun huidige woonplaats. Ook ziet ze Gods leiding in het onverwacht vinden van een huis in die woonplaats en het betrokken raken bij een bepaalde kerk in die woonplaats, dat heeft zo moeten zijn. Ze hebben een plek gevonden waar het goed wonen is en een kerk waarin mevr. Kuiper zich kan inzetten voor kinderen en jongeren wat daar zo belangrijk is omdat de gemeente vergrijsd. De leiding van God ziet ze ook terug in het krijgen van iets van een erfenis wat ze juist op dat moment goed konden gebruiken. Dit alles maakt zichtbaar dat God er is en dat Hij voor hen zorgt. Verder noemt ze de nabijheid en kracht van God die ze heeft ervaren toen haar man heel erg ziek was. Deze kracht van God ervaart ze ook als het gaat om het omgaan met haar zoon die van jongsaf aan concentratie- en gedragsproblemen heeft. Als een familielid zegt dat deze zoon misschien juist wel in hun gezin is geboren omdat zij goed met hem om kunnen gaan, kan ze daar misschien mee instemmen. Dit zou betekenis geven aan het feit dat zij een zoon hebben gekregen die problemen heeft, het is dan niet 'zomaar' dat hij juist hún zoon is. Wanneer het gaat om de vraag of God van tevoren al heeft vastgelegd hoe een leven zal verlopen of om de vraag hoe Gods leiding te verbinden is met lijden vindt mevr. Kuiper het moeilijk om daar iets over te zeggen. Ook haar kinderen stellen deze vragen weleens en zij geeft dan aan dat zij ook niet precies weet hoe dat allemaal zit en dat het voor haar uiteindelijk ook niet zo belangrijk is om dat wel te weten. Ze heeft geen behoefte om daar grip op te krijgen omdat dat ook haar verstand te boven gaat. Wel blijft voor haar hoe dan ook staan dat God almachtig is. Verder heeft ze het idee dat niet alles van tevoren al is vastgelegd omdat het dan weinig zin zal hebben om bijvoorbeeld te bidden om genezing wanneer iemand erg ziek is. Wat voor haar wel heel duidelijk is, is dat God niet degene is die lijden bij mensen veroorzaakt om hen te straffen of te waarschuwen. De gedachte dat God dit wel zou doen past totaal niet bij het beeld dat zij bij God heeft en het roept veel weerstand op.

Hoofdstuk 5

Evaluatie empirisch onderzoek

5.1 *Inleiding*

In onderstaande paragrafen evalueer ik het empirisch onderzoek in deze scriptie. Ik doe dit allereerst door te kijken naar de plaats en functie van de uitspraken 'Het heeft zo moeten zijn' en 'God heeft het zo gewild'. Ik geef dan ook aan wat over Gods leiding is gezegd omdat de genoemde uitspraken gaan over Gods leiding. Vervolgens laat ik zien wat de uitkomsten van het empirisch onderzoek kunnen betekenen voor het pastoraat. Later in dit hoofdstuk evalueer ik het gebruik van de topic-list, het woordonderzoek, het model van Ganzevoort & Visser en het model van Van Knippenberg. Bij de modellen zal ik eerst ingaan op het werken met deze modellen en vervolgens op de bruikbaarheid van deze modellen met het oog op de vraagstelling van deze scriptie. Ik doe dit door naar elk model apart te kijken en naar de modellen samen.

5.2 *Plaats en functie uitspraken over Gods leiding in het levensverhaal*

Bijna alle respondenten zeggen als ze terugkijken op hun leven van verschillende gebeurtenissen dat het zo heeft moeten zijn. Deze uitspraak wordt dan ook verbonden met leiding van God. Wat zo heeft moeten zijn, is leiding van God. De gebeurtenissen waarvan de respondenten zeiden dat het zo had moeten zijn waren allemaal gebeurtenissen die positief waren en die vaak ook onverwacht kwamen. Voorbeelden van deze gebeurtenissen zijn het vinden van een echtgenoot, het vinden van een huis in een bepaalde plaats, het vinden van werk en het zich aansluiten bij een bepaalde kerk. Het lijkt erop dat mensen deze gebeurtenissen als leiding van God ervaren omdat ze veelal onverwacht kwamen en achteraf gezien heel positief bleken uit te pakken. Het heeft zin gehad dat het leven is gegaan zoals het is gegaan. In reactie op de uitspraak 'God heeft het zo gewild' lieten de respondenten vooral weten wat zij zeker niet als leiding van God zagen. Het ging dan vaak om ziekte en om overlijden. De gedachte dat God het gewild zou hebben dat iemand ziek werd of dat iemand zou overlijden riep veel weerstand op. Deze gedachte paste niet bij het beeld dat de respondenten van God hadden. Meerdere keren werd de uitspraak dat God het zo had gewild ook gezien als een verwijt aan God omdat Hij een bepaald lijden dan zou hebben veroorzaakt. Ook werd gezegd dat het niet aan mensen is om precies te kunnen zeggen wat God zou willen. De respondenten zien het als positief dat God ziekte en overlijden niet heeft gewild, het lijkt hen rust en troost te geven. In ieder geval werd hier duidelijk dat Gods leiding voor de respondenten niet samenvalt met dat wat God zou hebben gewild.

Als de respondenten werd gevraagd om iets te vertellen over Gods leiding in hun leven noemden alle respondenten Gods leiding in moeilijke situaties. Zij hadden in die moeilijke situaties de leiding van God ervaren in de nabijheid van God en de kracht die zij van God kregen. Verder werd de leiding van God verbonden met positieve gebeurtenissen waarvan mensen zeiden dat het zo had moeten zijn. Bij één respondent werden de gebeurtenissen waarin Gods leiding werd gezien echter geen enkele keer verbonden met een uitspraak als 'Het heeft zo moeten zijn'. Verder was het bij alle respondenten ook nog wel eens een vraag of bepaalde gebeurtenissen met Gods leiding hadden te maken.

Een dergelijke vraag was voor hen echter niet altijd heel belangrijk en een paar respondenten gaven aan dat het voor hen ook niet zo relevant was om uitgebreid te bedenken wat nu wel en geen leiding van God was. Alle respondenten waren er wel van overtuigd dat God leiding gaf in hun leven, ook als ze dat niet zo precies konden aanwijzen. Het besef dat God hun leven leidt, was belangrijk voor de respondenten en gaf hun rust en vertrouwen.

De bovenstaande uitkomsten van dit onderzoek zijn ook voor het pastoraat van belang. Het is voor een pastor goed om te weten dat een uitspraak als 'God heeft het zo gewild' veel weerstand oproept en een uitspraak is waar mensen zich niet in kunnen vinden. Dit geldt in ieder geval voor de situaties waarin sprake is van ziekte en overlijden. Hierbij is het ook belangrijk om in te zien dat Gods leiding voor mensen niet samenvalt met de wil van God. Verder is het goed dat pastores zich ervan bewust zijn dat vragen rondom Gods leiding niet altijd vragen zijn waar de pastoranten erg mee bezig zijn. Daarbij komt dat de pastoranten zonder problemen kunnen leven met onbeantwoorde geloofsvragen. Het is niet zo dat mensen die veel hebben meegemaakt als vanzelf lijken vast te lopen in de vraag hoe het nu kan dat God liefdevol en almachtig is terwijl er tegelijkertijd zoveel lijden is. Tot slot kunnen de conclusies van dit onderzoek aan een pastor de vraag stellen wanneer de gebeurtenissen die mensen overkomen kunnen worden gezien als leiding van God. Uit het onderzoek komt naar voren dat mensen eigenlijk alleen positieve gebeurtenissen verbinden met de leiding van God en het is de vraag wat daar vanuit de bijbel en traditie over te zeggen valt. Deze vraag kan aanleiding zijn voor verdere studie vanuit de dogmatiek over Gods leiding.

5.3 *Topic-list*

De topic-list was bruikbaar voor de interviews. Het was achteraf gezien ook goed dat het in de topic-list niet alleen is gegaan over de uitspraak dat God het zo heeft gewild. De respondenten konden eigenlijk alleen maar aangeven wat zij *niet* als Gods wil zagen of ze konden helemaal niet met die uitspraak uit de voeten. Ik vraag me wel af of het in de interviews nu niet teveel is gegaan over Gods leiding in plaats van over de uitspraken 'Het heeft zo moeten zijn' en 'God heeft het zo gewild'. Toch kan het ook wel weer geholpen hebben om over Gods leiding te praten omdat dit als vanzelf aanknopingspunten bood met de uitspraken. Daarnaast gebruikten de respondenten de genoemde uitspraken ook niet altijd even veel in hun levensverhaal. Verder heb ik het idee dat de topic-list teveel gericht is geweest op de *plaats* van de uitspraken in verhouding tot de *functie* van de uitspraken. Ik denk dat ik in de interviews duidelijker had kunnen vragen naar hoe het nu voor iemand is dat het zo heeft moeten zijn, dat God het leven op een bepaalde manier heeft geleid. Ook is in sommige interviews wat lang gesproken over Gods leiding in het grote geheel van de wereld naast het spreken over Gods leiding in het persoonlijk leven. Achteraf denk ik dat ik mij in de gesprekken misschien meer aan de topic-list had moeten houden zodat ik meer informatie had gekregen over Gods leiding in het persoonlijk leven. Dit was immers waar het in dit onderzoek vooral om ging. Aan de andere kant werd Gods leiding in de wereld vaak verbonden met de leiding van God in het persoonlijk leven. Dit leverde ook nog wel eens nieuwe informatie op over de manier waarop de respondenten Gods leiding zagen in hun persoonlijk leven. Wat opvallend was, is dat ik de topic-list soms eigenlijk helemaal niet hoefde te gebruiken om het gesprek te structureren. Mensen vroegen uit zichzelf wel naar mij en mijn scriptie en begonnen zelf al over Gods leiding in hun leven als zij iets over zichzelf vertelden.

5.4 Woordonderzoek

Het woordonderzoek heeft geholpen om een goede eerste indruk te krijgen van wat bijvoorbeeld over de leiding van God is gezegd in het interview. Met dit in het achterhoofd was het makkelijker om met de modellen van Ganzevoort & Visser en Van Knippenberg zichtbaar te maken hoe de respondenten de leiding van God met hun leven verbonden. Bij het woordonderzoek moet wel bedacht worden dat het niet een volledig overzicht geeft van wat is gezegd over Gods leiding. De respondenten hebben bijvoorbeeld ook over Gods leiding gesproken zonder het woord 'leiding' te gebruiken wat dan niet wordt meegenomen in het woordonderzoek.

5.5 Model Ganzevoort & Visser

Door met het model van Ganzevoort & Visser te kijken naar de interviews ben ik veel te weten gekomen over de respondenten. Ik denk dat ik door het gebruik van dit model informatie heb gekregen die ik niet zou hebben gevonden wanneer ik het interview alleen grondig had doorgelezen. Het model heeft mij bijvoorbeeld geholpen om de samenhang tussen verschillende gebeurtenissen in kaart te brengen en vervolgens naar de betekenis van deze samenhang te kijken. Ook vond ik het erg nuttig om de toon van een levensverhaal vast te stellen omdat de toon een goed beeld kon geven van de manier waarop het gehele levensverhaal was verteld. Het is alleen wel de vraag of ik bij het beschrijven van de toon niet teveel afstand heb genomen van het levensverhaal dat de respondenten vertelden. Ik had dichter bij de verhaallijn kunnen blijven van het levensverhaal om zo meer over het verhaal te kunnen zeggen dan over de manier waarop het verhaal bij mij is overgekomen. Bij het beschrijven van de toon wil ik verder opmerken dat ik niet zoveel kon met de genres comedy, roman, tragedie en ironie die Ganzevoort & Visser onderscheidde. Ik denk dan vooral aan de verhalen waarin geen held is die alles goed laat komen maar waar tegelijkertijd ook geen hoofdpersoon is die ten ondergaat. En hoe kan ik een verhaal ooit een *comedy* noemen als het gaat om mensen die vreselijke dingen hebben meegemaakt waar zij echter wel op een goede manier mee om kunnen gaan? Met behulp van de jaargetijden die Ganzevoort & Visser kort noemden, lukte het mij veel beter om iets te zeggen over de toon van een verhaal. Ik moest het dan wel doen met mijn eigen associaties bij de jaargetijden omdat Ganzevoort & Visser de jaargetijden lieten samenvallen met de genoemde genres. Op zich vond ik het zoals gezegd wel zinvol om iets te zeggen over de toon wat ook geldt voor het denken over de relatie tussen de respondent en de interviewer. Deze relatie is echt van invloed op wat mensen vertellen en dat is ook terug te zien in de interviews. Het maakte uit dat de interviewer gelovig was en student theologie. Het zou zelfs zo kunnen zijn dat de respondenten met een zelfde topic-list een geheel ander verhaal hadden verteld als de interviewer geen student theologie was geweest en niet uit de gereformeerde bond was gekomen. Daarnaast is het voor de interviews belangrijk geweest dat er vertrouwen was in de interviewer omdat de interviewer persoonlijke dingen te weten wilde komen. Wat mij verder is opgevallen toen ik het model van Ganzevoort & Visser gebruikte, is dat ik bij geen van de analyses van de interviews iets heb gezegd over ruimte en het perspectief van God. Ik heb in de interviews eigenlijk niet gezien dat mensen zich op verschillende manieren positioneerden in de ruimte en dat zij een perspectief van God naar voren brachten. Ook kwam ik met het gebruiken van het model van Ganzevoort & Visser tot de ontdekking dat verschillende dimensies elkaar dreigden te overlappen in mijn analyse. Zo merkte ik bijvoorbeeld dat het perspectief dat iemand had op God haast samen ging vallen met de rol die God in het levensverhaal kreeg. Vervolgens kwam dit perspectief en deze rol ook weer terug in de relationele positionering. Het ging dan wel om de relatie met God *buiten* het verhaal maar deze relatie kon ik eigenlijk alleen maar afleiden uit het perspectief op God en de rol van God *in* het verhaal.

In deze scriptie is het model van Ganzevoort & Visser ook bruikbaar geweest om de plaats en functie van uitspraken in het levensverhaal als 'Het heeft zo moeten zijn' en 'God heeft het zo gewild' helder te krijgen. Het model heeft mij geholpen om te zien waar het levensverhaal werd verbonden met de genoemde uitspraken en de wijze waarop dat is gebeurd. Met behulp van het model kon ik er ook beter op letten dat ik niet alleen keek naar *wat* de respondenten vertelden maar ook naar de manier waarop ze dat vertelden. Achteraf gezien had ik bij het gebruik van het model van Ganzevoort & Visser misschien wel een beter evenwicht moeten zoeken tussen het analyseren van de plaats en functie van de uitspraken. De focus heeft bij mijn analyse meer gelegen op de plaats dan op de functie. Verder heb ik door het toepassen van het model op de interviews veel informatie gekregen over de respondenten die misschien niet zo relevant was met het oog op mijn vraagstelling. Toch is die informatie ook weer niet heel overbodig geweest omdat het daardoor wel duidelijker is geworden wie de respondent is die de uitspraak heeft gedaan. Wat ik mij met en na het gebruiken van het model ook steeds meer realiseerde, is dat mijn verhaal over de respondent is geschreven vanuit mijn eigen perspectief. Het verhaal dat de respondenten mij vertelden was hún weergave van de werkelijkheid maar dit geldt net zo goed voor wat ik vervolgens op papier heb gezet over dit verhaal van de respondenten. Wat ik over de respondenten heb geschreven zegt net zo goed iets over mij en mijn manier van luisteren en kijken.

Als ik wat preciezer kijk naar de verschillende dimensies in het model van Ganzevoort & Visser hebben vooral de dimensies Structuur, Perspectief en Rolverdeling geholpen om de plaats en functie van de uitspraken te achterhalen. Bij Structuur ging het immers om de verbinding van het levensverhaal met het verhaal van God en daarmee ook gelijk om de plaats en manier waarop het levensverhaal met Gods leiding was verbonden. Bij Perspectief werd duidelijk hoe de respondenten tegen Gods leiding aankeken en ook hoe zij God zagen. Uiteindelijk had het godsbeeld dat hier naar voren kwam vaak een belangrijke verbinding met de functie van de uitspraak dat het zo had moeten zijn of dat God het zo had gewild. De gedachte dat God een bepaalde ziekte bijvoorbeeld zou hebben gewild riep steeds weerstand op omdat de respondenten God niet zagen als een God die lijden in deze wereld veroorzaakt. De dimensie Perspectief was ook bruikbaar om te zien hoe het perspectief van de respondent op Gods leiding zich verhiel tot andere perspectieven op Gods leiding. Hierdoor kwam het eigen perspectief duidelijker naar voren. De Rolverdeling liet zien hoe mensen tegen God aankeken en dit godsbeeld kon opnieuw helpen om de functie van uitspraken over Gods leiding te achterhalen. Verder maakten de Relationele positionering en de Verantwoording voor het publiek mij er steeds van bewust dat het verhaal dat mensen vertelden over Gods leiding in hun leven heel erg beïnvloed kon zijn door de interviewer en de mensen rondom de respondenten. Dit is een belangrijke kanttekening bij de conclusies die ik uit dit scriptie-onderzoek zal trekken.

5.6 Model Van Knippenberg

Ook met het model van Van Knippenberg kon ik veel uit de interviews halen doordat ik specifiek moest kijken naar de verschillende lijnen in de structuur van het verhaal. Positief vond ik ook dat er een duidelijke samenhang in het model zelf zat door het steeds opnieuw verkennen van de verschillende lijnen die een verhaal structureren. Hierdoor had ik ook het idee dat ik ergens naar toe werkte als ik het model ging toepassen op de interviews. Als ik aan het eind van het model de competenties en identiteit beschreef, kon ik terugpakken wat ik eerder al had geschreven over dezelfde lijn in het verhaal. Bij doel en competentie was het haast alsof ik iets van een conclusie trok uit wat ik eerder had geschreven.

Als ik mij dan bedenk dat Van Knippenberg met zijn model ook van naam naar identiteit wil gaan lijkt dit overeen te komen met mijn idee van een conclusie aan het eind van het model. Het lijkt dan echter te gaan om *mijn* ontwikkeling in het leren kennen van de respondenten terwijl Van Knippenberg met zijn model volgens mij juist helder wilde krijgen welke ontwikkeling die ander heeft doorgemaakt van naam naar identiteit. Deze ontwikkeling heb ik met behulp van het model eigenlijk niet zo gezien van mijn respondenten. Wat ik verder goed vond aan het model van Van Knippenberg is dat het vrij specifiek vraagt naar bepaalde informatie die uit het interview is te halen. Door het model word ik gedwongen om naar bepaalde dingen te kijken wat mij doet zien wat mij zonder het model niet was opgevallen. Nu ik bijvoorbeeld moest kijken naar de afhankelijkheidscompetentie kwam ik erachter dat het voor mensen best heel moeilijk kan zijn om afhankelijk te zijn. Tegelijkertijd was het ook wel eens een nadeel dat er zo specifiek naar bepaalde dingen werd gevraagd. In de interviews vertelden mensen niet altijd zo precies hoe zij in het leven stonden en als Van Knippenberg daar dan zo uitgebreid naar vraagt, wordt dat lastig. Ik had daardoor ook wel eens het idee dat ik mijzelf ging herhalen als het ging om een analyse op een bepaalde lijn in het verhaal. Zo zitten bewoner en verband beide op de tijdslijn en vond ik het vaak lastig om bij bewoner en verband niet hetzelfde op te schrijven. Dit gold ook voor de transcendentielijn waarop het transcendente, de erfgenaam en het perspectief vrij dicht bij elkaar liggen waardoor snel overlap ontstaat.

Wat ik mij verder nog afvroeg, is wat Van Knippenberg precies onder het transcendente verstaat. Het lijkt bij het transcendente alleen om God te gaan en ik vroeg mij af waar ik de duivel of satan in het model kon plaatsen. Als mensen (ook) geloven in de boze zal dit het perspectief op het bestaan ook totaal anders maken. Bij de richting in het model lijkt het verder alleen om de richting te gaan die de mensen zelf bewust aan hun leven geven. In mijn interviews is het echter ook duidelijk geworden dat God of een bepaalde ziekte richting kan geven aan het leven. Als het gaat om de richting die het leven krijgt, is het m.i. ook belangrijk om te kijken naar de manier waarop het leven door God of door het leven zelf richting krijgt. Dit kan namelijk los staan van de richting die mensen hun leven zelf geven.

Het model van Van Knippenberg was ook bruikbaar om de plaats en functie van de uitspraken in het levensverhaal te gaan zien. Dit was met name het geval als het ging om de transcendentielijn in het levensverhaal. De tijdslijn en ruimtelijn hielpen wel om meer zicht te krijgen op het leven van de respondent maar niet altijd om de plaats en functie van de uitspraken te achterhalen. De ruimtelijn maakte eigenlijk alleen meer duidelijk over deze plaats en functie als de respondent vertelde over de manier waarop mensen in zijn omgeving tegen de leiding van God aankeken. Op de transcendentielijn kon bij het transcendente worden gekeken hoe de verhouding in het levensverhaal was tussen de gedachte dat alles in deze tijdruimtelijke werkelijkheid wordt bestuurd door God en de gedachte dat niets wordt bestuurd door God. Dit heeft alles te maken met hoe mensen de leiding van God zien en wanneer zij zeggen dat iets zo heeft moeten zijn of dat God het zo heeft gewild. Ook werd hier duidelijk waar mensen dan leiding van God in zagen. Als het ging om de erflater of het perspectief kwam naar voren welk beeld de respondenten van God hadden en hoe zij de leiding van God in hun leven zagen. Het godsbeeld kon weer meer duidelijk maken over de functie van de uitspraken en verder kon de manier waarop de respondenten Gods leiding in hun leven zagen iets zeggen over de plaats van de uitspraken. Heteronomie en autonomie verhelderde de verhouding tussen de leiding die mensen zelf aan hun leven gaven en de leiding die God aan hun leven gaf of mocht geven. Dit liet weer meer zien van de plaats en functie die de uitspraken in het levensverhaal hadden.

Als vanzelf ging het dan ook om de afhankelijkheidscompetentie en religieuze identiteit en daarmee om de vraag of mensen zich over konden geven aan de leiding van God. Ook dit kon weer duidelijk maken welke plaats en functie de uitspraken over Gods leiding hadden in het levensverhaal.

5.7 Model Ganzevoort & Visser en model Van Knippenberg

Nu ik twee verschillende modellen naast elkaar gebruikte om de interviews te analyseren en te interpreteren moest ik goed opletten dat ik de juiste betekenis van de woorden in de modellen voor ogen had. In beide modellen komen namelijk dezelfde woorden voor, zoals tijd, ruimte en perspectief, terwijl ze niet hetzelfde betekenen. Verder vraag ik mij nog af in hoeverre het uit heeft gemaakt dat ik het model van Ganzevoort & Visser steeds als eerste heb gebruikt en het model van Van Knippenberg als tweede. In ieder geval heb ik bij de analyse op basis van het model van Van Knippenberg meerdere keren verwezen naar de analyse op basis van het model van Ganzevoort & Visser. Hierdoor is de analyse op basis van het model van Van Knippenberg korter geworden dan wanneer ik het model van Ganzevoort & Visser niet zou hebben gebruikt.

De modellen kenden soms dus een bepaalde overlap maar aan de andere kant konden ze elkaar ook aanvullen. Als ik kijk naar het model van Ganzevoort & Visser zie ik aandacht voor de manier waarop het levensverhaal beïnvloed kan zijn door de interviewer en de omgeving van de respondent. Dit kan een nieuw zicht werpen op wat de respondent heeft gezegd over Gods leiding en de uitspraken dat het zo heeft moeten zijn en dat God het zo heeft gewild. In het model van Van Knippenberg wordt veel minder expliciet gekeken naar de invloed van de relatie tussen interviewer-respondent en de relatie van de respondent met zijn omgeving. Op dit punt geeft het model van Ganzevoort & Visser m.i. een goede aanvulling op het model van Van Knippenberg. Omgekeerd heeft het model van Van Knippenberg ook weer goede aanvullingen op het model van Ganzevoort & Visser als ik kijk naar de vraagstelling van dit onderzoek. Ik denk dan aan het transcendentiebesef, de heteronomie tegenover autonomie en de afhankelijkheidscompetentie. Eigenlijk vraagt Van Knippenberg daar steeds naar de plaats die de mens inneemt ten opzichte van God en dat sluit goed aan bij het onderzoeken van wat mensen zeggen over Gods leiding in hun leven. Bij Gods leiding gaat het om wat God op de één of andere manier doet in het leven van mensen wat zich op een bepaalde manier verhoudt tot wat mensen doen. In het levensverhaal vertellen mensen vervolgens welke plek zij zichzelf en God toekennen als zij kijken naar de gebeurtenissen in hun leven. Omdat Van Knippenberg daar in zijn model uitgebreid naar kijkt, wordt steeds duidelijker wat iemand zegt over Gods leiding en wat dat voor hem betekent. Ook komen de uitspraken 'Het heeft zo moeten zijn' en 'God heeft het zo gewild' daarbij naar voren en kan helder worden wat de functie van die uitspraken is in het levensverhaal. Nu het model van Van Knippenberg op verschillende manieren heel precies vraagt naar de plaats van mensen ten opzichte van God kan met dit model informatie naar voren komen die met behulp van het model van Ganzevoort & Visser niet wordt gevonden.

Eindconclusie

In dit onderzoek is ervoor gekozen om de uitspraken 'Het heeft zo moeten zijn' en 'God heeft het zo gewild' vanuit een narratief perspectief te benaderen. In het *levensverhaal* dat mensen vertellen is naar deze uitspraken gekeken en dit blijkt een goede werkwijze te zijn geweest. De respondenten hebben vaak van positieve gebeurtenissen in hun leven gezegd dat het zo heeft moeten zijn en zij zeiden dat niet bij crisis-situaties. Een onderzoek vanuit het perspectief van coping zou daardoor niet toereikend zijn geweest. Ook zijn de modellen vanuit het narratief perspectief bruikbaar gebleken om te onderzoeken wanneer mensen zeiden dat het zo had moeten zijn of dat God het zo had gewild. Met de modellen was het daarnaast ook mogelijk om de betekenis van de uitspraken te achterhalen. Verder konden deze modellen van Ganzevoort & Visser en Van Knippenberg elkaar goed aanvullen waardoor de plaats en functie van de uitspraken duidelijk is geworden. Het model van Ganzevoort & Visser was vooral van belang om te zien waar en hoe het levensverhaal is verbonden met de uitspraken en hoe het levensverhaal is beïnvloed door de omgeving van de verteller. Het model van Van Knippenberg was bruikbaar omdat dit model uitgebreid kijkt naar de verhouding tussen God en mens en daarmee naar uitspraken over Gods leiding in het leven van mensen.

Met behulp van de modellen is gebleken dat de respondenten vooral van onverwachte gebeurtenissen in hun leven die achteraf heel positief bleken te zijn hebben gezegd dat het zo heeft moeten zijn. Een voorbeeld hiervan is het onverwacht gaan wonen in een bepaalde plaats waar ze zich om verschillende redenen goed thuis zijn gaan voelen. Wanneer werd gezegd dat het zo had moeten zijn, ging het ook altijd om leiding van God. Het was Gods leiding dat het zo was gegaan. De functie van de uitspraak 'Het heeft zo moeten zijn' was het aangeven van de zin van de gebeurtenissen. Het is niet zomaar dat die gebeurtenis plaats heeft gevonden, die gebeurtenis had achteraf gezien een bepaalde bedoeling. De uitspraak 'God heeft het zo gewild' nemen de respondenten eigenlijk niet in de mond. Ze kennen de uitspraak meestal wel van anderen maar gebruiken deze uitspraak zelf niet. Er wordt eerder en liever gezegd dat het zo heeft moeten zijn of dat iets leiding van God is. De respondenten gaven wel heel duidelijk aan wat zijn niet als de wil van God zagen. Het ging dan om ziekte en overlijden. De gedachte dat God ziekte en overlijden heeft gewild riep veel weerstand op. Het klonk als een verwijt aan God en alsof God erop uit zou zijn om mensen vreselijke dingen te laten overkomen. Ook gaven de respondenten aan dat het niet aan mensen was om precies te weten wat nu de wil van God is. De uitspraak 'God heeft het zo gewild' functioneerde vooral als een uitspraak waar mensen zich tegen afzetten. Tegelijkertijd leek het hun rust en troost te geven dat God niet een God is die mensen verdriet wil doen. Als het gaat om Gods leiding valt dit voor de respondenten dus niet samen met de uitspraak dat God het zo heeft gewild.

Als in de interviews werd gesproken over Gods leiding noemden alle respondenten Gods leiding door moeilijke situaties. In die situaties hadden de respondenten de kracht en nabijheid van God ervaren waarmee ze door moeilijke tijden werden geholpen. Verder werd Gods leiding genoemd als het ging om positieve gebeurtenissen waarvan mensen zeiden dat het zo had moeten zijn, zie ook boven. Toch was het voor de respondenten ook wel eens een vraag wat ze nu wel en niet konden zien als leiding van God. Ze dachten daar wel over na maar het was voor geen van de respondenten een vraag die hen heel erg bezig hield. Enkele respondenten gaven ook aan dat het voor hen niet heel relevant was om te weten hoe het nu allemaal zit met Gods leiding. Voor alle respondenten was het wel belangrijk om te weten dat God leiding kan geven en geeft in hun leven. Dit gaf hun rust en vertrouwen en kon hen bemoedigen.

Samenvatting

Het uitgangspunt voor deze scriptie vormden uitspraken in het pastoraat als 'Het heeft zo moeten zijn' en 'God heeft het zo gewild'. Vanuit een narratief perspectief is naar deze uitspraken gekeken om tot een beter verstaan van deze uitspraken te komen. Met behulp van twee praktisch theologische modellen binnen een narratieve benadering van het pastoraat is onderzocht wat de plaats en functie van de genoemde uitspraken is binnen een levensverhaal. Daartoe zijn 4 interviews gehouden waarin de respondenten (een deel van) hun levensverhaal vertelden waar de uitspraken in voor kwamen.

Omdat de gebruikte praktisch theologische modellen mede zijn gebaseerd op het werk van Ricoeur begint de scriptie met een korte inleiding op zijn denken. Ricoeur geeft aan dat elk levensverhaal dat wordt verteld een (re)constructie is van de verteller. Doordat een levensverhaal een geheel eigen weergave van gebeurtenissen is, laat dit levensverhaal ook veel zien van wie iemand is. Uiteindelijk wordt met het vertellen van een levensverhaal zelfs de identiteit van de verteller gevormd, mensen hebben een *narratieve identiteit*. Na de inleiding op het werk van Ricoeur wordt het eerste model beschreven en dat is van Ganzevoort & Visser. Met dit model kan een levensverhaal worden geanalyseerd aan de hand van de dimensies structuur, perspectief, rolverdeling, toon, relationele positionering en verantwoording voor publiek. Bij de dimensie structuur wordt gekeken naar de ordeningen en verbindingen die in het levensverhaal zijn aangebracht. Bij perspectief gaat het om de manier waarop de verteller en anderen aankijken tegen gebeurtenissen en ook tegen God. Bij rolverdeling wordt gelet op de rol die de verteller, anderen en God in het levensverhaal krijgen. Bij toon wordt de verhaallijn verbonden met een daarbij passend dagdeel of jaargetijde. Bij relationele positionering gaat het om de relatie verteller-interviewer en verteller-God die met het vertellen van het levensverhaal ontstaan. Bij verantwoording voor publiek wordt gekeken naar de manier waarop de verteller zich met het vertellen van zijn levensverhaal verantwoordt voor de mensen om hem heen en voor God.

Na het model van Ganzevoort & Visser volgt het model van Van Knippenberg waarin Van Knippenberg kijkt naar structuur, antropologie, zin, proces en tot slot doel en competentie binnen een levensverhaal. Bij structuur gaat het om de manier waarop mensen zich in de tijd en ruimte plaatsen in hun levensverhaal en ook om de manier waarop zij tegenover het transcendente staan. Bij antropologie wordt gekeken naar de invulling die mensen geven aan het tegelijkertijd zijn van reiziger, bewoner en erfgenaam. Bij zin staan de richting die mensen aan hun leven geven en het verband dat zij daarin aanbrengen centraal. Daarnaast gaat het om het helder krijgen van het perspectief van waaruit mensen naar het tijdruimtelijk bestaan kijken. Bij proces wordt de verhouding tussen de basisverlangens verandering-continuïteit, individuatie-participatie en heteronomie-autonomie geanalyseerd. Bij doel en competentie wordt gekeken naar de autobiografische competentie en diachrone identiteit, de contextuele competentie en synchrone identiteit en tot slot de afhankelijkheidscompetentie en religieuze identiteit. De autobiografische competentie staat voor het kunnen vertellen van de eigen levensgeschiedenis om de diachrone identiteit te vormen die antwoord geeft op de vraag 'Wanneer ben ik?'. De contextuele competentie is het kunnen vinden en houden van een eigen plek op aarde om de synchrone identiteit te vormen die een antwoord is op de vraag 'Waar ben ik?'. De afhankelijkheidscompetentie is het afhankelijk kunnen zijn van het transcendente waardoor de religieuze identiteit wordt gevormd die de vraag 'Vanwaar en waartoe ben ik?' beantwoordt.

Met de beschrijving van de modellen eindigt het literatuuronderzoek van de scriptie waarna het empirisch onderzoek volgt. Met behulp van de modellen zijn de gehouden interviews vervolgens geanalyseerd om de plaats en functie van de uitspraken te achterhalen. Uit de interviews blijkt dat de respondenten vooral van onverwachte gebeurtenissen in hun leven die achteraf heel positief bleken te zijn hebben gezegd dat het zo heeft moeten zijn. Een voorbeeld hiervan is het onverwacht gaan wonen in een bepaalde plaats waar ze zich om verschillende redenen goed thuis zijn gaan voelen. Wanneer werd gezegd dat het zo had moeten zijn, ging het ook altijd om leiding van God. Het was Gods leiding dat het zo was gegaan. De functie van de uitspraak 'Het heeft zo moeten zijn' was het aangeven van de zin van de gebeurtenissen. Het is niet zomaar dat die gebeurtenis plaats heeft gevonden, die gebeurtenis had achteraf gezien een bepaalde bedoeling. De uitspraak 'God heeft het zo gewild' nemen de respondenten eigenlijk niet in de mond. Ze kennen de uitspraak meestal wel van anderen maar gebruiken deze uitspraak zelf niet. Er wordt eerder en liever gezegd dat het zo heeft moeten zijn of dat iets leiding van God is. De respondenten gaven wel heel duidelijk aan wat zijn niet als de wil van God zagen. Het ging dan om ziekte en overlijden. De gedachte dat God ziekte en overlijden heeft gewild riep veel weerstand op. Het klonk als een verwijt aan God en alsof God erop uit zou zijn om mensen vreselijke dingen te laten overkomen. Ook gaven de respondenten aan dat het niet aan mensen was om precies te weten wat nu de wil van God is. De uitspraak 'God heeft het zo gewild' functioneerde vooral als een uitspraak waar mensen zich tegen afzetten. Tegelijkertijd leek het hun rust en troost te geven dat God niet een God is die mensen verdriet wil doen. Als het gaat om Gods leiding valt dit voor de respondenten dus niet samen met de uitspraak dat God het zo heeft gewild.

Als in de interviews werd gesproken over Gods leiding noemden alle respondenten Gods leiding door moeilijke situaties. In die situaties hadden de respondenten de kracht en nabijheid van God ervaren waarmee ze door de moeilijke tijden werden geholpen. Verder werd Gods leiding genoemd als het ging om positieve gebeurtenissen waarvan mensen zeiden dat het zo had moeten zijn, zie ook boven. Toch was het voor de respondenten ook wel eens een vraag wat ze nu wel en niet konden zien als leiding van God. Ze dachten daar wel over na maar het was voor geen van de respondenten een vraag die hen heel erg bezig hield. Enkele respondenten gaven ook aan dat het voor hen niet heel relevant was om te weten hoe het nu allemaal zit met Gods leiding. Voor alle respondenten was het wel belangrijk om te weten dat God leiding kan geven en geeft in hun leven. Dit gaf hun rust en vertrouwen en kon hen bemoedigen.

Aan het eind van het gehele onderzoek is gebleken dat het een goede werkwijze is geweest om de uitspraken vanuit een narratief perspectief te benaderen. De respondenten hebben vaak van positieve gebeurtenissen in hun leven gezegd dat het zo heeft moeten zijn en zij zeiden dat niet bij crisis-situaties. Een onderzoek vanuit het perspectief van coping zou daardoor niet toereikend zijn geweest. Ook zijn de modellen vanuit het narratief perspectief bruikbaar gebleken om te onderzoeken wanneer mensen zeiden dat het zo had moeten zijn of dat God het zo had gewild. Met de modellen was het daarnaast ook mogelijk om de betekenis van de uitspraken te achterhalen. Verder konden deze modellen van Ganzevoort & Visser en Van Knippenberg elkaar goed aanvullen waardoor de plaats en functie van de genoemde uitspraken duidelijk is geworden. Het model van Ganzevoort & Visser was vooral van belang om te zien waar en hoe het levensverhaal is verbonden met de uitspraken en hoe het levensverhaal is beïnvloed door de omgeving van de verteller. Het model van Van Knippenberg was bruikbaar omdat dit model uitgebreid kijkt naar de verhouding tussen God en mens en daarmee naar uitspraken over Gods leiding in het leven van mensen.

Summary

The starting point for this essay have been statements as 'It must have been so' and 'God wanted it this way'. These statements have been examined from a narrative perspective to improve the understanding of these statements. Two practical theological models from a narrative perspective of pastoral care have been used to investigate the place and function of these statements in a life-story. Therefore 5 persons have been interviewed. They told in the interviews (a part of) their life-story in which the statements were found.

This essay starts with a short introduction of the work of Ricoeur because the used practical theological models have also been based on this work. Ricoeur supposes that every told life-story is a (re)construction of the narrator. The narrator reproduces the events in his life from his own perspective and for this reason the life-story shows much of who someone is. Even the identity of the narrator is finally formed when the narrator tells his life-story, people have a *narrative identity*. After the introduction of Ricoeur the first model is described, the model of Ganzevoort & Visser. According to this model the dimensions structure, perspective, division of roles, tone, place in relationships and justification for public are used to analyze a life-story. The dimension structure is about the arrangement and connections in a life-story. Perspective is about the way the narrator and others look at events and also God. Division of roles is about the roles the narrator, others and God have got in the life-story. Tone is about a suitable moment of the day or a suitable season to the course of the story. Place in relationships is about the relation narrator-interviewer and narrator-God which come into existence when the narrator tells his life-story. Justification for public is about the way the narrator justifies himself to the people around him and to God when he tells his life-story.

The model of Ganzevoort & Visser is followed by the model of Van Knippenberg. Van Knippenberg looks in his model at structure, anthropology, meaning, process and finally purpose and competence in a life-story. Structure is about the way people place themselves in time and space in their life-story and the way they look at the transcendent. Anthropology is about the manner in which the people at the same time are a traveller, a resident and a heir. Meaning is about the direction that people give to their life and the connection that they bring into their life. It is also about the perspective from which people look to their existence. Process is about the proportion between the basic-desires to change-continuity, individuation-participation and heteronomy-autonomy. Purpose and competence is about the autobiographical competence and diachronical identity, contextual competence and synchronical identity and finally competence of dependence and religious identity. The autobiographical competence is the competence to tell an own history of life to form a diachronical identity which answers the question 'When am I?' The contextual competence is the competence to find and keep an own place in the world to form the synchronical identity which is an answer to the question 'Where am I?'. The competence of dependence is the competence to be dependent of the transcendent to form the religious identity which answers the question 'From where and for which am I?'.

The examination of literature in this essay ends with the description of the models whereupon the empirical examination starts. With the help of the models the interviews have been analyzed to seek the place and function of the statements. On the basis of the interviews it is evident that the respondents especially said about unexpected, finally turned out positive events in their lives that 'It must have been so'. An example is the unexpected leaving to a special place where they felt home because of various reasons.

When they said it must have been so it was always about leading of God too. It was leading of God that it has gone this way. The function of the statement 'It must have been so' was to indicate the meaning of the events. It was not just like that, the event had at all a special purpose. The respondents didn't use the statement 'God wanted it this way' although they mostly know this statement of others. They sooner say and prefer to say that it must have been so or that it was leading of God. It was however very clear for the respondents that God didn't want illness or death. They resist the idea God wants illness or death. It sounds as a reproach to God and as if God wants the most awful things for people. The respondents also said it was not for people to know exactly what God is willing. The statement 'God wanted it this way' functioned especially as a statement they dissociate themselves from. At the same time it was as if it gave them rest and consolation that God is not a God who is bent upon giving pain. So leading of God doesn't coincide for the respondents with the statement 'God wanted it this way'.

When in the interviews was spoken about leading of God all respondents mentioned leading of God through difficult situations. In such situations the respondents had experienced the power and presence of God which helped them through the hard times. The respondents also mentioned leading of God when it was about positive events of which they said 'It must have been so', see above. Sometimes the respondents however didn't know what they might call leading of God. They thought about it but it was not something they worry about. Some respondents also told that it wasn't relevant for them to know exactly what is leading of God and what is not leading of God. But for all respondents it was important to know that God is able to give leading and that God leads their lives. It gave them rest and trust and it encouraged them.

At the end of the whole examination it is evident that it has been a good method to examine the statements from a narrative perspective. The respondents often said from positive events in their lives that it must have been so and they didn't say that from crisis-situations. An examination from the perspective of coping would not have been sufficient. The models from a narrative perspective have also been useful to examine when people said 'It must have been so' and 'God wanted it this way'. Next to this it was possible too to trace the function of the statements with these models. Further the models have been complementary to each other by which the place and function of the statements have been clear. The model of Ganzevoort & Visser has been important to see where and how the life-story has been connected with the statements and how the life-story is influenced by the environment of the narrator. The model of Van Knippenberg has been useful because of the examination of the relation between God and people and so to investigate statements about leading of God in the life of people.

Literatuurlijst

Literatuur genoemd in voetnoten

Beek, A. van de, H. Berkhof et al., *Nogmaals: Waarom? Artikelen over en reacties op het boek van dr. A. van de Beek: Waarom? Over lijden, schuld en God*. Nijkerk, Uitgeverij G. F. Callenbach bv, Leidse Lezingen, 1986

Coenders, H. (ed.), *Kramers Handwoordenboek Nederlands*. z.p., Elsevier, 1998

Demasure, Karlijn, *Verdwaald tussen liefde, macht en schuld. Een hermeneutisch model voor pastorale begeleiding van dader en slachtoffer bij seksueel misbruik van kinderen*. Leuven, Uitgeverij Peeters, 2004

Dienstboek - een proeve - Schrift, Maaltijd, Gebed. Zoetermeer, Uitgeverij Boekencentrum B.V., 2001

Encarta, Encyclopedie, Winkler Prins, Editie 99, Microsoft, Elsevier, 1993-1998

Ganzevoort, R. Ruard en Jan Visser, *Zorg voor het verhaal. Achtergrond, methode en inhoud van pastorale begeleiding*. Zoetermeer, Uitgeverij Meinema, Zoetermeer, 2007

Ganzevoort, Ruard, *Omgaan met verlies. Pastorale vragen rond crisis en geloof*. Kampen, Voorhoeve, 1996

Heitink, Gerben, *Pastorale zorg. Theologie - differentiatie - praktijk*. Kampen, Uitgeverij Kok, 1998

Heitink, Gerben, *Praktische theologie. Geschiedenis - theorie - handelingsvelden*. Kampen, Uitgeverij Kok, 1993

Knippenberg, Tjeu van, *Existentiële zielzorg. Tussen naam en identiteit*. Zoetermeer, Uitgeverij Meinema, 2005

Leeuwen, M. van, 'Zelfbegrip: ideaal of vloek?'. *Filosofie*, jaargang 4, nummer 3, 1994

Lukken, Gerard, *Rituelen in overvloed. Een kritische bezinning op de plaats en de gestalte van het christelijke ritueel in onze cultuur*. Baarn, Gooi en Sticht, 1999

Pargament, Kenneth I., *The psychology of religion and coping. Theory, Research, Practice*. New York, The Guilford Press, 1997

Pinkster, Harm (ed.), *Woordenboek Latijn/Nederlands*. Amsterdam, University Press, 1998

Ricoeur, Paul, *l'Identité narrative*. In: Bühler, P. et J.-F. Habermacher (eds.), *La narration. Quand le récit devient communication*. Genève, Editions Labor et Fides, 1988

Ricoeur, Paul, 'Life: A Story in Search of a Narrator'. In: Doeser, M. C. en J. N. Kraay, *Facts and Values*. Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1986

www.uvt.nl

Overige literatuur

Baarda, D. B., M. P. M. de Goede et al., *Basisboek Kwalitatief Onderzoek. Praktische handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek.* Houten, Educatieve Partners Nederland BV, 1997

Beek, A. van de, *Waarom? Over lijden, schuld en God.* Nijkerk, Uitgeverij G. F. Callenbach BV, 1984

Carson, D. A., *How Long, O Lord? Reflections on Suffering and Evil.* Leicester, InterVarsity Press, 1990

Ganzevoort, R. R., *Levensverhalen. Een verkenning in hermeneutisch crisispastoraat.* Den Haag, J. N. Voorhoeve, 1989

Ganzevoort, R. Ruard, *De praxis als verhaal. Narrativiteit en praktische theologie.* Kampen, Kok, 1998

Ganzevoort, Reinder, Ruard, *Een Cruciaal Moment. Functie en verandering van geloof in een crisis.* Zoetermeer, Boekencentrum, 1994

Hartmann, Gert, *Lebensdeutung. Theologie für die Seelsorge.* Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1993

Hartogh, G. den, *Voorzienigheid in donker licht. Herkomst en gebruik van het begrip 'providentia dei' in de reformatische theologie, in het bijzonder bij Zacharias Ursinus.* Heerenveen, Uitgeverij Groen, 1999

Hijweege, Nicolette, *Bekering in bevindelijk gereformeerde kring. Een psychologische studie.* Kampen, Uitgeverij Kok, 2004

Horst, W. ter, *Over troosten en verdriet.* Kampen, Uitgeversmaatschappij J. H. Kok, z.j.

Kooi-Dijkstra, M. A. Th. van der, *Geborgenheid en uitzicht. Pastoraat bij rouw.* In: H. C. van der Meulen (ed.), *Liefdevol oog en open oor. Handboek pastoraat in de christelijke gemeente.* Zoetermeer, Boekencentrum, 1999

McAdams, Dan P., *The stories we live by. Personal Myths and the Making of the Self.* New York and London, The Guilford Press, 1993

Menken-Bekius, Corja, 'Met je levensverhaal langs het water. Narratieve praktische theologie en het levensverhaal.' *Fier*, juli / augustus, 2007, pp. 11-15

Porter Abbott, H., *The Cambridge Introduction to Narrative.* Cambridge, Cambridge University Press, 2002

Van der Ven, J. A. & H. J. M. Vossen, *Suffering: why for God's sake. Pastoral research in theodicy.* Kampen, Kok Pharos, 1995

Zijlstra, W., 'Een pastoraal gesprek in een ziekenhuis.' *Tijdschrift voor Pastorale Psychologie* 3, 1971, p. 47

Bijlagen

Brief kerkenraad

Christien W. J. Blom
Oldenallerhout 59
3845 EB Harderwijk
Tel.: 0341 - 416446
E-mail: c.w.j.blom@students.uu.nl

Kerkenraad ...

Harderwijk, 2 oktober 2007

Betreft: toestemming uitvoeren scriptieonderzoek in ...

Geachte kerkenraad van de ... ,

In overleg met ds. ... vraag ik u met deze brief om toestemming voor het uitvoeren van een deel van mijn scriptieonderzoek in de

Ik ben zevendejaars studente theologie aan de Universiteit Utrecht en ik ben op dit moment aan het afstuderen met het schrijven van een scriptie. Voor mijn hoofdvak Pastorale Psychologie schrijf ik een scriptie waarin ik onderzoek doe naar de uitspraak 'God heeft het zo gewild'. Mevrouw dr. C. J. Menken-Bekius begeleidt mij bij dit scriptieonderzoek. Het doel van het onderzoek is om handreikingen te vinden voor pastores waarmee zij op een goede manier kunnen omgaan met mensen die zeggen: 'God heeft het zo gewild'.

Om deze handreikingen te kunnen vinden wil ik graag in gesprek gaan met enkele gemeenteleden. Ik ben op zoek naar 3 of 4 gemeenteleden die als zij terugkijken op hun leven van één of meerdere gebeurtenissen zeggen dat God het zo heeft gewild. Aan de hand van deze gesprekken hoop ik meer zicht te krijgen op wat mensen precies bedoelen als zij zeggen dat God het zo heeft gewild. Vervolgens wil ik aan de hand daarvan komen tot de genoemde handreikingen voor pastores. De gesprekken met gemeenteleden zullen waarschijnlijk in november 2007 worden gehouden.

Mijn vraag aan u is of ik met enkele gemeenteleden uit de ... contact op mag nemen die terugkijkend op hun leven wel eens hebben gezegd dat God het zo heeft gewild. Na verder overleg zou ik bijvoorbeeld namen en telefoonnummers van u kunnen krijgen van gemeenteleden die ik kan vragen of ze willen meewerken aan het onderzoek. Vanzelfsprekend zal ik de informatie die ik hierbij van gemeenteleden krijg vertrouwelijk behandelen en alleen geanonimiseerd verwerken in mijn scriptie.

Ik kijk uit naar uw reactie en ik hoop dat u mij toestemming geeft voor het uitvoeren van mijn onderzoek in de Ook als u meer informatie wilt over het onderzoek, kunt u gerust contact met mij opnemen.

Met een hartelijke groet,

Christien W. J. Blom

Brief respondentent

Christien W. J. Blom
Oldenallerhout 59
3845 EB Harderwijk
Tel.: 0341 - 416446
E-mail: c.w.j.blom@students.uu.nl

De heer / mevrouw ...

Harderwijk, 22 januari 2008

Betreft: interview student theologie

Geachte heer / mevrouw ... ,

Kort geleden heeft ds. ... u gesproken over mijn scriptie en heeft hij mij uw naam doorgegeven. Ik stuur u daarom deze brief om meer informatie te geven over mijn scriptie en om u te vragen of ik u mag interviewen over Gods leiding in uw leven.

Voor mijn studie theologie aan de Universiteit Utrecht ben ik bezig met een scriptie over de manier waarop mensen spreken over Gods leiding in hun leven. In mijn scriptie wil ik vooral graag te weten komen wat het voor mensen betekent als zij zeggen: 'God heeft het zo gewild'. Ik heb de kerkenraad van de ... daarom gevraagd om namen van gemeenteleden die ik hierover zou kunnen interviewen. Ds. ... heeft vervolgens contact met u opgenomen en mij daarna uw naam, adres en telefoonnummer gegeven.

Het gaat om een interview van ongeveer anderhalf uur met één gemeentelid. Van dit interview maak ik een geluidsopname en de tekst van het interview gebruik ik om te onderzoeken en om (gedeeltelijk) op te nemen in mijn scriptie. Alle gegevens blijven anoniem en specifieke gegevens worden weggelaten of in overleg veranderd om herkenning te voorkomen. De teksten die over het interview worden geschreven kunt u later inzien en zouden op uw verzoek kunnen worden veranderd. Korte tijd na het interview wordt eventueel nog een gesprek van zo'n uur gehouden om de teksten van het interview te bespreken en om onduidelijkheden te verhelderen.

Ik hoop dat met deze informatie duidelijk is geworden wat de bedoeling is van mijn scriptie en het interview. Ongeveer een week nadat u deze brief heeft ontvangen zal ik u bellen om te vragen of ik u mag interviewen. Ik hoop dat u dat goed vindt en binnenkort hoort u dus van mij!

Met een hartelijke groet,

Christien Blom